

de

HUMANIST

ONAFHANKELIJK OPINIETIJDSCHRIFT Nr 3 | 2006 € 5,50

5

BOB DE GRAAFF:

**'Herinneren
is riskant'**

Rechten van de mens

Deze maand is in Genève voor het eerst de VN-raad voor de rechten van de mens bijeen. De instelling van deze Raad, ter vervanging van de vleugellam geraakte VN-commissie voor de rechten van de mens, is tamelijk geruisloos gegaan, maar kan een belangrijke stap betekenen op weg naar een krachtiger bestel voor de bescherming van de mensenrechten. De geloofwaardigheid van de VN op het punt van mensenrechten stond al jaren onder druk. Landen als Soedan en Zimbabwe, niet bepaald kampioenen van gerechtigheid, konden via hun lidmaatschap van de commissie voorkomen dat de eigen overtredingen in stemming werden gebracht. Ook konden rijke landen als China en de VS veroordelingen ontlopen door de stemmen van leden te kopen met voordelige projecten of het bieden van handelsvoordelen. Dat zal bij de nieuwe Raad evenmin te voorkomen zijn, maar de kans op toetreding van hele of halve 'schurkenstaten' is aanmerkelijk verkleind, nu daarvoor de steun van een meerderheid van de Algemene Vergadering nodig is. Het voorstel van secretaris-generaal Kofi Annan om als kiesdrempel tweede in te stellen, is helaas onder druk van vooral Derde Wereld-landen gesneuveld.

Andere kritiek op de oude commissie was, dat deze slechts eenmaal per jaar vergaderde en zich daardoor zelden uitsprak over acute mensenrechtenschendingen. De Raad voor de Rechten van de Mens zal drie keer per jaar bijeen dienen te komen, terwijl de totale zittingsduur is verruimd van zes naar

tien weken. Bovendien is het budget van de Raad ten opzichte van de oude situatie voor de komende vijf jaar verdubbeld. Opmerkelijk bij deze toch vertrouwenwekkende veranderingen is, dat een van de slechts vier tegenstemmende landen in de VN-vergadering uitgerekend de VS was, bij 170 stemmen voor en drie onthoudingen. Officieel luidt de Amerikaanse stemverklaring dat de Raad nog steeds open staat voor corrupte regimes, door het loslaten van het tweederde quorum. Maar de ware reden moet gezocht worden in de vrees voor frequente kritisering door de Raad van de VS zelf, vergelijkbaar met de reden voor de actieve Amerikaanse boycot van het Internationale Strafhof. Beducht voor kritiek op schendingen van de mensenrechten in de 'oorlog tegen terreur', beducht voor veroordeling op andere terreinen die het VN-Handvest bestrijken, zoals eerder door onder andere Amnesty International is gedocumenteerd: de behandeling door de VS van terreurverdachten in geheime gevangenissen, waar zij zonder uitzicht op een proces worden vastgehouden; de 'wrede en inhumane' verhoortechnieken om tot verklaringen te dwingen; het met 'CIA-vluchten' ontvoeren van verdachten naar landen waar martelen als een legitieme inlichtingenmethode wordt beschouwd. Juist als die beduchtheid bewaarheid wordt, bewijst de nieuwe VN-raad de mensheid een grote dienst. Want pas als ook de machtige overtreders in de wereld met recht ter verantwoording worden geroepen, kan geloof in vooruitgang weer reëel worden, voor allen.

SEB

de HUMANIST
Onafhankelijk opinietijdschrift
Verschijnt 6x per jaar
59e jaargang

Postbus 257, 1000 AG Amsterdam
Nieuwe Keizersgracht 45
Tel. (020) 330 72 00

Redactie
(redactie@humanist.nl)
Martine Harsema

Hoofredactie
Boudewijn Chorus

Medewerkers aan dit nummer
Ivonne van Akkeren, Joan Bell,
Mohammed Benzakour, Bert Boelaars,
Alice Broeksma, Freek Boon, André de
Bruin, Ad van Dun, Esther Gerritsen, Guus
Geurts, Stan van Houcke, Robert Howard,
Kees Kaldenbach, Ton Koene, Erik
Kottier, Josephine Krikke, Max Pam, Bas
Pennings (cartoon), Ewout Plate, Arjan
Post, Dirk Willem Postma, TINKEBELL,
Dirk Verhofstad, Ton Vink, Hilde van
Vlaanderen

Correspondenten
Immy Beijer (Humanistisch Geestelijke
Verzorging in de Krijgsmacht) Jeannine
Corneille (Humanistisch Vormings
Onderwijs), Francis Beelaerts (Hivos),
Roeland Ensie (Humanistisch Verbond),
Judith van der Goes (Universiteit
voor Humanistiek), Marco Oostdijk
(Humanistische Alliantie), Rudy
Schreijnders (Humanitas).

Uitgever
Paul Roosenstein/Uitgeverij SWP
Vormgeving Merel van Dam,
Plots grafische vormgeving
Druk Geers Offset, Oostakker (B)
Administratie Marga Ineke

Abonnementsprijzen
Per jaar € 29,75. Leden Humanistisch
Verbond en Humanitas € 24,75.
Studenten € 24,00. Toeslag buiten
Nederland € 11,50. Los nummer € 5,50.

Aanmelden abonnement
SWP, Postbus 257,
1000 AG Amsterdam
Fax (020) 330 80 40, admi@swpbook.com
Abonnementen worden berekend per
kalenderjaar en gaan in met de eerstvol-
gende editie. U ontvangt een factuur of
acceptgiro voor de resterende periode van
het lopende jaar. Abonnementen worden
automatisch verlengd tenzij uiterlijk vóór
1 december schriftelijk is opgezegd.

Advertentie-acquisitie
Ton de Hoop, Ron de Graaf

Advertenties
All-Round, Lorentzkade 344, 2014 CJ
Haarlem. Telefoon: (023) 524 53 36. Fax:
(023) 524 80 43. E-mail: amedia@xs4all.nl

Verschijningsdata
De Humanist verschijnt tweemaandelijks.
De komende verschijningsdata in 2006
zijn: 2 september, 21 oktober,
16 december.

Foto omslag
Erik Kottier

© 2006-2007 Uitgeverij SWP, Amsterdam.
Alle rechten voorbehouden. Algemene
voorwaarden: zie www.swpbook.com.
ISSN 0025-9489

Nederlands
uitgeversverbond
groep publiekstijschriften

INHOUD

'WIE ALS PUBER IN ARMOEDE
OPGROEIT MAAKT GROTE KANS
OP MIDDELBARE LEEFTIJD OOK
ARM TE ZIJN'
(P.8)

INTERVIEW

- 4 Socrates-hoogleraar Bob de Graaff
'Geschiedenis is geen therapie' (Arjan Post)

ANALYSE & ACHTERGROND

- 8 Inspirerende strijd tegen armoede in Engeland
(Alice Broeksma)
26 Kampgetuigenissen over de verplettering van het individu
(Dirk Verhofstad)
34 De creatie van het nieuwe vijandbeeld: China
(Stan van Houcke)

WERELDBERICHT

- 14 Centraal Afrikaanse Republiek, vergeten land - vergeten conflict
(Ton Koene)

OPINIE

- 2 Boudewijn Chorus Rechten van de Mens
7 Michose Heeft de kerk ook recht op een mening?
11 Max Pam Openluchtmuseum Europa
13 Mohammed Benzakour Kunstkolonialisme
19 Esther Gerritsen De man zonder armen
20 Guus Geurts Interreligieuze dialoog

SERIE

- 24 Tussen kunst en koop TINKEBELL
30 Werk in uitvoering De Derde Kamer

RUBRIEKEN

- 17 Ondertussen op het internet
32 De DoorDenker
38 Zoom
41 Agenda
42 Vers van de Pers

Nr. 3 | 2006

De huidige uitgever van
de Humanist heeft te
kennen gegeven per 2007
te willen stoppen met
het blad. Er hebben zich
enkele kandidaten gemeld
die het tijdschrift willen
voortzetten. Het HV, formeel
nog steeds eigenaar van
de titel, is betrokken bij
de besluitvorming over de
toekomst van het tijdschrift.

'Geschiedenis is geen

Een geschiedschrijving van demonen en martelaren legitimeert wraak en slachtofferschap. De collectieve herinnering aan oorlog en genocide is daarom niet zonder risico. Bob de Graaff, bijzonder hoogleraar politieke en culturele reconstructie vanuit humanistisch perspectief, pleit voor de demystificatie van het 'ontmenselijke' verleden.

Een zondag in Sarajevo, enkele jaren na de Bosnische oorlog (1992-1995). Bob de Graaff doet als historicus onderzoek voor het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie naar de val van 'Srebrenica'. Op zijn vrije dag wil hij het nationaal museum bezoeken. Het blijkt gesloten. Waarom?, vraagt hij een passant. Het antwoord dat volgt, is voor De Graaff mede aanleiding voor de oratie die hij onlangs aan de Universiteit van Utrecht uitsprak. "Het museum," zei de passant, "is al geruime tijd gesloten, omdat wij anders moeten laten zien dat we hier ook lange tijd in vrede hebben samengeleefd. En dat willen we niet."

'DE COLLECTIEVE HERINNERING AAN HET GESCHONDEN VERLEDEN IS VAAK EEN LEGITIMATIE VOOR NIEUWE STRIJD'

Daar op die kalme dag in Sarajevo zag De Graaff (1955) hoe geschiedschrijving alles behalve neutraal is. Het verleden dient voortdurend als politiek instrument. "De meeste Bosniërs, Serven en Kroaten hebben er belang bij te spreken over 'eeuwenlange conflicten'. Dat de meeste daarvan echter pas na de Tweede Wereldoorlog ontstaan, en dat de lijnen waarlangs de strijd ontbrandt telkens verschuiven, dat komt de nationalist niet goed uit."

Zo ontstaan mythen. De collectieve herinnering aan het geschonden verleden is vaak een legitimatie voor nieuwe strijd. De Graaff: "De interpretatie van conflicten en mensenrechtenschendingen hangt ten nauwste samen met het ontstaan ervan. De wraakgevoelens achteraf, de voorstellingen van 'wij' en 'zij', zijn meestal dezelfde als de vijandbeelden vooraf." In zijn oratie laat hij zien hoe 'wederopbouwende' samenlevingen, in het bijzonder post-genocidale, tussen twee klippen hebben te varen: herinneren of vergeten. Te veel herinneren dwarsboomt de verzoening, verkleurt de feiten en verklaart slachtoffers zalig. Maar te veel vergeten is, in de woorden van de filosoof Margalit, een 'dubbele moord' op de gevallen en maakt blind voor barbarij. Wie, vroeg Hitler ooit cy-

nisch, herinnert zich nog de massamoord op de Armeniërs? De Graaff zag het ook bij de *Schulbuchkonferenz*, het overleg van Duitse en Nederlandse historici over de manier waarop beide landen in elkaars geschiedenisboeken terechtkomen. Ook daar de prangende vraag hoe te herinneren. Lange tijd koos Duitsland voor de morele benadering van 'Nie wieder'. Maar in de jaren negentig, toen veel nabestaanden waren overleden en leerlingen zich amper nog betrokken voelden bij het Grote Verhaal, vonden docenten dat ze zich meer in de belevingswereld van kinderen moesten verplaatsen. Met kleurenfilms, met schoolreisjes naar concentratiekampen. De 'inleefbaarheid' nam toe – en meer dan dat. "Zo'n vijftien procent van de leerlingen," weet De Graaff, "was onder de indruk van de stoere harmonie van het nationaal-socialisme. En bij het bezoek aan de kampen viel hun oog op de idyllische natuur. Het werd totaal verkeerd begrepen."

SCHADECLAIMS

Is vergeten soms niet beter dan het doorgeven van onbegrip, haat en ongenezen wonden van generatie op generatie? Feit is dat het verleden telkens weer een nieuw gezicht krijgt. De Graaff haalt talloze bronnen en ervaringsdeskundigen aan om dat te postuleren. De Waarheids- en Verzoeningscommissie in Zuid-Afrika, bijvoorbeeld, was decennialang hét uitgangspunt voor de verwerking van het verleden. Het werd een embleem van vergeving, met verzoeningsritueel en de zachte woorden van bisschop Tutu. "Maar nu?" vraagt De Graaff retorisch. "Nu is het verleden steeds vaker aanleiding voor financiële schadeclaims en onbegrensd slachtofferschap."

'ER IS GEEN GROEP TER WERELD DIE ZICH NIET VERGELEKEN HEEFT MET DE SLACHTOFFERS VAN DE TWEEDE WERELDOORLOG'

Op schrift zegt hij het zo: 'Het lijkt erop dat de mensheid in haar hijgerige zoektocht naar authenticiteit de meest gecondenseerde vorm daarvan heeft gevonden in genocidaal

therapie'

slachtofferschap.' Nee, geen aanstelleritis. Hij doelt op de menselijke onderscheidingsdrang, die in een meritocratie – waarin het werkelijke verschil nog slechts een diploma is – alleen maar toeneemt. Met dank aan media en entertainment. "Kennelijk wordt het niet aanvaard dat zestien miljoen mensen dezelfde levensvervulling zouden hebben. Dus zoek je naar de ultieme vorm van erkenning: ergens slachtoffer van te zijn. Maar in je eentje haal je de krant niet, dus zoek je aansluiting bij een groep. Die verleent het individu een identiteit."

'DE HISTORICUS HEEFT EEN ZORGPLICHT, TEN OPZICHTE VAN DE FEITEN ÉN DE OVERLEDENEN'

En er is geen groep meer ter wereld, ontdekte De Graaff, die zich niet vergeleken heeft met de slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog. Homoseksuelen, zigeuners, etnische Japanners, afstammelingen van slaven. En zoals de Serven zich de 'joden van de Balkan' noemden, zo is er nu ook een 'rode' Holocaust, een 'Ruandese' of zelfs een 'Holocaust van foetussen, zeehonden en bomen'. Het begrip is aan inflatie onderhevig, en dat geldt evenzeer voor 'genocide'. Mede dankzij het *journalism of attachment*, verslaggevers met een morele agenda, worden steeds vaker 'massagraven' of 'massamoorden' gesignaleerd; en even later blijkt dat toch voorbarig. Door die verbale inflatie neemt de onverschilligheid van internationale omstanders echter toe, zegt De Graaff. "En juist dán vindt er genocide plaats: de daders weten intussen dat ze vrij spel hebben. Zo ging het in Bosnië, zo ging het in Ruanda."

DADERS EN HELDEN

Nog in de negentiende eeuw, en een deel van de twintigste, stonden daders en helden centraal. In de criminologie draaide het om boeven, na oorlogen ging het om berechting en vergelding, en op pleinen schitterde het brons van noeste zeehelden en koppensnellers. Na de jaren zestig kenterde die identificatie. Het psychotrauma werd ontdekt en de heldendaden van Het Verzet – "enorm opgerekt," vindt De Graaff – kwamen in de schaduw van de slachtoffers te staan. Van alle slachtoffers, ook onbekende en onbetekenende. "Ik bagatelliseer het leed niet, maar slachtoffers zijn slachtoffers. Geen martelaars. Neem de mensen die de dood vonden in de Twin Towers. Die waren daar *toevallig*. Brandweermannen, dát waren helden. Er is geen reden om iedereen een bijzondere morele status toe te dichten, om elkaar te beconcurreren met leed. Dat werkt bovendien stigmatisering

in de hand. Onbedoeld nemen slachtoffers de etnische of raciale clichés van 'de daders' over. Waarmee ze opnieuw buitenstaanders worden. Is het niet gewoon genoeg om te zeggen dat het verschrikkelijk was?"

Die bijzondere manier van herinneren, ook van tweede-generatieslachtoffers, is niet typisch Nederlands, zegt De Graaff. "Maar het is wél typisch twintigste-eeuws." Het is niet los te zien van de wankelmoedige hang naar 'identiteit' en 'cohesie', van de emotionele confessies op tv, of het snelgroeiende woud aan juridische scherpstijpers en belangenorganisaties. Dat, én de heilige overtuiging dat de twintigste eeuw toch wel de bloedorstigste aller eeuwen is, de 'eeuw van het kwaad'. De Graaff: "Wat historisch gezien natuurlijk volstrekte onzin is."

Herinneren is een politieke en morele daad, met steeds weer onbedoelde gevolgen. De Graaff pleit er daarom voor te historiseren, te zoeken naar de 'multidimensionaliteit' van de werkelijkheid. "Hét geschiedverhaal bestaat niet," zegt hij.

Historiseren is dus demystificeren. Historici moeten laten zien dat zelfs de gruwelijkste geschiedenis de geschiedenis van *mensen* is, van individuen die mogelijk ook anders hadden kunnen handelen. “Maar mede onder invloed van het historisch slachtofferschap wordt een ‘ontmenselijke’ geschiedenis geschreven van demonen en martelaren. Juist die ‘religieuze’ connotaties vertroebelen de feiten, en maken nieuwe wraakgevoelens los.”

SLACHTOFFERS ALS DADERS

De Graaff laat zien hoe moeilijk het is te spreken van de slachtoffers en de daders. Zulke groepen blijken keer op keer veel diffuser dan het lijkt, en vaak op complexe wijze met elkaar verbonden. Toch is het na genocide gebruikelijk om de slachtoffercategorie aan de daders te ontleen. Maar hoe zit het dan met joden die als informant voor de nazi's werkten? Met de inwoners van 'Dresden' en 'Hamburg'? Met de slachtoffers van de bom op Hiroshima, 'het Japanse Auschwitz'? Of met 'de bezettingspolitiek van de Israëlische regering'? Slachtoffers zijn soms daders, daders soms slachtoffers.

Oog voor details, voor individuen en gebeurtenissen beoordelen met een 'situationele ethiek' – geen blauwdrukken

van 'goed' en 'kwaad'. Dat bij elkaar is het humanistische perspectief van die lange leerstoel die hij bekleedt. Humanistisch is voor De Graaff een methode van geschiedschrijving: feitelijk, individualistisch en zonder 'morele draaikonterij'. “De historicus is geen therapeut, noch een medestander van het slachtoffer. Maar de historicus heeft wél een zorgplicht, ten opzichte van de feiten én de overledenen. Hun verhaal moet zo 'fair' mogelijk worden verteld. En dat is het verhaal van individuen. Een geschiedenis van collectieven is de geschiedenis van gevaarlijke sprookjes en de voortdurende minachting van anderen.”

'IK BAGATELLISEER HET LEED NIET, MAAR SLACHTOFFERS ZIJN SLACHTOFFERS. GEEN MARTELAARS'

Niet in de laatste plaats met dank aan de omstanders. In hun huivering zich te bemoeien met de Bosnisch-Servische oorlog, spraken Bill Clinton en Al Gore menigmaal van 'duizendjarige conflicten op de Balkan' of de 'wrede inborst'. Een angst, benadrukt De Graaff, die door Servische nationalistenaars werd uitgebuit én gevoed. Door te dreigen met *body bags* en brute verkrachtingen, door maar lang genoeg te hameren op onwaarschijnlijke vijandbeelden. Zo konden ze hun gang blijven gaan, zonder ingreep van buitenaf. Zo bleven de mythen voortbestaan.

Pleit hij dan voor preventieve interventies, stelt hij humaniteit per definitie boven soevereiniteit? Het voorhoofd van De Graaff krijgt een diepe frons. “Zelfbeschikking is voor mij een van de moeilijkste mensenrechten. In de praktijk is het vaak een vrijbrief voor etnisch conflict. Aan de andere kant is 'ingrijpen' meestal olie op het vuur. Met aanroep van hoge idealen verplicht de omstander zich tot forse interventies en jarenlange wederopbouw. Dat vraagt grote voorbereiding, waardoor troepen meestal neerstrijken op het moment dat het conflict in volle gang is. Dan zijn ze geen arbiter meer, maar partij. Zo dragen goede bedoelingen juist bij aan de verlenging van een conflict.”

Hij denkt terug aan zijn NIOD-tijd en de goede bedoelingen van Nederland. “Aan de kwestie Srebrenica zie je dat de Tweede Wereldoorlog nog steeds ons morele ijkpunt is. Ook daar domineerde de gedachte: 'Wij hebben meer joden laten wegvoeren dan andere landen, en wij zullen niet nóg eens langs de zijlijn blijven staan.' Hetgeen dus precies gebeurde.” Ook hier was het niet een strategische analyse of 'situationele ethiek' die als leidraad diende, maar het onverwerkte verleden. De Graaff: “Dat is de terreur van de herinnering.”

Bob de Graaff (2006), Op de klippen of door de vaargeul? De omgang van de historicus met (genocidaal) slachtofferschap. Amsterdam: SWP. 109 blz. € 13,50.

MICHOSE

HEEFT DE KERK OOK RECHT OP EEN MENING?

Er is iets vreemds aan de hand met de humanistische mening over kerkelijke standpunten.

Eerste bedrijf. Enkele maanden geleden vonden de commentaarschrijvers in de Belgische kranten amper genoeg woorden om hun verontwaardiging uit te drukken. Het was godgeklagd. Wat er gebeurd was? Kardinaal Godfried Danneels had zich met kerstmis in de Middernachtmis, terwijl de herdertjes lagen te slapen, maar de nationale camera's volop draaiden, uitgesproken over politiek. Tussen het bloed en het lichaam van Christus door, had hij een donderpreek gegeven over euthanasie. Nu moet u weten dat er zich op dat ogenblik net een moeizame politieke discussie was ontstaan over dit heikele thema. Zoals de meeste beschaafde landen met een scheiding tussen Kerk en Staat, heeft België na vele jaren van moeizame debatten al geruime tijd een wetgeving die de vrijwillige levensbeëindiging toelaat voor terminaal zieke mensen die ondraaglijk lijden. Alleen geldt dat niet voor zogenaamde 'wilsonbekwamen' en voor kinderen. Dus gingen er in de politiek stemmen op om de euthanasiewet te versoepelen. Zodat ook het dementerende besje, dat al heel haar leven gezegd had dat ze er graag een eind aan zou maken, mocht ze ooit haar eigen kinderen niet meer herkennen, het recht te geven haar laatste adem tussen haar valse tanden uit te blazen. Maar dat zag Zijne Paarsheid niet zitten en in zijn preek brak hij een lans voor 'eerbied voor het leven', zoals dat heet. Grote consternatie alom, politici wrongen zich uit de naad voor de televisiecamera's om uit te leggen dat de Kerk zich buiten de politiek hoorde te houden, dat dergelijke debatten overgelaten dienden te worden aan de verkozenen des volks en dat de aartsbisschop zijn preekstoel niet mocht misbruiken om de wetgever te bedreigen. 'Verliest kardinaal Danneels hier niet het bestaan van artikel 268 van het Belgisch Strafwetboek uit het oog, dat stelt 'met gevangenisstraf van acht dagen tot drie maanden en met een geldboete worden gestraft de bedienaren van een eredienst die in de uitoefening van hun bediening door woorden, in openbare vergadering gesproken, de Regering, een wet, een koninklijk besluit of enige andere handeling van het openbare gezag rechtstreeks aanvallen.' Zo verklaart de voorzitter van de Vrijzinnige Kerk (de Unie van Vrijzinnige Verenigingen) in de krant. De Kardinaal doet aan volksverlakkerij, manipulatie negentiende-eeuwse betutteling, roepen de commentaarschrijvers, de humanisten voorop.

Tweede bedrijf. Patrick De Wael, minister van Binnenlandse en Enkele Andere Zaken en bij wijlen aanhanger van een nieuwe flinksheid, vindt het tijd om nog eens flink van leer te trekken tegen de uitgeprocedeerde asielzoekers die onderduiken in plaats van, zoals het hoort, braafjes op het eerste vliegtuig richting Timboektoe te gaan zitten en terug naar hun krot te trekken. Hij verklaart in de pers dat uitgeprocedeerde asielzoekers die het land niet verlaten, illegaal zijn en dat burgers

'DE KARDINAAL DOET AAN VOLKSVERLAKKERIJ ROEPEN DE COMMENTAARSCHRIJVERS, DE HUMANISTEN VOOROP'

die hen voedsel, onderdak of godbetert een kom soep geven, dus medeplichtig zijn aan een misdrijf. Links Vlaanderen is geschokt en enkele dagen later organiseert het actiecomité HOP (Hoop op Papieren) een betoging in Antwerpen waar zo'n 3000 mensen aan meedoen. Zij vragen enig mededogen voor deze 'misplaatste' mensen. Opgemerkte betoger is Paul Van den Berghe, Bisschop van Antwerpen, een minzame, grijzende man. Voor de televisiecamera's verklaart de Monseigneur dat het zijn plicht als burger en als christen is om op te komen voor de zwaksten in onze samenleving en in één moeite door pleit hij voor een verregaande 'amnestie' voor alle uitgeprocedeerden. De zichzelf progressief noemende krant *De Morgen* zet het bericht groot op de voorpagina. Groot applaus op alle progressieve banken, de humanisten voorop.

Nu moet u mij dat toch eens uitleggen, beste humanisten. De aartsbisschop moet zijn mond houden over euthanasie als de politiek spreekt. Maar de Antwerpse bisschop moet de politiek tegenspreken als het over vluchtelingen gaat. Hoe zit dat nu: mag de kerk een mening hebben of moet ze die stilletjes voor zich uit prevelen? Of zit het zo: de kerk mag een mening hebben, op voorwaarde dat het de onze is?

'Wel een mobieltje, maar niet op schoolreis'

In Engeland groeit een onthutsend aantal kinderen op onder de armoedegrens. 'Een breuk van de Conventie van de Verenigde Naties voor de rechten van het kind,' stelde Unicef. De Britse regering investeert nu aanzienlijk om een definitieve streep te zetten onder de misstand in eigen land.

Een op de vijf Britten zit onder de internationaal erkende armoedegrens. En dat geldt dus ook voor een groot aantal Britse kinderen. In 2005 waren dat er in het Verenigd Koninkrijk nog 3,4 miljoen. Weliswaar 700.000 kin-

deren minder dan toen Labour aan de macht kwam in 1997, maar toch nog veel te veel. In 2000 stond het Verenigd Koninkrijk nog bijna bovenaan de lijst van kinderarmoede in rijke landen, samen met Mexico en de Verenigde Staten. Voor het samenstellen van die lijst werd relatieve armoede vastgesteld voor huishoudens met een inkomen van minder dan de helft van het nationale gemiddelde.

Engeland is nu bezig aan een inhaalslag en de socialistische regering valt aan op alle fronten. Gordon Brown, minister van Financiën en de gedoodverfde

geïnvesteed zodat hun kind een beginkapitaal heeft als hij achttien wordt. Ouders hebben sinds een paar jaar recht op aanzienlijke 'staatskredieten'. Het gaat vaak om honderden euro's per maand, die te bescheiden inkomens flink omhoog trekken. De kinderbijslag was al door Labour verhoogd: 100 euro per maand met een toeslag voor elk volgende kind.

ALLES OP AFBETALING

"Zonder die aanvullingen wist ik vaak werkelijk niet hoe ik de eindjes aan elkaar moest knopen," zegt Helena Moore, alleenstaande werkende moe-

'WIE NU EEN KIND OP DE WERELD ZET, KRIJGT EEN STARTSOM VAN 400 EURO'

opvolger van Tony Blair, had mooie cijfers in zijn rode koffertje dat hij grijnzend aan de pers toonde vlak voor de presentatie van de nieuwe begroting. Wéér meer geld voor mensen met lage inkomens met kinderen, die moeite hebben om de eindjes aan elkaar te knopen. Wie nu een kind op de wereld zet, krijgt een startsom van 400 euro. Geld dat door de ouders moet worden

der. "Ik werk parttime om mijn zoon na school op te kunnen vangen, zodat hij niet op straat rondhangt. Daardoor heb ik een laag inkomen en zoals veel andere Britten kocht ik alles op afbetaling. Dat lijkt handig als je geen geld hebt. Tot je ontdekt hoe ontzettend veel rente ze daar bovenop gooien. Het maakt je spijkerbroek zó nog dertig euro duurder. Geld dat je goed kunt

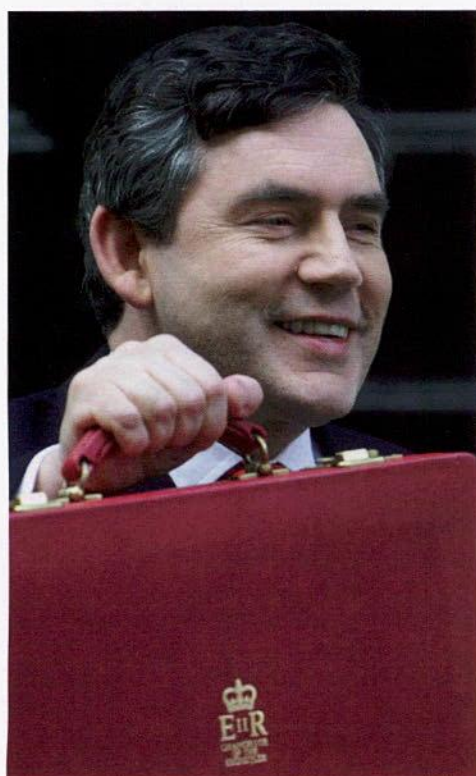

Foto: WFA/REUTERS

gebruiken als de volgende rekening op de mat valt, die je ook weer spreidt om hem te kunnen voldoen. Met de nieuwe staatsaanvullingen weet ik nu tenminste dat ik rond kan komen. Het gaat nog altijd net, maar dat knagende gevoel van onheil is weg. Moore wil zeker meer gaan werken nu er steeds meer naschoolse opvang

'DE SUBSIDIE VOOR SCHOOLMAALTIJDEN IS SINDS DE ONTHULLING VAN JAMIE OLIVER AANZIENLIJK VERHOOGD DOOR DE STAAT'

wordt gecreëerd. In 2010, zo streeft de regering, moet voor alle kinderen van drie tot veertien jaar opvang op school beschikbaar zijn van acht uur 's ochtends tot zes uur 's avonds om ouders die arbeidstijd te geven. Ook wordt gewerkt aan betere opvang voor de jongste kinderen. Gordon Brown zegt dat de kinderopvang inmiddels al met een miljoen plaatsen is uitgebreid en beoogt in totaal 2,5 miljoen opvangplaatsen in 2008. Ouders worden financieel geholpen bij het dragen van de kosten. Ieder gezin moet tevens toegang krijgen tot integrale opvang en zorg via 3500 kindercentra, die ook voorlichting, opvoedingsondersteuning en andere diensten zullen bieden.

Armoede gaat niet om geld alleen: educatie is minstens zo belangrijk en dat kan niet vroeg genoeg beginnen. Lang voordat een kind puber is geworden met een *asbo* aan zijn broek: een 'anti-social behaviour order', een door de regering-Blair verzonden sanctie op asociaal gedrag. Er is meer politie op straat, als er wordt geklierd wordt er snel ingegrepen. Maar het kwaad moet bij voorkeur in de kiem worden gesmoord. Labour gelooft in normen en waarden. Dus zitten in de babydoos die elke nieuwe moeder krijgt, naast luiers en de genoemde 400 euro, een voorlichtingspakket over gezonde voeding en een stapeltje kinderboeken om alfabetisering aan te moedigen. Soms letterlijk de eerste boeken in een Brits huishouden.

JEUGDDIABETES

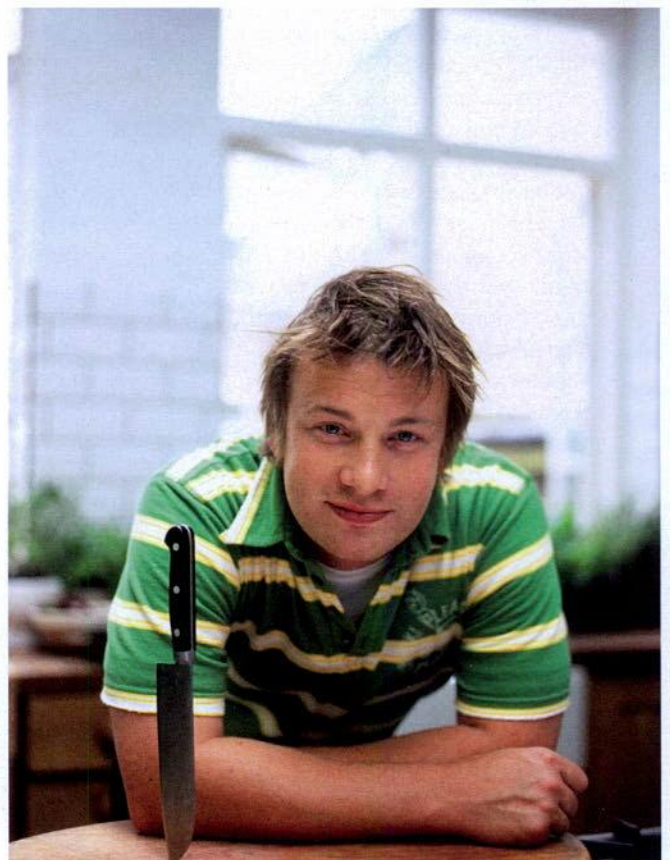
De overheid heeft erkend dat het zeer treurig gesteld was met de Britse voedingsgewoonten. Artsen wezen al jaren op de gevaren van toename van jeugddiabetes en vervroegde hart- en vaatziekten, en de kosten daarvan voor het staatsziekenfonds. Maar hoe slecht het werkelijk was gesteld drong pas

echt door toen Jamie Oliver, de trendy televisiekok, vorig jaar aan de grote klok hing hoe weinig geld er was voor gezonde maaltijden op school: *caterers* hadden slechts de beschikking over een paar kwartjes per kind en gooiden daarom minderwaardig voedsel op tafel. De subsidie voor schoolmaaltijden is sinds de onthulling van Jamie Oliver aanzienlijk verhoogd door de staat en er komt steeds meer toezicht op de kwaliteit. Aan het begin van het komende schooljaar mogen scholen in principe geen *fast food* meer op tafel zetten. Ook wordt geprobeerd de snoepmachines – geldvreters en dikmakers – officieel uit scholen en sportcomplexen te bannen. Veel scholen zeggen al te zien dat kinderen door de betere voeding rustiger zijn en zich beter kunnen concentreren.

IJKPUNTEN

De Britse inhaalslag wekt indruk en heeft resultaat. "Er zijn in dit land nu twee miljoen mensen minder arm vergeleken met twintig jaar geleden. Maar er zijn toch nog twaalf miljoen Britten wél arm," concludeert de Joseph Rowntree Founda-

tion (JRF), de Britse stichting die sinds ruim een eeuw armoede bestudeert. Armoede is een relatief begrip. De organisatie gebruikt daarom vijftig ijkpunten en zegt dat de situatie op twintig punten is verbeterd. Ijkpunten zijn onder meer: het hebben van een eigen rekening bij een reguliere bank, het percentage van een gezinsinkomen dat wordt besteed aan energiekosten, toegang tot transport, werkmogelijkheden en goede voeding. De conclusies werden onlangs gepubliceerd in het rapport 'Monitoring Poverty and Social Exclusion'. Aangetoond werd dat meer Britten aan het werk zijn en dat het er door de 'staatskredieten' ook beter voorstaat met gepensioneerden en alleenstaande ouders. De regering-Blair wil deze herfst een actieplan klaar hebben tegen sociale uitsluiting. Gemikt wordt dan ook op tienerouders, in de meeste gevallen pubers die een baby krijgen en buiten de boot dreigen te vallen. Van de Europese landen telt Engeland het hoogste percentage tienerouders.

BOODSCHAPPENMAND

De Britse armoedestudie van het JRF komt voort uit het historisch initiatief van fabrikant Rowntree. De suiker-goed-familie raakte eind negentiende eeuw geïnteresseerd in sociale problemen en verzoon een formule om armoede te meten. Rowntree inventariseerde wat het absolute bestaansminimum moest zijn wat betreft behuizing, kleding en voeding. Een mager pakket dat bekend zou raken als 'Rowntree's boodschappenmand', gevuld met aardappels, brood, pap, thee, erwten, vet, een onsje spek en een ons kaas: gelijk aan de rantsoenen die de armen in het werkhuis kregen. Wie minder had dan dit basispakket was officieel 'arm'.

Het principe van dit basispakket werd door sociologen gebruikt tot halverwege de twintigste eeuw. In de jaren vijftig behoorde armoede gemeten langs deze meetlat tot het verleden: iedereen kon zich die boodschappenmand inmiddels veroorloven. Een op de vijf Britten bleek evenwel te moeten rondkomen van minder dan de helft van het nationale gemiddelde. Het gezamenlijk gezinsinkomen werd de belangrijkste armoedemeter. Nu is de Britse regering van mening dat inkomen alleen ook geen zuiver gegeven is. Want hoe arm is een gepensioneerde bijvoorbeeld als hij of zij moet rondkomen van de helft van het nationale inkomen, maar wel waardevol onroerend goed bezit? Materieel bezit zegt ook niet alles. Iemand met een mobiel op zak en een breedbeeld-tv kan toch

in armoede leven. "Bepaalde producten zijn nu enorm goedkoop, maar een schoolreisje kan al te duur zijn," aldus David Hirsch, onderzoeker voor de Joseph Rowntree-stichting. "Diensten, niet bezit, zijn voor veel mensen de grootste kostenpost en het wel of niet hebben van toegang tot die diensten

in achterstandsgebieden die zo al heel jong meer kansen krijgen door kwaliteitsopvang en vroege scholing. Het belang van de vroege invloed wordt bevestigd door de vooraanstaande London School of Economics en de Joseph Rowntree Foundation. Uit gezamenlijk onderzoek blijkt dat kinderen van niet-

'SOCIALE ACHTERSTAND BEGINT VAAK IN DE WIEG EN WORDT HARDNEKKIG DOORGEGEVEN'

maakt het verschil uit tussen het wel of niet hebben van kansen." De Joseph Rowntree Foundation anno 2006 hanteert nu 'gebrek aan mogelijkheden' als maatstaf. Iets wat met steun op alle fronten – financieel en educatief – aardig kan worden rechtgetrokken.

ONZICHTBAAR

Maar niet helemaal. De nieuwe minister tegen sociale uitsluiting, Hilary Armstrong, stelt dat een miljoen Britten 'chronisch is afgesneden van de maatschappij'. Drie miljoen Britten zitten op de rand. Burgers die Armstrong 'vrijwel onzichtbaar' noemt voor de overheid. "Er is een praktisch onhandelbare groep die niets geboden kan worden door een school, niets wil leren en niet aan het werk gaat." Volgens de Joseph Rowntree-stichting komt in deze groep nog regelrecht hongersnood voor. Het gaat om ouders die zelf een maaltijd overslaan om hun kinderen te kunnen voeden. Onderzoeker David Hirsch: "Zoveel is er dus niet veranderd in een eeuw.

Labour ziet het belang van preventie en wil kindarmoede in 2020 volledig hebben uitgebannen. Maar sociale achterstand begint vaak in de wieg en wordt hardnekkig doorgegeven. Gordon Brown bejubelde het succes van Sure Start, extra ondersteuning voor kinderen

arme ouders als volwassenen in negentig procent van de gevallen zelf ook niet arm zijn. Maar er werd nog een belangrijke ontdekking gedaan: wie als puber in armoede opgroeit maakt een steeds grotere kans op middelbare leeftijd ook arm te zijn, zelfs al maakt hij/zij het beter als dertigjarige. Engeland werkt hard aan een betere balans in eigen land. Maar de extremen zijn hardnekkig en de historische gewenning aan armoede is niet binnen een halve generatie opgelost.

Foto: Joan Bell

MAX PAM

OPENLUCHTMUSEUM EUROPA

Onlangs reed ik langs het voormalig kunstenaarsdorp Ruigoord, dat aan het Noorzeekanaal lag, maar dat moest verdwijnen vanwege grootse economische plannen. Het kerkje staat er nog en ook nog een paar huizen, maar mensen wonen er niet meer. Zij hebben flatjes gekregen in de stad. Met die grootse economische plannen wil het vooralsnog niet erg lukken. Veel schepen gaan toch liever naar Rotterdam dan naar Amsterdam. Toen die grootse economische plannen nog in de kinderschoenen stonden, heb ik eens met allerlei belanghebbenden een forum voorgezeten over de toekomst van het gebied langs het Noorzeekanaal. De econoom professor Heertje was er ook. Hij was fel tegen de plannen. Hij zag milieu, natuur en woongenot ook als economische eenheden en zei dat die alleen maar in waarde zouden gaan stijgen. Wij moesten daar zuinig op zijn. Ruigoord bestaat niet meer, professor Heertje is met pensioen en je kunt nog steeds een half uur langs het Noorzeekanaal rijden, zonder ook maar één zeeschip tegenkomen.

Onlangs wilde ik met mijn zoon naar het Rijksmuseum. Hij had een billboard gezien met een zelfportret van Rembrandt erop en wilde weten wie die man was. Blij dat mijn zoon enige culturele belangstelling toonde, vervoegden wij ons op een vrije middag voor de ingang van het Rijksmuseum. Een lange rij wachtenden stond voor ons. Veel Japanners en Chinezen. Ook toen het onaangenaam begon te regenen, wilde niemand van wijken weten en doorweekt stonden wij ten slotte binnen, met die Japanners en Chinezen. In veel toekomstbeschouwingen lees ik dat het oude Europa op het punt staat een openluchtmuseum te worden. Door de toenemende vergrijzing kunnen de Europeanen het economisch niet meer bijbenen en het zal niet lang meer duren of de Aziaten komen hier alleen nog voor onze kunstschaten en onze voetbaltrainers. Welke kant gaat het op? In wat voor een wereld zal mijn zoon leven? In een bruisende metropool of in een grachtengordel, die door de Unesco tot nationaal erfgoed wordt verklaard, zodat het verboden zal zijn daar nog één raamkozijn te veranderen?

Onlangs las ik in het *Financieele Dagblad* een interview met Pekka Himanen, een briljante Fin van 32 jaar, die al op zijn twintigste promoveerde in de filosofie en die inmiddels als

een van de voornaamste kenners wordt beschouwd van de informatiesamenleving. Himanen is zo'n beetje gasthoogleraar op alle grote universiteiten ter wereld en zit in een denktank met Larry Page van Google en Jerry Yang van Yahoo. In Finland passeert geen wet het parlement zonder zijn inzichten en ook is adviseur van Tony Blair. Een *topguy*. Himanen zit drie toekomstscenario's.

'WIJ ANALYSEREN ALLEEN NOG MAAR OUDE KENNIS'

Het eerste scenario – Himanen spreekt van 'scripts' – is het Amerikaanse. Dat is een script van winnaars. Het is net als in een Hollywood-film: aan het eind is er altijd een *happy ending*. Wij, in Europa, zijn geneigd dat Amerikaanse script zowel hard (voor de verliezers) als zoetsappig te vinden, maar Himanen wijst erop dat de Verenigde Staten het machtigste land ter wereld is en dat het een derde van de wereld-economie bezit. Ook komt vijftig procent van alle investeringen in *research & development* uit de VS. Alle reden dus om dat script serieus te nemen.

Het tweede script is het Aziatische, en dan vooral de Chinese versie daarvan. De Chinezen vinden zichzelf superieur en slechts door een historische speling van het lot hebben zij tijdelijk hun hegemonie in de wereld aan het Westen en de Amerikanen moet afstaan. Maar dat zal in de toekomst weer worden teruggedraaid.

En dan is er nog een derde script, het Europese. Dat is het script van de tragedie, waarin het slecht afloopt. Veel meer dan een vakantiebestemming te worden, lijkt er voor de Europeanen niet in te zitten. Er bestaat geen Europese droom waar de Europeanen voor warm lopen en dat zal hun nog lelijk opbreken. Een beetje groei, dat is wat wij in Europa willen en laat voor de rest alles bij het oude blijven. Maar stel je eens voor, zegt Himanen, dat Martin Luther King op het Lincoln Memorial in Washington had uitgeroepen: 'I have a dream dat wij volgend jaar 3 procent groeien!'

Himanen meent dat een combinatie van creativiteit en zorg nog een soort oplossing zou kunnen zijn voor Europa. Dat

betekent dat Europa enorm zou moeten investeren in onderwijs en tevens zou moeten trachten de welvaartstaat in stand te houden. Maar het industriële tijdperk is voorbij en de gedachte dat wij worden verzorgd van de wieg tot het graf zullen wij moeten opgeven. Joop den Uyl meende nog dat er zoiets bestond als 'een maakbare samenleving'. Dat is een illusie, zo lang de ontwikkelingen in de wereld ons confronteren met de ene verrassing na de andere.

In Europa zijn wij niet meer voorbereid op verrassingen. Wij analyseren, volgens Himanen, alleen nog maar oude kennis. Wat bedoelde Marx met..., wat wilde Weber met...? In Europa gaan ouders met hun kinderen naar musea, waar oude schilderijen hangen. Het zal niet lang meer duren of die ouders gaan hun kinderen vervelen.

MOHAMMED BENZAKOUR

KUNSTKOLONIALISME EN HIRSI-HYSTERIE

In Marokko, zegt men, woedt al langere tijd een fel debat over een film. Dat is uiteraard een goed teken, want wie over moraal en kunst het hoofd breekt, diens maag is gevuld. De film heet – en u merkt direct dat de maker er geen doekjes om windt – 'MaRock'. En wie Rock zegt, zegt seks, en wie seks zegt, zegt drugs. Dus barst de film van de seks, drugs en Rock & Roll – o wat kan soms het leven heerlijk overzichtelijk zijn.

Pardon, zei ik seks? Laat ik het zo zeggen, af en toe wordt er op het doek dapper geflirt en gezoend, maar eerlijk is eerlijk, wilde, bachanale orgieën vol Grieks en Frans krijgen we niet te zien. Het moet wel netjes blijven, niet waar? En

'ELKE ALLOCHTONE INKTMORSER WAS BIJ
VOORBAAT DE NIEUWE ZWARTE TOLSTOI'

drugs? Ach, ook hier gebiedt de eerlijkheid te zeggen dat af en toe een biertje en wodkaatje achterover wordt geslagen,

maar een lsd'tje, paddootje of rank spuitje (waarover je in tal van Marokkaanse nachtclubs en sloppenwijken struikelt) die heb ik niet voorbij zien schuiven. Of zou met drugs dat ene jointje op dat schoolfeestje bedoeld worden?

De film zou ook zinderen van islamsmaad. De moslimfundamentalisten zouden blind van woede over straat stuiven. Dus houd je vast, hier komt de beruchte scène. Hoofdpersoon Ghita, een kakmiepje uit een kakmilieutje, slechts gekleed in short en hemdje (hoe durft ze, de sloerie), reageert verbijsterd als ze haar oudere broer biddend aantreft op een kleedje in de woonkamer. "Wat is hier aan de hand? Ben je op je hoofd gevallen? Word je nu opeens een baard?"

Je moet maar het lef hebben. En alsof dit niet taboeschennend genoeg is, stopt de regisseur er verderop opnieuw een gewaagde scène in. De twee jonge geliefden (moslimmiepje en joodse jongen – hoe verzin je het!) betasten elkaar heimelijk in een donker steegje. Het meisje wil de jongen zoenen, maar aarzelt. De jongen merkt dat en doet daarop zijn davidsterketting af en hangt hem om haar nek.

En een kabaal dat dit gaf – zag je die lange rijen voor de bioscopen! Marokko staat op exploderen! Tenminste, als we

onze pers mogen geloven. Want volgens de correspondenten liggen de moslimorthodoxen al maandenlang overhoop wat te doen met deze duivelse zedenverwildering.

Het is lollig hoor, maar met de realiteit heeft het niks van doen. Toevallig bezocht ik afgelopen periode tweemaal in bliksemlucht Marokko. Maar beroering? En ik las toch al gauw drie kranten. Neen, als ik al een boze baard over straat zag ijsberen, was het omdat hem een kapotte wasmachine was aangesmeerd. Verder sjokt het leven er rustig voort, zoals een ezel in de vroege morgen naar een waterput.

'DE GROOTSTE VERDIENSTE VAN HIRSI ALI WAS HET OP DE KAART ZETTEN VAN HIRSI ALI'

'MaRock' is in alle opzichten, zoals de meeste Marokkaanse films, een flauw margrietfilmpje. GTST aan de Middellandse Zee. Kijk mama, zonder handen! Dertien in een dozijn. Toch is de in Frankrijk wonende maakster – Laila Marakchi, zelf getrouwd met een sefardische jood – door een Hollandse krant uitgeroepen tot de 'vrouwelijke Fellini'. Gelukkig voor de recensent dat Fellini geen Nederlands verstaat, want in plaats van omdraaien was Fellini uit zijn graf opgestaan om die recensent bij zijn door de ratten besnuffelde lurven te grijpen.

Intussen wordt Marakchi als een heldin onthaald op alle grote filmfestivals, zoals in Cannes en, onlangs nog, op het Arabische Film Festival te Rotterdam (alwaar ik, om de feestelijke stemming niet te verpesten, een vriendelijk openingsverhaaltje hield – nooit meer zulke openingspraatjes!). Wat is dat toch? Zodra een 'taboedoorbrekende multiculti-productie' opduikt, is het op voorhand geweldig. Je zag het

ook bij 'Shouf Shouf Habibi'. Een daverende hit. Aan de film lag het niet. Want gemeten langs artistiek-inhoudelijke filmcriteria zou Shouf ineen zijgen als een ouwe puddingtaart. Niet een grap slaagt, niet een acteur overtuigt, niet eenmaal voel je drama. Een flinterdunne cast in een flinterdun plotje. En toch staken recensenten in koor de loftrompet. 'Hilarisch!' Dit soort hypocriete bevoogding en geknuffel noem ik 'kunstkolonialisme'. Je zag het eerder bij migrantenliteratuur. Elke allochtone inktmorser was bij voorbaat de nieuwe zwarte Tolstoi.

Nog even de onvermijdelijke Hirsi-hysterie. Zoals u weet (of niet) wantrouwde ik van meet af aan de verlichte agenda van deze VVD'er. Ik ontdekte er weinig verlichts in. Nog minder emancipatie. Maar een overvloed aan discriminatie en ijdelheid. De grootste verdienste van Hirsi Ali was, linksom of rechtsom, het op de kaart zetten van Hirsi Ali – of was het Magan? Met fijn bijeffect: *appeasement* van onze verenigingen der rechtsconservatieven. Klaarblijkelijk is dat ook de reden dat niet moslima's haar koers stutten (rara hoe kan dit?) maar voornamelijk de rancuneuze kring roomblanke, grijze, kalende rechtsconservatieve mannen die ook groten-deels – een publiek geheim - haar stukken schreef. En niet te vergeten haar persoonlijke headhunter c.q. penozeklant Neelie Kroes. Extra reliëf kreeg het toen we langzamerhand vermoedden dat Magan gewoon heel comfortabel in Kenia zat en alleen voor een hogere studiebeurs naar Nederland kwam. Niks dwanghuwelijk, niks vijf burgeroorlogen, niks eerwraak - en hoeveel radicaal islamisme?

Alle zelfmystificatie ten spijt, maar nu? Nu vertrekt mevrouw naar een ultrarechts Amerikaans bolwerk dat aan de wieg stond van het bij elkaar gefabuleerde Irak-debacle. Een oerconservatief bolwerk met net zoveel vrouwenemancipatie als parels in een varkenskont.

Need I say more?

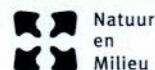

Wat heeft TV kijken met het klimaatprobleem te maken?

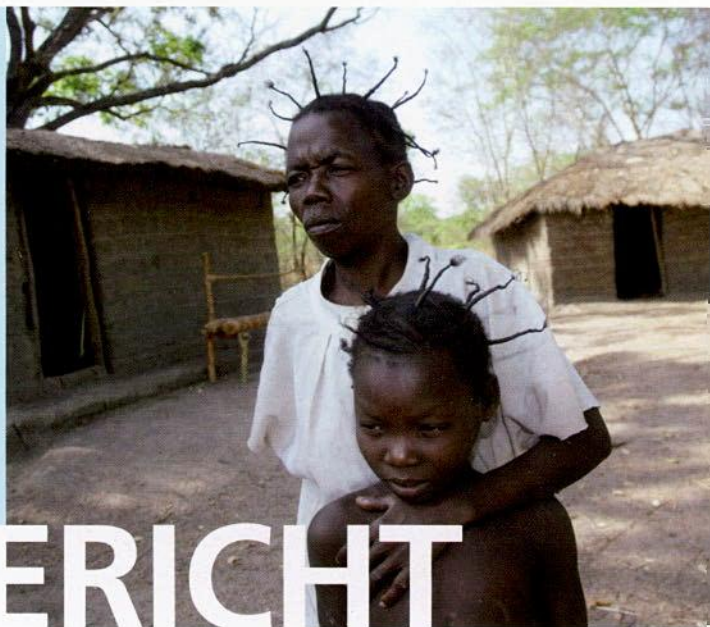
Kijk snel op www.hier.nu

voor de TOP10 van zuinigste TV's en win een TOP10 TV

Met TOP10 werkt Stichting Natuur Milieu aan een beter klimaat

AFRIKA WERELDBERICHT

Centraal Afrikaanse republiek: vergeten land, vergeten conflict

'Waar?' vragen mijn vrienden verbaasd.

'Centraal wat'? Niemand in mijn omgeving heeft ooit van de Centraal Afrikaanse Republiek (CAR) gehoord.

Een vergeten bananenrepubliek in donker Afrika waar behalve diamanten en goudzoekers, grootwildjagers, oliebedrijven en het Franse leger niemand in is geïnteresseerd. In het vliegtuig zit een Amerikaan die voor het luttele bedrag van \$ 40.000 een wild nijlpaard of olifant mag neerknallen. Hij heeft zijn eigen geweer meegenomen.

In 2003 wordt de dictatoriale president Patasse door een staatsgreep uit het zadel gelicht door rebellenleider Bozizi. Vanuit Tsjaad valt hij met zijn rebellen en met steun van het Tsjaadse leger CAR binnen en al snel staat hij aan de poorten van het presidentiële paleis in de hoofdstad Bangui en neemt de macht over. Soldaten die dienden onder de oude president Patasse worden ontslagen. Zijn rebellenleger krijgt de speciale status 'presidentiële garde'. Twee jaar later, in 2005, wordt Bozizi op frauduleuze wijze gekozen tot president. Tot zover wijkt het scenario niet af van dat van een normale Afrikaanse staatsgreep.

'AANGEZIEN DE ENIGE JEEPS DIE VAN DE
PRESIDENTIËLE GARDE ZIJN, RENNEN DE
MENSEN VOOR HUN LEVEN ALS ZE EEN
AUTO HOREN'

Maar de ontslagen soldaten organiseren zich als een nieuwe rebellengroep en raken slaags met FACA (Force Armée Central Afrique), het nieuwe leger van CAR. Omdat de bevolking in het noorden van CAR sympathiek staat tegenover deze rebellengroep besluit Bozizi zijn presidentiële garde te mobiliseren.

In december 2005 en februari 2006 rijden ze in snelle terreinwagens systematisch alle dorpen af. In ieder dorp worden een of meerdere mannen geëxecuteerd en vervolgens wordt het dorp in brand gestoken. Deze tactiek van de verschroei-

de aarde doet de bevolking naar buurland Tsjaad of naar het woud vluchten. Tot nu hebben meer dan 40.000 burgers veiligheid gezocht in Tsjaad waar ze in vluchtelingenkampen worden opgevangen door de Verenigde Naties. Maar zeker eenzelfde aantal woont nog onder barre omstandigheden in grashutjes in de bossen van CAR, verstoken van enige hulp.

'IEDERE DAG WORDT EEN VOLGEND DORP DOOR DE GARDES BEROOFD, VERNIELD EN AFGEBRAND'

In het noorden is er geen enkel verkeer (of brandstof) vanwege grote armoede. De wegen zijn er zo slecht dat alleen een goed uitgevoerde *4-wheel drive* door de rimboe kan komen. En aangezien de enige jeeps die hier komen die van de presidentiële garde zijn, rennen de mensen voor hun leven als ze een auto horen.

De dorpen liggen er verlaten bij. Behalve een enkele bejaarde man of vrouw is er geen sterveling te bekennen. Een keer kom ik, bij toeval, een groepje ontheemden tegen dat in paniek meteen het bos weer in vlucht. Na een half uur komt een man argwanend uit het hoge gras gekropen. Hij is zo blij dat ik geen deel uit maak van Bozizi's elitetroepen dat hij mijn hand maar blijft schudden. 'Merci bien patron, merci bien'. Drie weken geleden is hun dorp aangevallen en de leider van de garde heeft gezegd terug te komen om ze allemaal te vermoorden.

'DE VOEDSELVOORRADEN RAKEN LANGZAAM OP EN DE GEZONDHEIDSZORG IS TOTAAL VERLAMD'

Onder deze omstandigheden leeft de bevolking in het noorden van CAR. Iedere dag wordt een volgend dorp door de gardes beroofd, vernield en afgebrand. Behalve de rebellen, de FACA en de presidentiële gardes lopen er ook honderden struikrovers rond, *coupeurs des routes*, die moorden, stelen en verkrachten. Niets is heilig, niemand is veilig. De bevolking kan geen kant meer op.

De voedselvoorraden raken langzaam op en de gezondheidszorg is totaal verlamd nadat het enige goedwerkende missionarisziekenhuis in Boguila is leeggeroofd door Bozizi's rebellen. De Tsjaadse militairen die de rebellen steunden, hebben alle apparatuur mee naar hun land gesleept en verkocht. Paters en doktoren hebben het gebied verlaten. Het gebied is te onveilig voor hulporganisaties de Verenigde Naties. De Centraal Afrikaanse Republiek zakt steeds dieper weg in het moeras van honger, ziekte en geweld zonder dat de wereld het in de gaten heeft.

Het Humanistisch Verbond in het maatschappelijk debat

De afgelopen jaren was het geluid van het Humanistisch Verbond niet altijd duidelijk te horen in de media en het maatschappelijk debat. Dat moet anders. Daarom heeft het huidige bestuur en met name voorzitter Rein Zunderdorp zich de afgelopen tijd veelvuldig laten horen in het openbaar.

Zo was Zunderdorp aanwezig bij een bevrijdingsfestival in Limburg, werd hij geïnterviewd voor het radioprogramma De Ochtenden, is een interview verschenen in het landelijk dagblad Trouw en heeft hij op radio 747Live met Theodor Holman gesproken over religie als politiek fenomeen.

In het interview in Trouw gaf Zunderdorp aan dat hij lange tijd meende dat in Nederland vanzelf een 'seculiere consensus' zou groeien. Nu echter, is levensbeschouwing weer een hot issue. Hij bespeurt een revival van orthodoxe opvattingen. Zo heeft minister van Ardenne kritiek op 'fundamentalistische secularisten' en meent Donner dat zonder religie, een fatsoenlijke samenleving niet mogelijk is. Tegelijk zien

we mensen als Wilders vluchten in een etnocentristisch soort van secularisme. De grenzen dichtgooien en angstig vasthouden aan de eigen identiteit. Ook dit is een bedreiging.

Verder zijn er vanuit het hoofdbestuur persberichten verstuurd rondom de euthanasie - 'rel' in Italië (u weet nog wel, minister Giovanardi vergeleek de Nederlandse wetgeving met nazi-praktijken) en het beleid van minister Verdonk inzake het Nederlanderschap van Ayaan Hirsi Ali.

In een brief aan minister Verdonk gaf het Humanistisch Verbond aan geschokt te zijn door de wijze waarop wordt omgegaan met de naturalisatie van Ayaan Hirsi Ali. Dit individuele geval staat uiterst pijnlijk symbool voor een vluchtelingen- en asielbeleid, waarin wetgeving niet langer rechtvaardigheid tot doel lijkt te hebben. Door te kiezen een strikt juridisch procedurele uitleg van beleid, verliest Verdonk steeds meer de menselijke maat uit het oog.

Het Humanistisch Verbond roept Verdonk dan ook op zich in haar beleid te laten leiden door

menselijkheid. Niet alleen in het geval van Ayaan Hirsi Ali, maar ook in alle soortgelijke 'gevallen' die geen bescherming genieten van de publieke opinie. De minister heeft niet alleen de ruimte, maar ook de taak de wet te hanteren als middel tot rechtvaardigheid, niet als excuus voor handelen.

Het Humanistisch Verbond wil door haar bijdrage aan het publieke debat de aard en inhoud van de humanistische levensbeschouwing duidelijker zichtbaar maken. Een combinatie van nuance en duidelijkheid, waarin de menselijke maat voorop staat. Als u deze inzet als belangrijk ervaart, steunt u ons dan en wordt lid. Wij hebben u hard nodig.

Roeland Ensie en Esther Wit, landelijk bureau HV

WORD NU LID

Zelfbeschikking, verantwoordelijkheid, verdraagzaamheid en gelijkwaardigheid zijn de kernbegrippen van het Humanistisch Verbond. *Zelf denken samen leven* is onze lijfspreuk. Praat, denk en werk mee aan een humanistische toekomst!

Naam:
Adres:
Postcode:
Telefoonnummer:
Datum:

Voorletter(s): M/V
Woonplaats:
Geboortedatum:

Word nu lid en ontvang *De Stuifzandsamenleving* van Kees Schuyt (winnaar J.P. van Praag-prijs 2005) als welkomstcadeau!

Ik word lid van het Humanistisch Verbond en betaal € _____ per jaar. *Als lid ontvang ik 4x per jaar het ledenblad Humus.

Ik ontvang graag meer informatie over de diensten, cursussen en publicaties van het Humanistisch Verbond.

Ik word donateur en ontvang 2x per jaar een acceptgiro en informatie over projecten en activiteiten.

* de minimumcontributie is € 52,50 per jaar, jongeren tot 27 jaar betalen € 23,50 per jaar, mensen met een minimuminkomen € 28,00

Stuurt u deze bon naar het Humanistisch Verbond, t.a.v. afdeling
publieksvoorlichting, Antwoordnummer 10938, 1000 RA,
Amsterdam. Voor meer informatie kunt u ook bellen met (020)
521 90 90 of kijken op onze website www.humanistischverbond.nl

Humanistisch Verbond

Kaf en koren op het internet

Het internet geeft de gebruiker ongelimiteerd toegang tot een immer uitdijend heelal van kennis, feiten, meningen, serieuze verhandelingen, boertigheden, objectieve teksten en pogingen tot het winnen van zieltjes. Bovendien is er gratis een woordenboek bijgeleverd. Maar er zijn onzichtbare haken en ogen.

Kenmerk van het internet is het brede en ongedifferentieerde scala van aanbieders. Iedereen die een paar toetsen kan indrukken en iets te vertellen denkt te hebben, kan een 'digitale kijkdoos' maken met tekst en plaatjes en die openstellen voor de hele wereld. Er is op het internet niemand die de eindredactie voert. Je treft dus recht en krom aan, waarheid en leugen, pro en contra, alles door elkaar. Het is aan de intelligentie van de gebruiker het kaf van het koren te scheiden, en tijdig bruikbare en juiste informatie te destilleren. Bovendien is het internet heerlijk politiek incorrect: er wordt geen rekening gehouden met gevoeligheden.

Toegang tot de miljarden kijkdozen wordt verkregen via een zoekmachine. De moeder van alle zoekmachines is Google (www.google.com). En dat bedrijf beroept zich er op integer werk te leveren en advertenties te scheiden van zoekresultaten. Het is altijd een genoegen om een eigen veld van deskundigheid te toetsen aan wat Google serveert. Dat werkt verhelderend en soms ook ontvullend. Er is veel kaf, maar ook veel koren. Alleen als je zelf al veel weet van een onderwerp kun je vertrouwen hebben in de geserveerde informatie. En anders kijk je naar de bron van die kennis. Als het 'www-adres' een instituut is of een erkende specialist geeft dat al een basis van vertrouwen.

Het is goed te weten dat Google de lijst van gevonden sites opzoekt, sorteert en serveert volgens een aantal formules die deels bekend en deels geheim zijn. Een van de bekende onderdelen van die formule is of er op de site in kwestie voldoende rijkdom is aan tekst en beeld,

of de inhoud redelijk verversend wordt, en of vakgenoten een link aanbrengen naar die bepaalde site. Als een bepaalde fitnessclub X veel links ontvangt van andere fitnessinstituten, dan stijgt X op de lijst. Als er echter een link wordt gegeven door een bevriende slager of bakker, dan telt die nauwelijks mee voor het stijgen van X.

'OP HET INTERNET WORDT GEEN REKENING GEHOUDEN MET GEVOELIGHEDEN'

In het open veld van Google tikt men uiteraard zoekwoorden in, *queries* genaamd. Dat kunnen losse woorden zijn, zoals Erasmus Rotterdam, en ertussen kan een eenvoudige spatie staan of een komma of een + teken. Het resultaat dat Google geeft op die *query* verwijst daarna naar de Rotterdamse universiteit of naar de filosoof.

Een scherper resultaat van een zoekopdracht krijgt men soms door dubbele aanhalingstekens te gebruiken. Bijvoorbeeld "Erasmus van Rotterdam". Google kijkt dan uitsluitend naar vindplaatsen van die serie van 3 woorden exact in die volgorde. Voor de tekst van Lof der

zothed is het voldoende om Erasmus lof te typen, zonder aanhalingstekens, en als dat niet meteen werkt, dan met aanhalingstekens "Lof der zothed" + Erasmus.

Andere tips voor verfijning van de Google-zoekmachine staan op www.googleguide.com, een gids die door een deskundige privé-persoon lijkt te zijn geschreven.

Het gebruik van internet als een woordenboek is tegelijk rijk en beperkt. Aan het aantal gevonden hits kun je in een halve seconde zien of je het Jiddische woord voor 'slim' moet spellen als 'goochem' (50800 hits) of 'googem' (711 hits). Het eerste dus.

Bij het intikken van het woord 'definitie' merk je dat Google bij lange na niet het gewenste antwoord geeft. Google geeft geen definitie van het woord 'definitie' omdat nog niemand zo gek is geweest een pagina te bouwen die gewijd is aan de term 'definitie'. Voor de juiste uitleg moet je dus voorlopig naar een 'online woordenboek', bijvoorbeeld Van Dale.

Kees Kaldenbach

www.google.com/technology
www.googleguide.com
www.vandale.nl/opzoeken/woordenboek

Het nieuwe ouder worden

Paradoxen en perspectieven van leven in de tijd

Jan Baars

Ouder worden is van alle tijden. Maar de levensverwachting is enorm toegenomen, terwijl men juist eerder stopt met werken en, merkwaardig genoeg, ook eerder tot de 'ouderen' wordt gerekend. Dit is de paradox van de steeds jongere oudere. Deze paradox heeft nog een andere betekenis: terwijl veroudering onvermijdelijk is, richt men zich niet op goed of beter ouder worden, maar op jong blijven. Jan Baars ontwikkelt een nieuwe visie op ouder worden.

ISBN: 90 6665 689 1
272 pagina's
€ 29,50
www.swpbook.com/721

Uitgaven van Uitgeverij SWP zijn verkrijgbaar in de boekhandel

Voor meer informatie:
Uitgeverij SWP / Postbus 257 / 1000 AG Amsterdam
T 020 330 72 00 / F 020 330 80 40 / www.swpbook.com

Op de klippen of door de vaargeul

De omgang van de historicus met (genocidaal) slachtofferschap

Bob de Graaff

In zijn oratie signaleert Bob de Graaff dat historici bij de behandeling van genocide of andere ernstige mensenrechtensdaden twee risico's lopen.

Zo kunnen spanningen bestaan tussen de herinnering van slachtoffers van de holocaust en geschiedschrijving. En vervolgens laat hij zien hoe de overgang van de herinnering van feitelijke slachtoffers naar de collectieve herinnering van degenen die de genocide zelf niet meemaakten cruciaal is voor de vraag of de herinnering zich ontwikkelt tot geschiedenis of tot mythe.

Op de klippen
of door de vaargeul?

De omgang van de historicus
met (genocidaal) slachtofferschap

Bob de Graaff

ISBN: 90 6665 759 6
112 pagina's
€ 13,50
www.swpbook.com/799

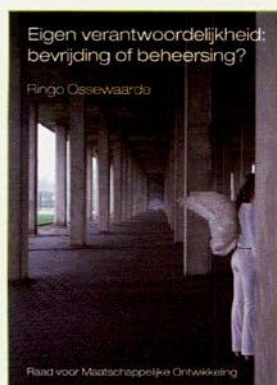
Uitgaven van Uitgeverij SWP zijn verkrijgbaar in de boekhandel

Voor meer informatie:
Uitgeverij SWP / Postbus 257 / 1000 AG Amsterdam
T 020 330 72 00 / F 020 330 80 40 / www.swpbook.com

Eigen verantwoordelijkheid: bevrijding of beheersing? en Verschil maken

RMO-reeks

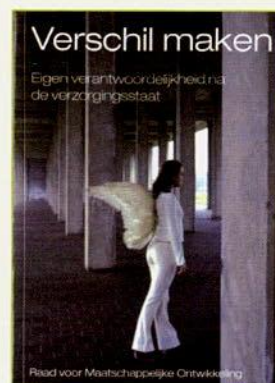

ISBN: 90 6665 757 X
204 pagina's
€ 23,90
www.swpbook.com/798

Het begrip 'eigen verantwoordelijkheid' is populair bij bestuurders en politici van uiteenlopende politieke snit. Deze studie gaat in op de vraag welke betekenissen politieke partijen en beleidsmakers toekennen aan eigen verantwoordelijkheid. Ringo Ossewaarde analyseert opvattingen en beleidsmaatregelen aan de hand van een klassieke discoursanalyse. Daarbij staan vier terreinen centraal: integratie, veiligheid, jeugdzorg en geestelijke gezondheidszorg.

Ook in het politieke debat over de hervorming van de verzorgingsstaat staat de 'eigen verantwoordelijkheid' centraal. De komende jaren zal dat debat over eigen verantwoordelijkheid nog intenser worden vanwege de spanningen tussen wat de verzorgingsstaat levert en wat de samenleving wenst. Wat kan de overheid doen om eigen verantwoordelijkheid van burgers te bevorderen?

In essentie is dat het vorm geven aan verschil.

ISBN: 90 6665 752 9
112 pagina's
€ 14,90
www.swpbook.com/793

Uitgaven van Uitgeverij SWP zijn verkrijgbaar in de boekhandel

Voor meer informatie:
Uitgeverij SWP / Postbus 257 / 1000 AG Amsterdam / T 020 330 72 00 / F 020 330 80 40 / www.swpbook.com

ESTHER GERRITSEN

DE MAN ZONDER ARMEN

John Foppe was te gast bij de tv-show van Robert Jensen. Omdat hij in Nederland was om zijn boek 'Wat is jouw excuus?' te promoten. Een boek over het doorbreken van negatief denken. Over hoe je alles in het leven kunt bereiken wat je maar wilt, de enige hindernissen zijn de problemen die je zelf oproept. Niet een wereldschokkend nieuw onderwerp. John Foppe was dan ook eigenlijk niet te gast omdat hij dat boek had geschreven, maar omdat John Foppe geen armen had en een boek had geschreven.

'SPECTACULAIRDER IS, WAT DE MENS MET ZIJN GEEST KAN'

Jensen had zich goed voorbereid, en had een pen bij de hand zodat John Foppe kon laten zien hoe hij schreef. Met zijn voeten. Hij had ook een glas champagne klaarstaan. Zodat John Foppe kon laten zien hoe hij het glas vasthield. Met zijn voeten. John Foppe was de beroerdste niet. Zelfs toen Jensen een ei pakte was John Foppe bereid het ei te breken. Met zijn voeten. De man die niet beter wist dan dat hij alles met zijn voeten deed – hij was tenslotte zonder armen geboren – kreeg applaus, nadat hij: een slok champagne nam, zijn naam schreef, een ei brak, een ei klutste, een banaan pelde... Misschien was de man het gewend, maar mij kwam het voor als een bizarre droom en ik stelde het me voor. Ik smeet een boterham: applaus! Ik strik mijn schoenen: applaus! Ik doe het licht aan: applaus! Ik zou gek worden. Maar John Foppe bleef kalm en probeerde een bruggetje te maken naar zijn boek.

"Natuurlijk," zei hij, "is het spectaculair wat ik met mijn voeten kan, maar spectaculairder is, wat de mens met zijn geest kan, zoals ik in mijn boek 'Wat is jouw excuus?' ook schrijf." Maar pas nadat John Foppe de vraag had beantwoord hoe hij zijn wekkerradio uitzette (met zijn voeten), hoe hij zijn trouwring droeg (aan zijn teen) en waar zijn horloge zat (om zijn enkel) wilde Jensen zijn boek tevoorschijn halen.

Hij reikte naar achter – naar waar hij net nog een doos eieren vandaan had gehaald – pakte het boek en hield het kort voor de camera. Robert Jensen noemde het nog beleefd: een inspirerend boek, daarmee de zinnen van de flaptekst citerend. Toen was de show voorbij. John Foppe klapte mee met het publiek (met zijn voeten) en trok glimlachend zijn sokken weer aan. Het geduld en de beleefdheid van John Foppe waren inderdaad spectaculairder dan de kunstjes die hij kon met zijn voeten. Zijn optimisme was van wereldformaat.

De optimistische gehandicapte. Of de strijdbare zieke. In de media komen ze geregeld langs. Als er een stervende wordt gevolgd op televisie, dan is dat zelden iemand die zijn omgeving terroriseert, of die zich op geen enkele wijze met zijn lot kan verzoenen. Meestal volgen we dappere mensen, die ondanks grote tegenslagen overal nog het beste uit halen en uiteindelijk met een zekere vrede hun ogen sluiten. Als we een zwaar gehandicapte volgen, dan is dat om te zien wat deze allemaal nog wél kan en hoe hij de goede moed erin houdt. Die goede moed, dat is ook het talent van John Foppe, die de wereld rondtrekt, en zalen vol mensen toesprekt over de mogelijkheden die het leven biedt. Meer mensen spreken daarover maar John Foppe doet dat zonder armen, en dat maakt zijn verhaal... geloofwaardiger? Specialer, op zijn minst. Maar hoe bewonderenswaardig zulke verhalen ook zijn, soms verlang ik naar meer chagrijnige, strontvervelende gehandicapten in de media. Iets meer realiteit. Vaker zieke mensen die woedend zijn en vloekend het leven verlaten. Ter identificatie. Aristoteles zei al dat de held in een verhaal niet veel beter dan de toeschouwer mag zijn, omdat we ons anders niet met hem kunnen vereenzelvigen. Ik had wel willen zien hoe John Foppe in tranen uitbarstte omdat hij er niet meer tegen kon. Weigerend nog een trucje te doen. Of hoe hij zijn gastheer aanvloog. Met zijn voeten.

Interreligieuze dialoog

We weten het allemaal: de kloof tussen rijk en arm in de wereld wordt niet kleiner, maar steeds groter. En de roofbouw van de wereld neemt niet af, maar juist toe. Maar wat te doen? Milieukundige, agnost en andersglobalist Guus Geurts put hoop uit positieve leerstukken in wereldreligies.

Anti-oorlogsdemonstratie in Amsterdam, 15 februari 2003

In een eerder artikel in de *Humanist* (5/2005) pleitte ik voor een meer regionale georiënteerde solidaire economie, in plaats van concurrentie op een geliberaliseerde wereldmarkt. Deze regionale economische oriëntatie biedt voordelen in Noord en Zuid op gebied van behoud van werkgelegenheid en de voorziening van basisbehoeftes, beperkt het broeikaseffect, zou moeten leiden tot een evenwichtiger gebruik van de eigen natuurlijke hulpbronnen. Uit diverse onderzoeken (Natuur en Milieu Planbureau, SCP, CPB) blijkt dat 45 procent van de Nederlanders dit scenario ondersteunt.

Het huidige (inter)nationale economische beleid dat wordt uitgedragen door Wereldbank, IMF, WTO maar ook de VS en de EU, gaat echter lijnrecht in tegen deze wens.

Onder druk van de lobby van vooral het multinationale bedrijfsleven en het dogmatisch vasthouden aan de nieuwe wereldreligie - het neoliberalisme - worden arbeiders en boeren binnen en tussen landen elkaars concurrenten, wordt de ongelijkheid vergroot, verliezen vooral de armsten toegang tot hun basisbehoeftes, en worden natuur en milieu vernietigd, uitgeput en vervuild in een onrustbarend tempo.

Dit beleid wordt – niet vreemd eigenlijk – slechts gesteund door 6 procent van de Nederlandse bevolking (onderzoek NMP). Toch ontwikkelt het beleid zich de verkeerde kant op, en is het besef van de urgentie bij politiek en overheden onvoldoende. Hoewel het draagvlak voor verandering in de samenleving aanwezig is, is er iets extra's nodig om die verandering ook daadwerkelijk mogelijk te maken. Daarbij gaat het niet alleen om de verandering van het (inter)nationale beleid, maar ook om de eigen verantwoordelijkheid van de Nederlandse consument en producent.

In beide gevallen zouden universele religieuze waarden een

grotere rol kunnen spelen dan we lang gedacht hebben. Dan moet er echter gestopt worden om religie te misbruiken zoals nu gebeurt in discussies rond terrorisme en integratie, maar deze positief te gebruiken.

In dit artikel ga ik in op de achterliggende wereldvisies en de inspiratiebron die een dialoog tussen de verschillende wereldreligies zou kunnen bieden, bij de aanpak van de huidige mondiale sociale - en milieucrisis.

OVEREENKOMSTIGE WAARDEN

In Nederland heeft de *War on terror* er mede toe geleid dat de islam in een kwaad daglicht is komen te staan. Dit terwijl oliebelangen van het westen niet los zijn te zien van deze oorlog. Discussies worden nu overheerst door negatieve culturele gebruiken, terwijl de positieve religieuze waarden buiten de discussie gehouden worden. Juist deze islamitische waarden en leefregels vertonen veel overeenkomsten met christelijke waarden, waarden uit andere religies en zelfs het humanisme. Het wij-zij-denken en de negativiteit overheersen zo onnodig de discussies, die verder vooral gekenmerkt worden door een gebrek aan aandacht voor sociaal-economische en historische oorzaken. Moslims uit Palestina, Zuid-Thailand, Tsjetsjenië, Oezbekistan, Xinjiang (China) die opkomen voor hun sociale, culturele en landrechten, zijn bijvoorbeeld eerder vrijheidsstrijders dan door de islam geïnspireerde terroristen. Vaak spelen westerse regimes juist een bedenkelijke rol, door regeringen te steunen die hun eigen volk onderdrukken. Anderzijds kan een religie een kwalijke rol spelen, zie bijvoorbeeld de shariapolitie in Atjeh die vrouwen ten schande maakt als zij zonder hoofddoek gaan. Zij misbruiken de islam op ethisch gebied tegenover mensen die niemand een vlieg

als tegenwicht

TEKST EN FOTO'S GUUS GEURTS

kwaad doen, en schaadt daarbij juist mensen. Op dezelfde manier misbruikt de paus zijn positie door het (sinds kort iets minder expliciete) verbod van condoomgebruik. Maar dit misbruik van religies door de religieuze top en vaak hiërarchische organisaties op vooral cultureel-ethisch gebied, leidt er toe dat we te weinig oog hebben voor de positieve religieuze waarden. (In)direct kan dit ook tot gevolg hebben dat we onze ogen te veel sluiten voor de negatieve gevolgen van het verlichtingsdenken en de moderne seculiere westerse samenleving op sociaal-economisch gebied. Hiermee doel ik vooral op de eerder genoemde gevolgen van het neo-liberale economische beleid.

Vanaf de verlichting wordt de westerse mens, die streeft naar maximalisatie van 'nut' met zijn bedrijven die streven naar winstmaximalisatie, steeds minder beperkt door morele bezwaren of ontzag voor de natuur, waarmee en waarin men vroeger in evenwicht samenleefde. Met gebruik van steeds weer nieuwe technologieën en kapitaal dat moet groeien, worden natuur en milieu steeds verder uitgeput en vervuild. De Belgische filosoof Etienne Vermeersch spreekt in zijn boek 'De ogen van de panda' van de nadelen van het wetenschappelijk-technologisch-kapitalistisch-bestel. Andere ken-

bijvoorbeeld verboden. Uit eigen ervaring weet ik dat via (Vipassana)meditatie wordt getracht een gelijkmoedige geest te behouden, en niet gefrustreerd te raken door te veel (materiële) individuele verlangens. De bevrediging daarvan leidt namelijk toch slechts tot kortstondig geluk. Boeddhisme zou dus een rol kunnen spelen in het bestrijden van hebzucht en overconsumptie, juist in westerse samenlevingen waar consumptie (aangezet door reclames) wordt gezien als middel tot sociale acceptatie.

Op het 'achtvoudige pad' is daarbij 'het juiste levensonderhoud' van groot belang. Dit betekent dat je geen beroep zou moeten uitoefenen dat anderen direct of indirect schaadt. Dus zowel een slager, een Amerikaanse soldaat in Irak, een soja-plantagehouder in Brazilië maar ook elke werknemer bij een multinational zou zich moeten afvragen en informeren, of hij moreel gezien nog wel het juiste beroep uitoefent. Met hierbij

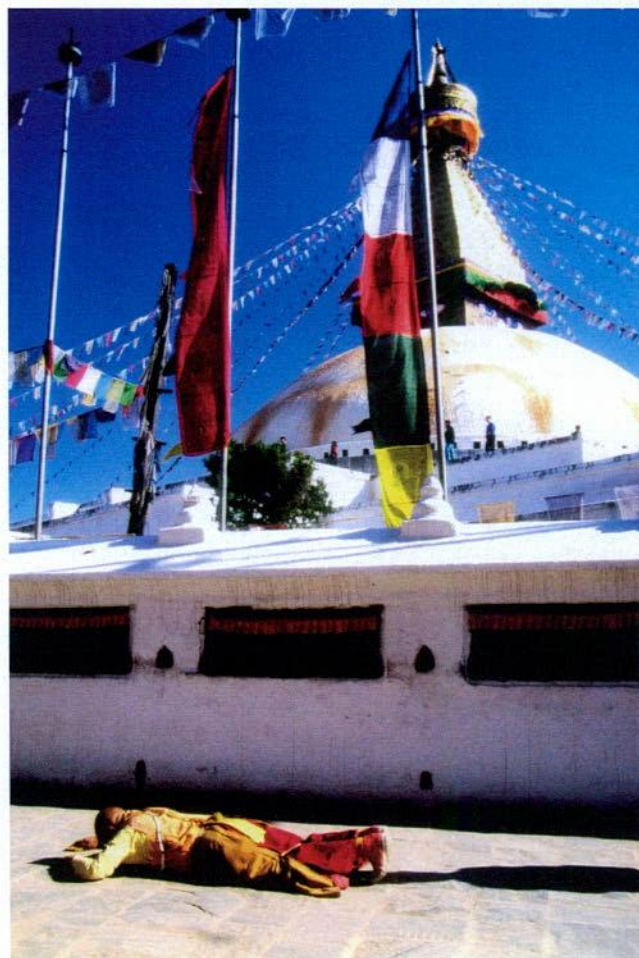
'RELIGIEUS GEÏNSPIREERDE MENSEN Zouden zich minder moeten bezig houden met ETHISCHE KWESTIES'

merken hiervan zijn een reductionistische in plaats van een holistische wetenschapsvisie, economische groei als enige criterium van vooruitgang voor de samenleving, het steeds verder overlaten van de sturing van de samenleving aan de vrije markt, concurrentie in plaats van samenwerking, en het voorop stellen van de vrijheid van het individu boven de gemeenschap. Religie werd ondertussen in het Westen gedegradeerd tot een persoonlijke bezigheid, en niet langer als inspiratiebron binnen leven, werk en maatschappij. Een triest dieptepunt is dat binnen zogenaamde progressieve partijen als D66 ondertussen sprake is van fundamentalistisch atheïsme (niet te verwarren met humanisme).

Jammer, want uit de volgende voorbeelden blijkt dat religie nog wel degelijk een inspirerende rol binnen de samenleving zou kunnen spelen.

LEERSTUKKEN DIE INSPIREREN

In hun dagelijkse leven proberen boeddhisten karma op te bouwen voor hun volgende leven, door bepaalde leefregels na te leven. Het doden van mensen en dieren, geweld, hebzucht ten koste van anderen, liegen, stelen, alcohol en drugs zijn

Tibetaanse vluchteling bij Bodnath (Boeddhistische stupa) in Kathmandu, Nepal

Bord in India, Geweldloosheid als wereldreligie, geïnspireerd door Gandhi

het besef dat het je niet lukt anderen te veranderen, alleen jezelf. Een ander voorbeeld: in het boeddhistische Bhutan is het Bruto Nationaal Geluk bepalend en niet het Bruto Nationaal Product.

Binnen natuurgodsdiensten van inheemse volkeren speelt Moeder Aarde een grote rol als voortbrenger van alles wat de mens nodig heeft. Een voorwaarde is dat de mens haar hulpbronnen evenwichtig en met respect gebruikt. Veelal gelooft men in geesten in oude bomen, rivieren, bergen en dieren, wat er voor zorgt dat men die met eerbied behandelt.

'HET DRAAGVLAK VOOR VERANDERING IN DE SAMENLEVING IS AANWEZIG, MAAR ER IS MEER NODIG'

Chief Seattle opperhoofd van de Suquamish en Duwamish indianenstammen (1855): "De blanke man vergeet het graf van zijn vader en het erfdeel van zijn kinderen. Hij behandelt zijn moeder, de aarde, en zijn broeder, de lucht, als koopwaar, die hij kan uitbuiten en weer verkopen als goedkope bonte kralen. Zijn honger zal de aarde kaal vreten en slechts een woestijn achterlaten."

Rond de productie van voedsel bestaan dan ook allerlei rituelen als onderdeel van een eeuwenoude cultuur. Dit past binnen een holistische wereldvisie waarbij kringlopen van mineralen en zoet water in stand worden gehouden en verschillende gewassen langs elkaar worden geteeld, en niet alleen de opbrengst in kilogram per hectare binnen monoculturen maatgevend is. De clash met het westerse reductionisme en marktdenken komt nu vooral tot uiting in het verzet tegen genetische manipulatie, en het patenteren van leven door multinationals in de zaadhandel; vaak die gewassen en rassen die deze volkeren vaak zelf eeuwenlang hebben veredeld en gratis ter beschikking hadden. Ook zijn het juist de inheemse bevolkingsgroepen die leven bij natuurlijke hulpbronnen die

zij duurzaam hebben gebruikt maar nu alsnog (dreigen te) worden geëxploiteerd voor export, waardoor zij hun land en dus levensonderhoud verliezen.

ISLAM EN HINDOEÏSME

Binnen de islam zijn belangrijke leefregels de vastenmaand Ramadan, het geven van tien procent van je inkomen aan armen, en het verbod op rente heffen en ontvangen. Zou dit laatste worden toegepast binnen het normale economische verkeer, dan zou de drang op zoek te gaan naar steeds hogere rendementen op gespaard geld verdwijnen. Juist deze zucht de aanwezige hoeveelheid geld te verhogen, en de liberalisering van kapitaalverkeer, zorgen er voor dat miljarden per dag als flitskapitaal over de wereld vliegen. Dit was één van de oorzaken van de Aziatische crisis in 1997. Ook zouden hierdoor de belangen van spaarders en beleggers weer ondergeschikt kunnen worden aan andere maatschappelijke belangen. Geld wordt dan weer een (ruil)middel in plaats van een (levens)doel.

Het was de hindoe Gandhi die zei: "De aarde biedt genoeg voor ieders behoeftes maar niet voor ieders hebzucht." Hij predikte het geweldloze verzet tegen onrecht, en gaf via zijn sobere levensstijl het goede voorbeeld aan miljoenen volgelingen. Het spinnewiel dat hij veelvuldig gebruikte als protest tegen de Britse overheersing van de textielmarkt op basis van Indiaas katoen, werd later het symbool van India. Ook ontwikkelde hij het 'Swadeshi-concept' gericht op lokale zelfvoorziening binnen de Indiase dorpen waar ook de Indiase cultuur behouden zou kunnen blijven, met als elementen eerbied voor de natuur, soberheid, arbeidsmoraal en samenwerking. Dit gebruikte hij als tegenwicht tegen exportgeoriënteerde groei, buitenlandse industrialisatie en overheersing, luiheid, oneerlijkheid, overconsumptie, concurrentie, jaloersheid en uitbuiting. Gandhi was sterk voor een vreedzame samenleving van verschillende religies, en zei: "Wie zegt dat politiek en religie gescheiden zijn, heeft van beiden niets begrepen", en "Westerse beschaving? Dat zou een goed idee zijn."

CHRISTELIJKE WAARDEN

Binnen het christendom en de bijbel zijn vele inspirerende waarden te vinden als naastenliefde en rentmeesterschap. Jammer genoeg is vooral de zinsnede dat de mens zal heersen over alle dieren en de natuur, teveel ter harte genomen. Ook wordt er veel misbruik gemaakt van het geloof, door uit naam van het christendom, heilige oorlogen te voeren; een contradictio in terminus. Weer Gandhi: "Ik houd van jullie Christus, maar niet van jullie christenen. Jullie christenen zijn zo verschillend van jullie Christus."

Interessant is ook de Accra-verklaring*), die mij vooral aanzette dit artikel te schrijven. Deze verklaring werd in 2004 ondertekend door de WARC - de internationale protestante kerk, waaronder de Protestante Kerk Nederland - is namelijk een vergaande aanklacht tegen het huidige internationale neo-liberale beleid. Enkele passages:

"De oorzaken van de massale bedreiging van het leven zijn bovenal het product van een onrechtvaardig economisch sy-

steem dat verdedigd en beschermd wordt door politieke en militaire macht. Economische systemen zijn een zaak van leven of dood. (-) Het beleid van onbeperkte groei in geïndustrialiseerde landen en het winststreven van multinationale ondernemingen hebben de aarde geplunderd en het milieu ernstig geschaad.”

“We zien dat de economische crisis op een dramatische manier samengaat met de integratie van economische globalisering en een geopolitiek die gesteund wordt door een neo-liberale ideologie. (-) Deze ideologie doet de valse belofte dat zij de wereld kan redden door het scheppen van rijkdom en voorspoed, claimt zeggenschap over het hele leven en eist een totale overgave die gelijk staat aan afgoderij.”

“We geloven dat de integriteit van ons geloof op het spel staat als we zwijgen of weigeren te handelen. (-) Daarom verwerpen wij de cultuur van buitensporig consumptisme en wedijverde hebzucht en het egoïsme van de neoliberale wereldmarkt, en ieder ander systeem dat pretendeert dat er geen alternatief is.”

'TOTDAT WESTERSE SOAPS KOMEN VERTELLEN DAT MEN EIGENLIJK EEN MINDERWAARDIG BESTAAN LEIDT'

Deze verklaring is een zeer vergaande aanklacht en belijdenis, die mensen oproept te handelen. De hierdoor geïnspireerde christenen kunnen de andersglobalisten meehelpen in hun politieke strijd voor een andere wereld. Maar ook helpt het mee christenen te bewegen tot een duurzamer productie-, werk- en consumptiepatroon. Tot op dit moment zijn de werkelijke hogepriesters binnen de westerse maatschappij namelijk te vinden binnen reclamebureaus en het multinationale bedrijfsleven; zij schrijven de consument voor door welk product men dit jaar weer (kortstondig) gelukkig kan worden. Via sociale controle doen bureaus, vrienden en familie de rest, want daar wil een groot deel van de bevolking qua consumptie niet voor onderdoen.

KIEZEN VOOR SAMENWERKING

Als universele religieuze én humanistische waarden, geholpen door mensenrechten-verdragen, en een holistische levensvisie - waarin sociale, culturele, ecologische dimensies minstens zo belangrijk worden als de economische (en militaire) - de boventoon gaan voeren, kunnen we deze problematiek echter te boven komen.

Tegenover concurrentie op de wereldmarkt, wij-zij-denken, negativiteit en een politiek die wordt beheerst door de lobby van het multinationale bedrijfsleven, kunnen we ook kiezen voor samenwerking binnen meer regionaal georiënteerde economieën, dialoog, positiviteit, en het maatschappelijk belang van alle burgers en de natuur. 'Another world is possible' zoals de wereldwijde andersglobaliseringsbeweging al jaren roept.

De situatie in zogenaamde 'onderontwikkelde' plattelands-

gebieden in Azië laat duidelijk zien, dat er alternatieven zijn, die zowel het voorzien in materiële basisbehoeften mogelijk maken, als van spirituele en sociale basisbehoeften. Gemeenschapszin, zingeving via religie, samenwerking tussen families en dorpelingen (binnen de werkzaamheden op het platteland volgens de seizoenskalender), komen veel meer in de richting van het welzijnsgevoel dat past bij ons menszijn. Totdat reclames en westerse soaps komen vertellen dat men eigenlijk een minderwaardig bestaan leidt.

Samenvattend kan naar mijn idee religie een veel grotere inspiratiebron vormen dan tot nu toe gedacht. Als tegenwicht tegenover het (neo)liberalisme, het materialisme, en het individualisme zouden universele waarden uit de verschillende wereldreligies moeten komen te staan. Hiervoor is het wel noodzakelijk dat op basis van wederzijds respect, en het daadwerkelijk openstaan voor de ander, wordt overgegaan op een dialoog waarbij wordt gezocht naar het gemeenschappelijke in plaats van het verschil.

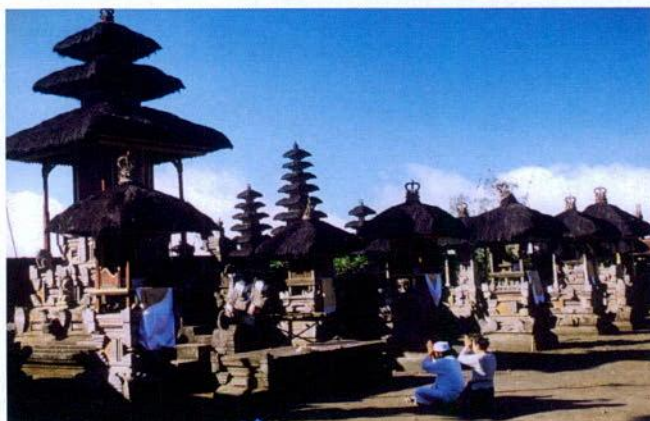
Dus in plaats van het (neo)liberalisme die mensen en bedrijven compleet vrij laat, pleit ik enerzijds voor een sterke overheid, en anderzijds voor inspiratie vanuit religies - maar ook het humanisme - die mensen aanzetten te handelen vanuit morele waarden. Criterium voor persoonlijk - en overheids-handelen zou het al dan niet (in)direct schaden van anderen, op zowel sociaaleconomisch gebied als persoonlijk gebied, moeten zijn. Ook zouden religieus geïnspireerde mensen zich meer moeten bezig houden met sociaaleconomische kwesties en minder met ethische kwesties, tenminste niet op een dwingende manier die mensen juist wel schaadt.

De humanist én rooms-katholiek Erasmus streefde naar iets vergelijkbaars, namelijk een op de bijbel gefundeerde kerk-hervorming (lees: politieke hervorming binnen de maatschappij), en herstel van de kerkelijke eenheid (lees: dialoog tussen religies en humanisme).

*) De Nederlandse vertaling is te downloaden via www.pkn.nl.

Meer informatie: www.guusgeurts.nl

Reacties zijn welkom op: guusgeurts@yahoo.com

Biddende mensen bij hindoetempel in Batur, op Bali.

'In mijn werk reageer

Karel Appel zei eens: 'Je hebt commercie en je hebt kunst. Een echte kunstenaar werkt niet voor de verkoop. Ik hou me nooit met handel bezig. Echte kunstenaars zijn als de vrije vogels in de lucht.' Hoe denken minder bekende kunstenaars daar over? Maken zij uitsluitend wat zij zelf willen of werken ze ook in opdracht? En waar trekken zij dan de grens? In deze aflevering: TINKEBELL.

Ik weet niet wat kunst is. Vroeger was het duidelijker: een kunstenaar was iemand die heel goed kon schilderen of beeldhouwen. Maar nu zijn er zo veel kunstenaars en er is zo veel mogelijk dat je pas jaren later kunt zien wat er met kop en schouders bovenuit stak. Dat is dan misschien kunst. Ik kan er niet tegen als mensen bij een leeg doek al weten dat ze 'kunst' gaan maken. Hoe weet je dat nou van tevoren? Het ergert me enorm als iemand die al jaren van de WIK (tijdelijke uitkering voor kunstenaars - IvA) of subsidies leeft en absoluut geen succes heeft, blijft klagen dat hij wordt miskend. Dat je graag knutselt, maakt je nog niet bevoorrecht. Zoek een baan!

KATTENBONT

Ik erger me snel en heb overal een mening over. Anderen vinden me daarom arrogant, betweterig. Maar ik weet dat ik geen haar beter ben; ik ben even stom bezig als iedereen. In mijn werk doe ik niks anders dan reageren op hypocriete dingen die ik bij mezelf

en anderen zie. Daarvoor kruip ik in een andere personage: TINKEBELL. Katinka heeft een mening over iets, TINKEBELL niet. Zij is zich van geen kwaad bewust en reageert heel naïef op wat ze ziet. Daardoor doet ze – uitvergroot – wat anderen doen, maar zo, dat het nét over de grens gaat. Mensen reageren er heel fel op. En dat is precies wat ik wil: discussie. Waarom kan wat zij doen wél en wat TINKEBELL doet niet? Als je weet waarom je iets doet,

'IK HEB MIJN KAT GEDOOD, GEVILD EN VAN ZIJN VACHT EEN TASJE GEMAAKT'

kun je veranderen. Of niet, als je maar weet dat je anderen soms veroordeelt op wat je zelf óók doet. TINKEBELL vergroot het bewustzijn en daarmee de keuzemogelijkheid.

Het uitlokken van discussie lukt aardig, als ik kijk naar de reacties op de kattentas die ik maakte van Pinkeltje, mijn depressieve kat. Ik heb hem gedood, gevild en van zijn vacht een tasje gemaakt. Katinka had dat niet gekund maar als TINKEBELL nam ik afstand van mijn gevoel en was ik vooral verwonderd bezig. Ik had hem bij de dierenarts laten inslapen als ik me niet zo had gestoord aan alle sentimenten rondom de decoratieve poesjes die mode waren tot het gerucht ging dat ze niet gemaakt waren van konijnen-, maar van kattenbont. Iedereen was ontzet. Ik ook. Een kat maak je niet dood om zijn vel. Ondertussen dragen we allemaal leren schoenen en eten we gezellig een biefstukje. Ik ook. Een koe of varken of paard mag dus wel. Ik zocht mijn manier om de mezelf en anderen te laten denken: hé, wat is het verschil? Waarom veroordeel ik dit? Na tweeëneenhalf jaar vond ik de goede vorm: TINKEBELL met haar Pinkeltje-kattentas. Ik heb foto's van het proces op internet gezet en de reacties afgewacht.

ik op hypocrisie'

TEKST IVONNE VAN AKKEREN
FOTO TINKEBELL

HUNKEREN NAAR SEKS

Hetzelfde doe ik nu in 'Almost 18+'. Veel van de best bezochte pornowebsites laten meisjes in kinderkamers zien, met teksten als: 'Ik ben net 18 en zo blij dat ik eindelijk porno mag maken!' Het oogt als kinderporno want ze lijken vaak veertien of vijftien, maar het is legaal. Vinden we dat oké, doen alsof heel jonge meisjes hunkeren naar seks? Eerst drukte ik (als TINKEBELL) de

aal zijn: opgezette dieren, doeken en verf, borduren, internet, andere media. Volgens mij getuigt de uitspraak van Karel Appel van een ouderwetse kijk op commercie. Als ik mensen na kan laten denken over hun gedrag door een cursus 'kattentasjes maken', dan doe ik dat. Commercie is dan mijn materiaal. Mijn werk is geen kunst, maar een middel om discussies uit te lokken. Ik wil er best rijk mee worden. Want natuurlijk baal ik van mijn rotbaantjes voor uitzendbureaus. Er zijn wel leuke parttime banen, maar ik wil geen vaste tijden. Zodra ik genoeg geld heb, richt ik me helemaal op TINKEBELL.

KUNST RELATIVEREN

Ik stop pas wanneer mijn werk geen emoties meer losmaakt. Dan ben ik er niet goed genoeg meer in. En ik wil goed zijn in wat ik doe. Tot die tijd maak ik wat uit mijzelf voort komt. Stel dat ik gevraagd wordt om illustraties te maken bij een campagne waar ik achter sta, dan loop ik altijd het risico dat het een ander kant op gaat dan ik wil. Ik moet mijn werk zelf in de hand hebben. Ik zou die opdracht in ruil voor een percentage doorspelen aan een ander.

Ik wil hard werken, maar geld verdienen, daar is toch niks mis mee? Ik heb wel eens gehoord dat Karel Appel bij een schoolplein kindertekeningen kocht en die dan doorverkocht als een 'echte Appel'. Ik weet niet of het waar is, maar ik vind het geweldig als je op deze manier 'kunst' kunt relativiseren.

'IK STOP PAS WANNEER MIJN WERK GEEN EMOTIES MEER LOSMAAKT'

foto's af op doeken in vrolijke kleuren, om het er nóg kinderlijker uit te laten zien. Toen bezoekers van mijn atelier de meisjes van naam bleken te kennen, bevestigde dat hoe goed deze sites bezocht worden. Deze mannen zeiden dat ze er fel tegen waren, terwijl wat zij zelf doen misschien even erg is. Nu borduur ik de doeken, ik besteed er al maanden elke vrije minuut aan. Als het klaar is, hoop ik ook hiermee discussie uit te lokken.

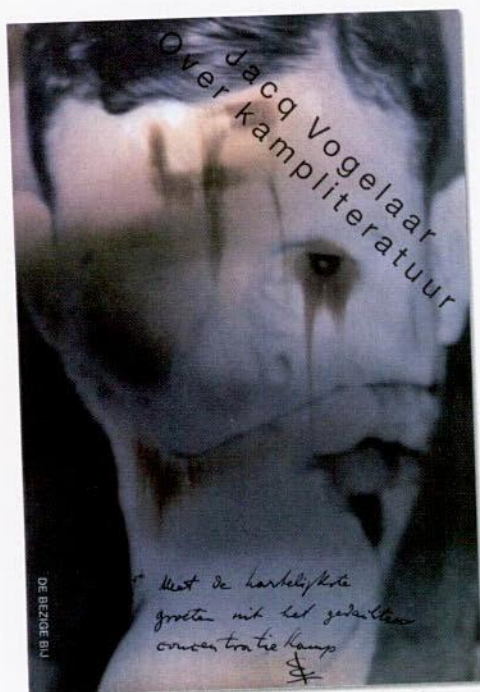
Elk project begint dus bij irritatie en een hoop ideeën. Daarna kijk ik door de naïeve bril van TINKEBELL en dan ontstaat er iedere keer weer een nieuwe vorm. Alles kan mijn materi-

Kijk op: www.tinkebell.com en www.pretaportercollection.com.

LITERAIRE GETUIGENISSEN VAN KAMPOVERLEVENDEN

'De verplettering van het individu'

De verpulvering van de mens tot een ding was zonder twijfel het grootste drama van de twintigste eeuw. Hiermee werd de Kantiaanse stelling dat we de mens steeds als een doel moeten zien en niet als een middel, brutaal en meedogenloos opzij geschoven. Zowel onder het nationalisme, het communisme, het fascisme, als het religieus fanatisme werden miljoenen mensen in naam van het volk, de Partij, de Führer of God vervolgd, verdrukt en vermoord. Alleen 'nuttige' mensen mochten overleven, de anderen hadden geen recht van bestaan. De vrijheid en uniciteit van het individu

In zijn omvangrijke en intrigerende boek 'Over kampliteratuur' zoomt Jacq Vogelaar in op schriftelijke herinneringen, documenten en verhalen van overlevenden van de goelagkampen in de voormalige Sovjet-Unie en de concentratie- en vernietigingskampen onder de nazi's. Bekende overlevenden als Varlam Sjalamov, Robert Antelme, Primo Levi en Aleksander Solzjenitzyn, maar ook minder bekenden getuigen van hun vreselijke lijdensweg in de kampen die tot doel hadden de 'mens' te vernietigen.

moesten plaats maken voor conformisme, dienstbaarheid en ondergeschiktheid. Die massale ontmenselijking werd vooral duidelijk in de goelagkampen in de Sovjetunie en de concentratie- en vernietigingskampen onder de nazi's.

TE MONSTERLIJK

De wreedheden die in de kampen gebeurden waren zo erg dat menige overlevende zich bewust was dat anderen hen niet zouden geloven. In zijn voorwoord in 'De verdronkenen en de geredden' verwijst Primo Levi naar Simon Wiesenthal die de volgende uitspraak van SS-bewakers in de kampen optekende: 'Hoe deze oorlog ook afloopt, de oorlog tegen jullie hebben

we gewonnen; niemand van jullie zal overblijven om te getuigen, en ook al zou er iemand ontkomen, dan nog zal de wereld hem niet geloven. Er zullen misschien twijfels zijn, discussies, naspeuringen van historici, maar er zal geen zekerheid zijn, omdat we tegelijk met jullie de bewijzen zullen vernietigen. En ook al zou er ergens een bewijs overblijven, en al zou iemand van jullie overleven, dan nog zullen de mensen zeggen dat de dingen die jullie vertellen te monsterlijk zijn om geloofd te worden; ze zullen zeggen dat het overdrijvingen zijn van de geallieerde propaganda; ze zullen ons geloven, die alles zullen ontkennen, en jullie niet. De geschiedenis van de concentratiekam-

pen zal door ons geschreven worden'. Het is een terechte vrees, nog gevoed door negationisten als David Irving, Robert Faurisson en Fred Leuchter die de herinnering trachten bij te kleuren of uit te wissen. Daartegenover staan echter steeds meer historisch materiaal, publicaties en getuigenissen die onomstotelijk aantonen hoezeer de kampen in de rode en bruine dictaturen dienden om de 'mens' te vernietigen.

Het boek van Vogelaar levert hier een belangrijke en overtuigende bijdrage toe. Aan de hand van fictie, biografieën, documenten, citaten en andere publicaties toont hij overtuigend aan hoe talloze mensen het slachtoffer werden van de kampterreur. Zijn bedoeling is niet om een vergelijking te maken of een rangorde aan te brengen tussen de diverse kampen. Wat hij met de ontleding van de kampverhalen wil beschrijven is de verplettering van het individu door het kampstelsel en op die manier de onmenselijkheid van totalitaire systemen aan tonen. In die zin spoort de auteur bewust of onbewust met Hannah

Die ene zin benadert het beeld van de totale uitputting en tegelijk de ultieme overlevingsdrift van diegenen die het

Antelme zijn indrukwekkende boek 'De menselijke soort'. De gewezen verzetsstrijder werd opgesloten in het

'NIEMAND VAN JULIE ZAL OVERBLIJVEN OM TE GETUIGEN, EN AL ZOU ER IEMAND ONTKOMEN, DAN NOG ZAL DE WERELD HEM NIET GELOVEN'

overleefden. Het klinkt als een beoordeling maar dat is het niet. De gevangenen, ook de bevoorrechtten, waren immers stuk voor stuk slachtoffers.

GELEIDELIJKE ONTMENSELIJING

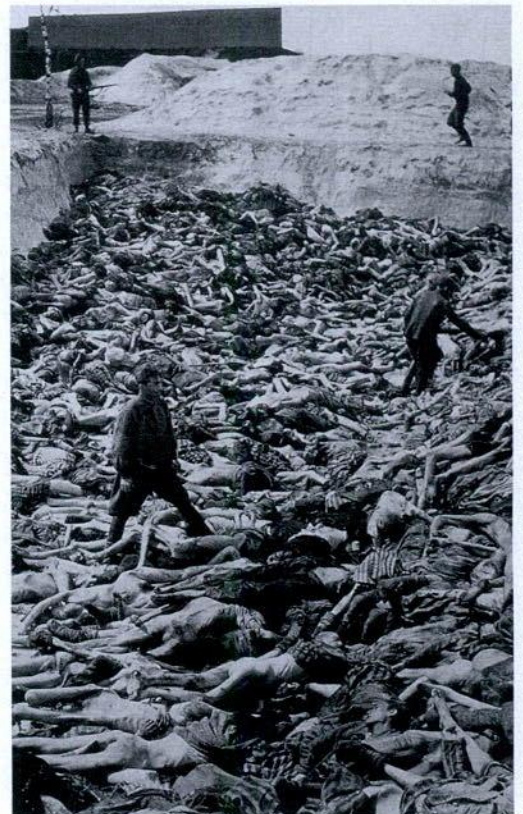
Varlam Sjalamov is voor Vogelaar exemplarisch. Hij was een Sovjet-Russische schrijver die gearresteerd werd in 1927 na verspreiding van het boek 'Testament van Lenin' waarin hij de Grote Leider liet twifelen over de geschiktheid van Stalin als zijn opvolger. Hij kreeg drie jaar dwangarbeid. In 1937 werd hij opnieuw gearresteerd wegens zogenaamde contrarevolutionaire trotskistische praktijken en gevangengezet. Tweeëntwintig jaar bracht Varlam Sjalamov in Russische strafkampen door, waarvan zeventien jaar in de mijnstreek van Kolyma, diep in het noordoosten van Siberië. Na de dood van Stalin publiceerde hij 'Verhalen uit Kolyma'. In de Siberische strafkampen kwamen miljoenen mensen om het leven door het zware werk, het vreselijke klimaat, ziektes, het gebrek aan voedsel en de willekeur van de kampbewakers. De auteur geeft op een sobere, haast emotionele en daardoor net aangrijpende manier de ervaringen van de gevangene weer. Over de geleidelijke ontmenselijking van zijn bestaan en dat van zijn medegevangenen. De Russische schrijver Andrej Sinjavski omschrijft de Kolyma-verhalen als 'een handboek voor de studie van het weerstandsvermogen van materialen toegepast op de mens'. Het doet me denken aan een gedichtenbundel van Majakovski die van de Nederlandse vertaler Marko Fondse de titel 'Mens een ding' meekreeg.

In diezelfde periode publiceerde Robert

Duitse gevangenenkamp Gandersheim. In zijn boek geeft hij een goed beeld van de onderlinge relaties tussen de gevangenen en de bewakers. Zijn conclusie is even onthutsend als begrijpelijk. Iedereen was bereid om mee te doen ten koste van anderen als het zijn of haar positie verbeterde. En hij heeft het over de dubbelzinnige rol van de

'BEREKENDE DOOD IN DE RUSSISCHE STRAFKAMPEN VERSCHILDE NIET WEZENLIJK VAN DIE IN DE GASKAMERS VAN DE NAZI'S'

Arendts visie op het totalitarisme. 'Van het reële kamp zullen lezers nooit exact weten wat het geweest is'. Dat klopt in belangrijke mate want het is ook ondoenbaar. Zelfs getalenteerde schrijvers kunnen alleen maar grove indrukken schetsen. Toch vist Vogelaar enkele markante zinsneden op uit de kampliteratuur die de lezer als een mokerslag treffen. In een beschrijving van de ontlasting van gevangenen schrijft Varlam Sjalamov: 'Hij perst er droge keutels uit, waar het organisme alles uitgezogen heeft wat het in leven kan houden'.

Toen Britse troepen op 15 april 1945 het concentratiekamp Bergen-Belsen bevrijdden, troffen ze daar meer dan 10.000 lijken aan die de nazi's niet tijdig hadden kunnen verbranden. Gevangen genomen SS'ers kregen de opdracht deze in een massagraf te leggen.

Aankomst van enkele van de rond 500.000 Hongaarse joden, inclusief jonge kinderen, in het vernietigingskamp Auschwitz-Birkenau, die in de loop van 1944 op persoonlijk initiatief van Adolf Eichmann alsnog werden gedeporteerd.

kapo's, vaak criminelen tegen wil en dank, bevoorrecht maar zich bewust dat ze zelf in ongenade kunnen vallen. Antelme beschrijft hoe Ernst, zo'n dik gevoederde kapo, op de schijtbank zit naast de uitgemergelde geraamtes van de andere gevangenen. 'Ernst kan niet verhinderen dat hij er voor ons schunnig uitziet: zijn onderbroeken zijn wit, zijn dijen enorm. Hij is zelfs sterk als hij zit te schijten', aldus een walgende Antelme. Over de bevoorrechten lees je ook bij Primo Levi die zelfs stelde dat de enige slachtoffers die écht zouden kunnen getuigen van het lijden, de doden zijn.

DWANGARBEID

Een ander intrigerend portret is dat van David Rousset. In 1943 werd hij als verzetsman opgesloten in Buchenwald. Na de oorlog richtte hij met een groep

ex-gedeporteerden de *Commission Internationale Contre le Régime Concentrationnaire* op om de – na de oorlog – nog actieve kampen in de Sovjet-Unie aan te klagen. Het werd een soort Amnesty International avant la lettre. Zijn stelling was dat de ingecalculerde dood in het Russische kamp wezenlijk niet verschilde van wat in de gaskamers van de nazi-kampen gebeurde. Het was een moedige daad waarvoor hij fel werd aangevallen door de Franse communisten waaronder Jean-Paul Sartre en Maurice Merleau-Ponty die hem de grofste beledigingen naar het hoofd slingeren en verklaarden dat er in de Sovjet-Unie geen dwangarbeid en kampen bestonden. Het *Comité* publiceerde getuigenissen over de kampen in de USSR en China, en over de vervolgingen in Spanje, Griekenland, Tunesië en Algerije. Hiermee doorbrak David

Rousset de stereotypie van de nationaliteiten en zette hij zich af tegen het communistische determinisme op politiek vlak. Scherp wijst Vogelaar op het feit dat de ontkenner van de werkkampen in de Sovjet-Unie hun beweringen deden op een tijdstip dat de massamoord door dwangarbeid nog in volle gang was, wat hun verantwoordelijkheid alleen maar groter maakte.

'Ik ben bang voor die verschrikkelijke kracht in de mens: zijn verlangen en vermogen tot vergeten', zo schrijft Varlam Sjalamov. Het is een terechte vrees, maar Vogelaar doet een poging ook de minder bekende namen in herinnering te houden. Bijvoorbeeld aan de hand van de levensloop van de Poolse student Gustav Herling die in de jaren dertig gearresteerd werd door de Sovjets – in feite vocht hij tegen Hitler maar dat strookte toen niet met het pact tussen nazi-Duitsland en Stalin in 1939. Pas nadat de Duitsers Rusland binnenvielen werd Herling bevrijd. Polen was samen met de Baltische Staten een cruciaal land – zowel de nazi's als de bolsjewieken hebben de bewoners fysiek willen elimineren, zoals men kan lezen in 'Op de loop. Een Letse familiekroniek' van Modris Eksteins. In 1939 werd Herling veroordeeld tot vijf jaar kamp waarvan hij er twee doorbracht in Jertsevo bij de Witte Zee. Een afschuwelijke plek die schril contrasteerde met de 'modelgevangnissen' van de Sovjetpropaganda. 'De bedden zijn keurig gedekt en op de nachttafels staan familiekieken, op tafels liggen stapels boeken, kranten en schaakborden; aan de muur een portret van Stalin', zo beschrijft Herling. In feite ging het hier om speciale 'heropvoedingsplaatsen' die keer op keer werden getoond aan buitenlanders zoals Jean-Paul Sartre die als een nuttige idioot heel lang het Sovjetsysteem bleef verdedigen als het meest rechtvaardige op de wereld.

LEVENDE LIJKEN

In een volgend deel beschrijft Vogelaar het werk van Alexander Solzjenitzyn die als kapitein had meegevochten in het Russische Leger tegen het fascisme

maar wegens kritische uitlatingen over Stalin (in privé-brieven) werd opgesloten in een werkkamp. Zijn boeken 'Eén dag uit het leven van Ivan Denisovitsj' en 'De Goelag Archipel' worden beschouwd als mijlpalen in de kampliteratuur. Ze waren ontluisterend – zeker

'IK BEN BANG VOOR DIE VERSCHRIKKELIJKE KRACHT IN DE MENS: ZIJN VERLANGEN EN VERMOGEN TOT VERGETEN'

voor heel wat linkse intellectuelen in het Westen – maar geen primeur. Daarvoor verschenen al boeken van overlevenden van de goelagkampen, vooral in Franse vertaling. Maar Solzjenitzyn beschreef wel treffend de angst voor de absolute willekeur die onder Stalin heerste. Zo heeft hij het over lokale partijleden die hun bijeenkomst afsluiten met een stormachtig applaus ter ere van Stalin. Wie durft als eerste te stoppen met het applaus? Uiteindelijk, na minutenlang uitzinnig handgeklap, is het de oude directeur van een fabriek die zich neerzet, waarop alle andere aanwezigen ophouden te klappen en zich neerzetten. Diezelfde nacht nog wordt de directeur gearresteerd en opgesloten. 'En houdt u voortaan nooit meer het eerst op met applaudiseren', zegt de officier-commissaris tegen hem. Het is het zoveelste voorbeeld van de absurditeit van het systeem waarin volgzzaamheid belangrijker werd geacht dan intelligentie en initiatief. Geen wonder dat het communistische experiment ten onder ging.

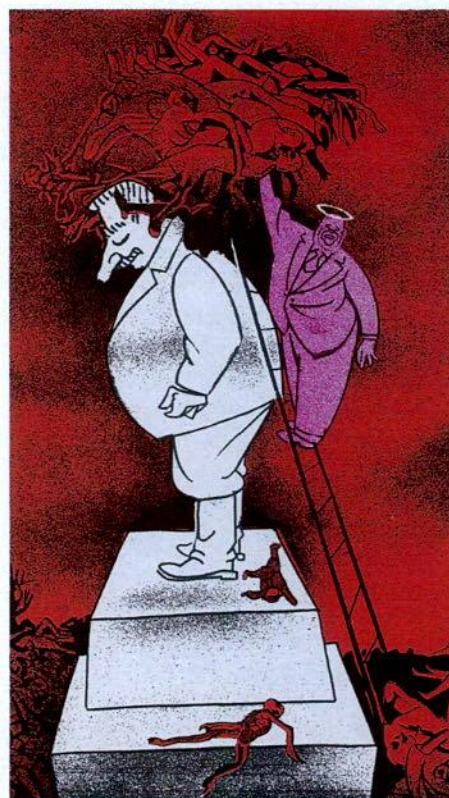
Hoe laag kunnen mensen vallen? Het is een vraag die elke lezer van kampliteratuur zich steeds opnieuw stelt. Na lezing van dit boek beseft men dat de werkelijkheid in elk geval gruwelijker is dan wat men zich ooit kon inbeelden. Vogelaar onthult het bestaan van flessenpost uit Birkenau, achtergelaten berichten door de beruchte Sondercommando's, joden die speciaal

geselecteerd waren om de mensen in de gaskamers te duwen, hun kleding te verzamelen, de gouden tanden uit hun monden te trekken en hun lijken nadien te verbranden. Ze werden 'levende lijken' genoemd, want na enkele maanden werden ze zelf geliquideerd. Ze leefden afgescheiden van de andere gevangenen en er zijn zo goed als geen overlevenden. Toch lieten ze getuigenissen na door teksten in flessen en potten te stoppen en die onder de as van de vermoorde joden te begraven. Diverse flessen zijn de voorbije jaren gevonden. Een van de auteurs was Zalmen Lewental die de volgende intrigerende zin schreef: 'De hele waarheid is nog veel tragischer en verbazingwekkender'. En hij verhaalt de absolute wil van de mens om te overleven en daar alles voor op te offeren wat hem tot de schokkende uitspraak brengt: 'Ik ben bezwiken onder de druk van de wil tot leven'. Van begin 1943 werkte hij in een Sondercommando en was betrokken bij de opstand van oktober 1944 bij Krematorium IV.

VERZET

De auteur eindigt met een beschouwing over Treblinka, misschien wel het meest vreselijke kamp dat ooit bestaan heeft, al was het maar omdat hier op een kleine ruimte en binnen korte termijn zoveel mensen vermoord werden. Vogelaar citeert de ooggetuigen Wiernik en Glazar die als bij wonder konden ontsnappen. Zij getuigen van de 'fabriek' Treblinka die twee zaken produceerde: lijken en buit, waarbij de SS-ers zich gedroegen als ordinaire lijkenpikkers. Het enige positieve is dat ook hier mensen in het verzet kwamen en het systeem saboteerden. 'Verzet is volgens mij de kern van het kampverhaal', aldus Vogelaar en hij heeft gelijk. Zijn boek leert ons dat de kampen geen incidentele voorvallen waren maar een fundamenteel onderdeel van het totalitaire systeem. 'Over kampliteratuur' is niet zomaar een overzichtswerk. Het is een geëngageerd verslag geplaatst binnen de complexe context waarin tal van teksten geschreven zijn. Vogelaar beseft goed dat tal van getuigenissen

subjectief, vervormd en vatbaar zijn voor rationele kritiek en toch vermeldt hij ze. Want net als de ex-gedepoteerde Hermann Langbein beseft hij dat de diverse persoonlijke getuigenissen onderdeel maken van een mozaïek, een geheel van heterogene elementen die samengebracht een duidelijker beeld geven van wat gebeurd is. In elk geval draagt het werk van Vogelaar bij aan de wens van de laatste overlevenden van het getto van Warschau die riepen: 'Vergeet niets'.

Een Westduitse spotprent uit 1956 op de destalinisatie onder diens opvolger Chroesjtsjev, die zelf medeschuldig was aan de tienduizenden slachtoffers van Stalin en na diens dood ijverig voortging met het sturen van 'dissidenten' naar de concentratiekampen van de Sovjets in Siberië.

Jacq Vogelaar (2006). *Over kampliteratuur*. Amsterdam: De Bezige Bij.

Dirk Verhofstadt is lid van de onafhankelijke denktank Liberales, www.liberales.be.
E-mail: verhofstadt.dirk@pandora.be

De Derde Kamer is een parlement dat bestaat uit 120 Nederlanders en 30 leden uit ontwikkelingslanden. Samen bedenken ze voorstellen om het beleid op het gebied van ontwikkelingssamenwerking te verbeteren en debatteren ze met politici. Alle leden werken aan ten minste één voorstel over ontwikkelingssamenwerking. De voorstellen gaan over het Nederlandse beleid en internationale thema's als globalisering, vrijhandel en de rol van het bedrijfsleven. Daarnaast organiseren alle leden in hun eigen omgeving een bijeenkomst over ontwikkelingssamenwerking.

WERK IN UITVOERING

Meer steun voor ontwi

Hoe krijg ik meer aandacht en steun voor ontwikkelingssamenwerking? Over die vraag buigen de leden van de Derde Kamer zich. Dit 'parlement' is een initiatief van het NCDO, een organisatie die mensen in Nederland betreft bij ontwikkelingssamenwerking, en bestaat uit 120 Nederlandse vrijwilligers en dertig leden uit ontwikkelingslanden. Die buitenlandse leden komen drie keer per jaar naar Nederland. Op het ontmoetingsweekend, dit voorjaar in Soesterberg, praatten zij onder andere in werkgroepen over thema's als onderwijs, eerlijke handel, democratie en aids.

Wat doen ideële organisaties in de praktijk? In deze aflevering een portret van de Derde Kamer, een 'parlement' van vrijwilligers uit Nederland en ontwikkelingslanden dat zich buigt over internationale samenwerking.

De bijeenkomst over onderwijs is populair, het lokaal is tot op de laatste stoel gevuld. De leden luisteren naar de voorstellen van werkgroepjes. Creëer een uitwisselingsverband tussen schoolklassen in Nederland en in een ontwikkelingsland, is een van die plannen. Direct barst er een discussie los over de invulling ervan. De Colombiaanse Elvira Mendoza (33) luistert, schudt haar hoofd en neemt het woord. 'Zo'n uitwisseling is een leuk plan, maar dat werkt dus niet in mijn land.' Ze legt uit wat er aan het idee schort en de Nederlandse Derde-Kamerleden weten: hieraan moet we nog schaven. Daar hebben ze nog tot november voor. Dan worden hun plannen, opnieuw in aanwezigheid van de buitenlandse leden, behandeld tijdens de laatste zitting van hun parlementair jaar.

In hun jaar als Derde-Kamerlid proberen de Nederlandse leden minstens één voorstel te schrijven over ontwikkelingssamenwerking. Dat wordt aangeboden aan de overheid, politiek en bedrijfsleven. Daarnaast is het hun taak om meer landgenoten te informeren over het belang van ontwikkelingssamenwerking.

Mariska Heijs (28) is voor de tweede keer Derde-Kamerlid. Ze doet dit vrijwilligerswerk naast haar baan als adviseur bij het COA, het Centraal Orgaan Opvang Asielzoekers. 'Ik wil als burger mijn stem laten horen, mensen tot nadenken aanzetten. Maar daarvoor moet je wel met creatieve ideeën komen.' Vorig jaar lukte het haar om een voorstel over veiligheid bij PvdA-kamerlid Bert Koenders in te dienen. Ook kwam ze op het idee om een soap te maken rondom ontwikkelingssamenwerking, waarmee ze jongeren kan aanspreken. 'Bij de Derde Kamer baseren we ons op de millenniumdoelen die in 2000 wereldwijd zijn ondertekend. In thema's als armoede en onderdrukking zitten genoeg soapelementen.' Het blijft niet bij een idee, benadrukt ze. 'Een producent voor de serie heb ik al gevonden.'

De Nederlandse leden komen regelmatig bijeen, maar Heijs is ook blij met de komst van de leden uit ontwikkelingslanden. 'Zij laten ons zien dat we ons niet alleen maar met ideeën moeten bezighouden, maar ook naar de realiteit moeten kijken.' Ze geeft trots het voorbeeld van haar collega-kamerlid uit Burkina Faso. Toen hij ontdekte dat het beeld dat de kamerleden hebben over zijn land niet klopte met de werkelijkheid, schreef hij een essaywedstrijd uit. De winnaars nodigde hij uit in zijn land.

TEKST en FOTO JOSEPHINE KRIKKE

ontwikkelingssamenwerking

De Colombiaanse Elvira Mendoza toont na de bijeenkomst over het onderwijs nog geen zuchtje van vermoeidheid. Ze praat met passie over haar werk voor de Derde Kamer. Mendoza prijst de openheid van de Nederlanders, maar ziet net als haar collega uit Burkina Faso dat hun beeld over ontwikkelingslanden vaak niet helemaal klopt met de werkelijkheid. 'Sommigen denken dat ze weten hoe ze iets kunnen veranderen in mijn land, maar dat kan niet als ze er maar één week

'Ik houd van mensen, ik houd van praten en ik móet iets doen voor de wereld'

zijn geweest.' Soms is dat wel vermoeiend, merkt ze na vier jaar lidmaatschap van de Derde Kamer. Zelf ervaart ze tijdens dit bezoek ook dat scheve beeld dat sommigen hebben van haar land. 'Tijdens het eten vroeg iemand me of ik wel wist wat lasagne was. Natuurlijk weet ik dat', zegt ze lachend. Toch prijst ze haar Nederlandse collega's ook. 'Ze hebben vertrouwen in zichzelf, zijn heel open. In Colombia zijn we veel meer naar binnen gericht.' Dat zelfvertrouwen wil ze overdragen aan haar landgenoten, aan de studenten op de school waar ze werkt. 'In mijn land kan slechts een procent van de studenten naar het buitenland. Ik wil al mijn ervaringen doorgeven aan de mensen die niet die kans krijgen.'

Bob Entius (72) uit Hoorn loopt met een leren map onder zijn arm de werkgroepbijeenkomsten af. Hij heeft het bij de bijeenkomsten over aids-problematiek op het platteland en

over onderwijs al meerdere keren aangegeven: 'We moeten ons meer richten op het maatschappelijk middenveld in plaats van de regering. Rechtstreekse betrekkingen leveren meer op.' Entius somt een aantal voorbeelden op: 'Een ziekenhuis in Nederland dat een samenwerkingsverband aangaat met een ziekenhuis in Afrika, een Nederlandse rijkschoolhouder die hetzelfde doet met een collega aan de andere kant van de wereld. Zo kunnen we daar op een snelle manier actie ondernemen. En zo krijgen mensen in Nederland direct zicht op de problemen die er in ontwikkelingslanden zijn.' De bijeenkomsten vindt hij tot nu toe 'niet concreet genoeg', maar Entius vertrouwt er op dat dat zal veranderen. 'Dat komt wel, als we in de loop van het jaar toewerken naar de stemming over de voorstellen.' Gepokt en gemazeld is hij in de bestuurlijke wereld, maar veel van de Derde-Kamerleden zijn dat niet. 'Ze zijn jong en heel enthousiast, maar onervaren.' Het lijkt wel alsof elke keer het wiel opnieuw moet worden uitgevonden. 'Iedereen komt met voorstellen die te maken hebben met het verbeteren van de wereld,' meent Entius. 'Maar ik vind dat we daar concreter over moeten zijn. Daarom ook mijn missie om rechtstreeks contact te organiseren tussen scholen, bedrijven en instellingen in Nederland en ontwikkelingslanden.' Tijdens de lunch in de tuin ontmoet de boomlange Entius de kleine Braziliaanse Isabelle Amorim (zie foto). Meteen gaat hun gesprek over microkrediet, over corruptie, over de vrijwilligersprojecten waarvoor ze zich inzetten – zij voor weduwen in India, hij voor een kliniek in Tanzania. Ondanks de uren die ze al in de vergaderzalen hebben doorgebracht, ogen ze nog energiek. Isabelle Amorim: 'Ik houd van mensen, ik houd van praten. En bovenal: ik móet iets doen voor de wereld. Het lukt me niet om gepassioneerd te zijn voor een doel dat slechts commercieel is.'

DE DOORDENKER

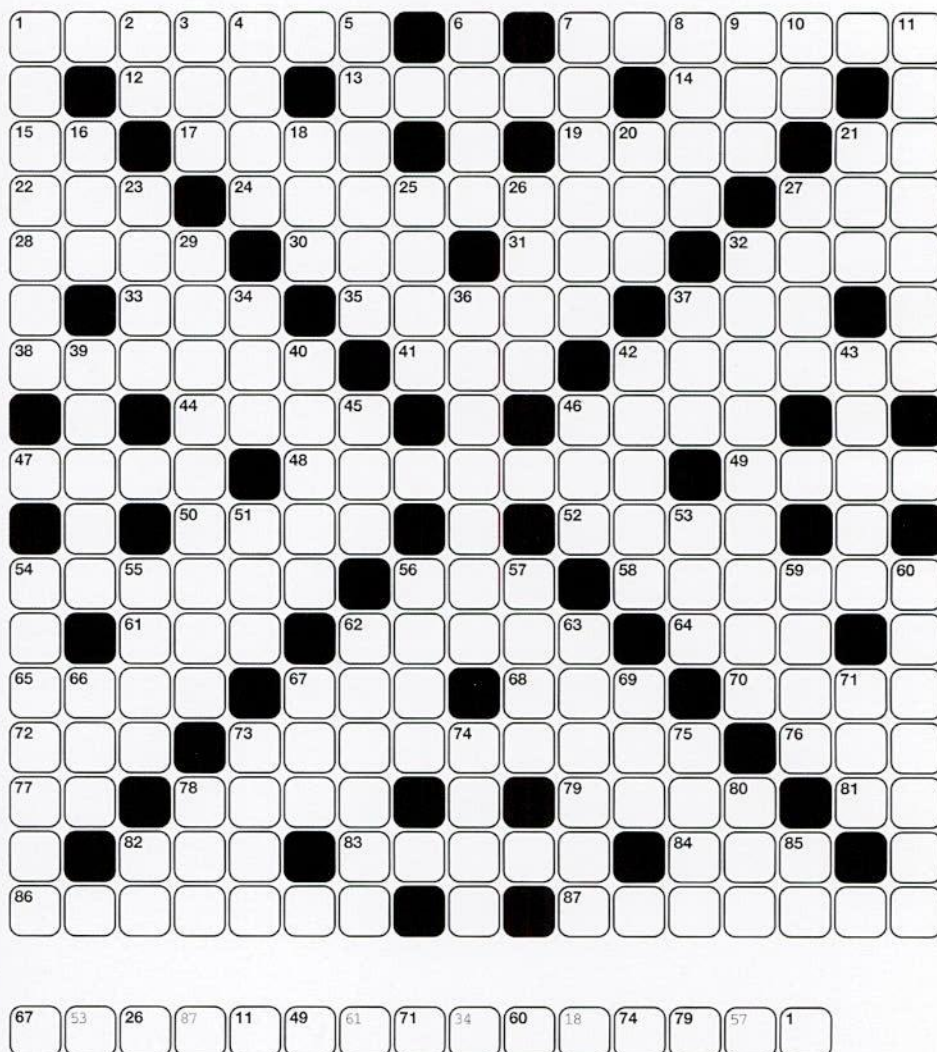
Horizontaal

1. deel van week; 7. kunststof; 12. Leidse Onderwijs Instelling (afk.); 13. pijnlijke aan-
doening van de gewrichten; 14. insect;
15. boksterm (afk.); 17. spijkskaart; 19. deel van
geweer; 21. millibar (afk.); 22. strijdpaar;
24. schilderachtig (treffend voor het gezicht);
27. meisjesnaam; 28. geneesheer; 30. uit-
roep van een schildwacht; 31. Association
Internationale de Sociologie (afk.); 32. moe-
derkonijn; 33. belofte; 35. babysit; 37. loopvo-
gel; 38. dicht fijnkorrelig kalkgesteente;
41. kledingstuk; 42. taalzuiveraar; 44. interker-
kelijke omroep Nederland (afk.); 46. eiland in
Indonesië; 47. telwoord; 48. plaats in Limburg;
49. gedroogd gras; 50. rijstbrandewijn;
52. teleurstellend (jammer); 54. zich gemelijk
beklagen over iets; 56. bloeimaand; 58. dagrit
in de Tour de France; 61. boomsoort;
62. Argentijnse dans; 64. Stichting Nederlandse
Ereschulden (afk.); 65. (snij)wond; 67. naam
voor klein meertje; 68. brandstof voor auto's
(afk.); 70. jongensnaam; 72. wedstrijdbeker;
73. met krampachtige hoestbuien gepaard
gaande ziekte met name bij jongen kinderen;
76. muziknoot; 77. aluminium (scheik. afk.);
78. Aziatisch land; 79. lusthof; 81. maanstand
(afk.); 82. eerste vrouw; 83. in ontvangst
nemen; 84. zeevis; 86. openbaar vervoermid-
del; 87. zangstem.

Verticaal

1. raam in een helling van een dakvlak; 2. int.
autokenteken Nederland; 3. rekenopgave;
4. ver naar beneden; 5. snipachtige waadvogel;
6. zelfverdedigingssport; 7. vorstenvrucht;
8. opschudding (herrie); 9. zeepwater;
10. bekende Nederlandse motorrace;
11. kleinkunstvorm met conferances en chan-
sons; 16. gehoororgaan; 18. muurholte; 20.
plaats in Noord-Brabant; 21. Chinese vermi-
celli; 23. hemellichaam; 25. schuin toelopend;
26. getroffen; 27. polikliniek (afk.);
29. inrichting tot opleiding van geestelijken;
32. bedwelmend genotmiddel verwerkt in
sigaretten; 34. scheepsvloer; 36. voor een
schilder of fotograaf model staan; 37. pulverig
(los); 39. vriend (Spaans); 40. Spaans riet;
42. pech hebben (onderweg); 43. niet scherp
of puntig; 45. deel van hals; 46. kleine vrucht;
51. elasticiteit; 53. wandversiering; 54. make-
up; 55. strook; 56. kreupel (invalide); 57. eski-
mohut; 59. drukmachine; 60. man van adel;
62. balsport; 63. plotseling; 66. in het geheel
niets; 67. over (langs); 69. Gemeentelijke
Sociale Dienst (afk.); 71. electrisch geladen
metalen deeltje; 73. tienpotig schaaldier;
74. huisdier; 75. vluchtheuvel in Friesland;
78. jongensnaam; 80. gevangenis; 82. voeg-
woord (Frans); 85. gewijzigde aansprakelijk-
heid (afk.).

PUZZEL AD VAN DUN

Als u mee wilt dingen naar de boekenbon van € 20,- die onder de goede inzenders wordt verloot, ontvangen wij graag uiterlijk 1 augustus uw oplossingen. Alléén wie beide oplossingen instuurt (dus het sleutelwoord van de kruiswoordpuzzel hierboven én de naam van de persoon die Hilde van Vlaanderen hiernaast beschrijft) kan in aanmerking komen voor de prijs. Stuur uw oplossingen op een ansichtkaart of briefkaart naar De Doordenker, Postbus 257, 1000 AG Amsterdam.

Oplossingen De Doordenker in de Humanist 2/2006

Puzzel 1: Verscheidenheid

Puzzel 2: Theun de Vries

Winnaar: R. Voncken, Maastricht

GEEN TALENT VOOR ONDERGESCHIKTHEID

‘Bedenk dat we vanaf onze geboorte schouwspel en toeschouwer zijn, dat we oordelen en beoordelen...’. Het was een humaniste *avant la lettre* die deze zin schreef in een van haar boeken, ruim tweehonderd jaar geleden.

Zij hield zich bezig met thema's als plicht, moraal en ethiek. En zij meende dat het niet de abstracte rede was, maar de ervaring en het gevoel die de grondslagen van ethiek waren, het aanvoelen

‘ZIJ ONDERZOCHT OF ER
EEN KEUZE IS TUSSEN
PLICHT EN GEVOEL, MAAR
ACHTTE DIE NIET MOGELIJK
NOCH WENSELIJK’

van wat wel of niet verantwoord is. In het midden van de achttiende eeuw in de provincie Utrecht geboren, groeide zij op in een gezin met zeven kinderen; 's zomers in een kasteel, 's winters in de stad. Op negenjarige leeftijd werd zij naar een school in Zwitserland gestuurd, waar een van de leraressen een belangrijke rol in haar ontwikkeling zou spelen. Deze lerares nam de jonge Nederlandse overal mee naar toe. Naar volksfeesten in Genève, waar op straat werd gedanst en naar Frankrijk en België.

Terug in Nederland houdt zij de Franse taal bij, leert Engels en Italiaans, speelt klavecimbel en volgt wis- en natuurkundelessen. Wanneer zij zich van haar ouders moet voorbereiden op haar belijdenis stelt zij zich zeer kritisch op. Rond haar twintigste begint zij te schrijven, zowel poëzie als proza. Haar eerste novelle verscheen anoniem. Het verhaal gaat over een adellijke jongedame, die zich afvraagt of zij trouw moet zijn aan de traditie van haar ouders of aan haar eigen gevoelens.

In de loop van haar leven schreef zij verschillende romans, waarin de vrouwelijke hoofdpersonen zich met belangrijke dilemma's of filosofische vraagstukken bezig houden. Ook schreef zij toneelstukken, essays en meer dan 1500 brieven. Haar verzameld werk bestaat uit tien delen.

In Den Haag ontmoette zij tijdens een bal een 17 jaar oudere man, met wie zij een intensieve en uitgebreide correspondentie gaat voeren. Hij wordt zowel gesprekspartner als klankbord voor haar. Op haar eenendertigste treedt zij in het huwelijk met een Zwitserse man, die vriendelijk en geduldig is, maar eigenlijk niet is opgewassen tegen het sterke, wilskrachtige karakter van zijn

ondernemende vrouw. Zoals zij zelf zei: zij had geen talent voor ondergeschiktheid.

Samen met een Duitse filosoof maakte zij een eerste Franse vertaling van het werk van Kant en zij voelde zich aangetrokken tot het belangeloze karakter van zijn ethiek, die een algemeen ethisch beginsel als richtlijn heeft. Zij onderzocht in haar brieven of er een keuze is tussen plicht en gevoel, maar achtte die niet echt mogelijk noch wenselijk. Er is een spanning tussen rationaliteit en emotionaliteit in haar werk en in de karakters die zij in haar romans beschrijft.

In haar brieven en boeken toonde zij zich een zelfbewuste vrouw, die zich in haar doen en laten verzette tegen de maatschappij waarin zij leefde. Zij stelde misbruik van afkomst en stompzinnig fanatisme aan de kaak. De kracht van haar werk was dat zij verschillende standpunten naast elkaar zette en daarover een dialoog voerde.

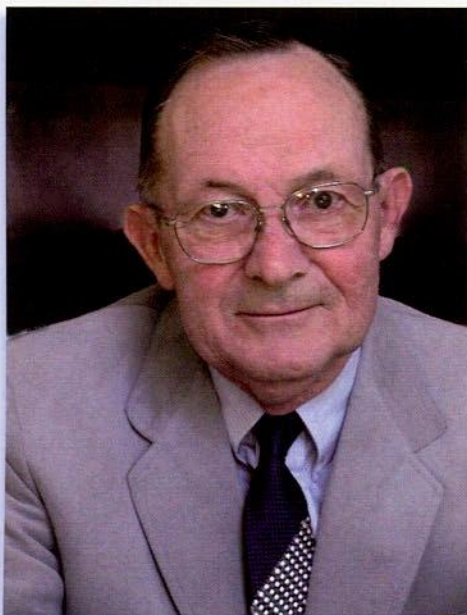
Zij pleitte voor werkelijke liefde voor de medemens, rechtvaardigheid en gezond verstand. Op 65-jarige leeftijd overleed zij in Zwitserland.

Wie was deze vrouw?

'De nieuwe vijand heet China'

De emeritus hoogleraar Chalmers Johnson wordt in de VS gezien als de belangrijkste deskundige op het gebied van Oost-Azië. Vlak voor de aanslagen van 11 september 2001 schreef hij het boek 'Blowback,' waarin deze 75-jarige geleerde zijn landgenoten waarschuwde voor de kosten en consequenties van het gewelddadig in stand houden van het Amerikaans imperium, een studie die pas na de aanslagen een bestseller werd. Twee jaar geleden schreef Chalmers Johnson 'The Sorrows of Empire,' over het Amerikaans militarisme en de cultuur van geheimhouding, en ook dit boek veroorzaakte de nodige opschudding. Eind dit jaar verschijnt zijn nieuwe boek, getiteld 'Nemesis,' over het eind van het Amerikaanse rijk. Stan van Houcke sprak met hem.

TEKST **STAN VAN HOUCKE**
FOTO'S **WFA/REUTERS**

In het begin van zijn boek 'Blowback. The Costs and Consequences of American Empire' schrijft Chalmers Johnson dat de VS na de Koude Oorlog in plaats van te demobiliseren juist zijn wereldwijd imperium in stand hield en zelfs uitbreidde. Hij verklaart deze ontwikkeling als volgt: "Ik denk dat de belangrijkste reden is wat men met een technische term noemt: *Militair Keynesianisme*, waarmee aangegeven wordt dat het militair-industrieel complex, de wapenindustrie, een integraal onderdeel is geworden van de Amerikaanse economie. In de VS wordt steeds minder geproduceerd. We hebben gezien hoe in de afgelopen decennia onze economie ernstig is uitgehold. Daarentegen produceren we wel massaal wapens, een buitengewoon lucratieve zaak. We verkopen ze wereldwijd. Het heeft nagenoeg niets te maken met de defensie van ons land maar alles met de commerciële belangen van de wapenindustrie. Die industrie is buitengewoon wonderlijk, er is maar één klant, er bestaat nauwelijks enige concurrentie. Het is geen kapitalisme, maar staats-socialisme. Ik ben van mening dat de beleidsbepalers in de VS zich in 1991, ten tijde van de ineenstorting van de Sovjet-Unie, simpelweg niet konden voorstellen dat hun economie zou groeien zonder door te gaan met het militair-industrieel complex en dus met de wapenindustrie. Meer algemeen gesproken was de VS eraan gewend geraakt een imperium

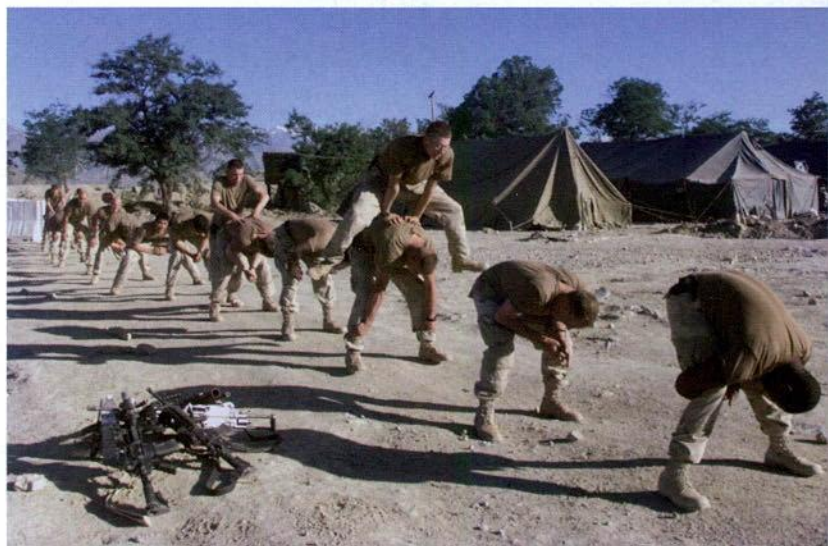
te bezitten en om op elk continent de dienst uit te maken, te geloven dat het praktisch overal bij elk besluit betrokken moest zijn. Tegelijkertijd was het land al in 1991 niet langer meer in een economische positie om zijn wereldwijd imperium te handhaven. Desondanks zocht het onmiddellijk na de val van de Sovjet Unie naar een vervangende vijand. Eén van kwalijkste aspecten van het besluit om als het ware de Koude Oorlog voort te zetten was het feit dat de VS geen rekening hield met de mogelijkheid dat het dezelfde weg zou opgaan als de Sovjet Unie. Ook wij zijn in steeds grotere problemen geraakt door *imperial overstretch* (dat wil zeggen: het rijk kost meer dan het opbrengt), door een toenemend economisch verval en door de overmatige afhankelijkheid van de wapenindustrie. Daarnaast krijgen we steeds meer te maken met wat de CIA noemt *blowback*, een term daterend uit 1953 toen de Amerikaanse overheid in het geheim betrokken was

'DE REPUBLIEK VERANDERT STAP VOOR STAP IN EEN MILITAIR IMPERIUM'

bij de omverwerping van een democratisch gekozen buitenlandse regering, te weten de Iraanse premier Mohammed Mossadeq die de oliebronnen had genationaliseerd. *Blowback* staat voor de onbedoelde consequenties van geheime buitenlandse operaties. Die clandestiene acties hebben in feite represailles van de slachtoffers uitgelokt, men oogst wat men zaait. Het is daarbij belangrijk te benadrukken dat het wraakneming betreft voor buitenlandse operaties die volstrekt geheim gehouden werden voor het Amerikaanse publiek, natuurlijk niet voor de slachtoffers ervan. Het resultaat is dat zodra er represailles volgen de Amerikaanse burger volstrekt onvoorbereid is en de gebeurtenissen niet kan zien in termen van oorzaak en gevolg. De aanslagen van 11 september 2001 zijn het duidelijkste voorbeeld daarvan. In plaats van te vragen *waarom* ze ons haten, had president Bush zich beter kunnen afvragen wie op aarde ons *niet* haat, en wie ons haat met goede redenen."

GEEN DEFENSIE MAAR MILITARISME

"Waar mijn huidige boeken in feite over gaan is de mate waarin de VS een bepaalde macht heeft ontwikkeld die niet toegestaan is in onze bestuursvorm. Het Pentagon, de geheime diensten, de wapenindustrie die totaal verweven is met het Pentagon, zijn machtige instituten die niet meer democratisch gecontroleerd worden. Nagenoeg alles dat ze doen is geheim en ze vergroten de macht van de president enorm. Feiten waarvoor Eisenhower al 45 jaar geleden in zijn presidentiële afscheidstoespraak waarschuwde. Wat we nu zien is vergelijkbaar met de ontwikkeling van het oude Rome. De democratische republiek verandert stap voor stap in een militair imperium. Er is nu sprake van militarisme en niet in de allereerste plaats defensie. Militarisme is een manier van leven, waarbij de strijdkrachten worden verheerlijkt en de

Tijdsbesteding van VS-soldaten op een basis in Bagram, ten noorden van Kaboel, Afghanistan.

natie wordt verheven boven vrijheid en de democratische instituten die de vrijheid moeten garanderen. Bovendien is het gevaar van militarisme dat het instabiel is en net als bij andere imperia bevat het de zaden van zijn eigen vernietiging. Die radicale omslag is door de Koude Oorlog veroorzaakt. Het feit dat de VS na de val van de Sovjet-Unie niet demobiliseerde, niet terugkeerde naar een burgerlijke, op vrede gerichte economie toont aan dat het een dekmantel was voor iets meer fundamenteels, namelijk de poging van Washington om na de Tweede Wereldoorlog een imperium te scheppen dat het Britse rijk zou vervangen. En momenteel hebben we een president en een regering die eindeloze onbeheerste ambitieuze projecten nastreven. President George W. Bush

Naai-atelier in Ningbo, Zhejiang. 'Tegelijkertijd fabriceert China met zijn lage lonen in toenemende mate onze producten.'

Op de beurs van Sjanghai. 'China behoort tot de belangrijkste financiers van onze ontzagwekkende buitenlandse staatsschuld.'

houden met vliegtuigschepen en speciale eenheden, of door het steunen van het Indiase kernwapenprogramma.”

AANPASSEN, NIET OMSINGELEN

“Het is extreem dwaas van 's werelds grootste schuldenaar om door te gaan met het beledigen van zijn bankier. Onze bankier mag dan wel op dit moment belang hebben bij het drijvende houden van Amerika, maar dat belang kan snel veranderen. Het feitelijke probleem is dit: in de twintigste eeuw was het fundamentele vraagstuk in de internationale politiek of de gevestigde machten, Groot-Brittannië en de VS, zich konden aanpassen aan de nieuwe machten Rusland, Duitsland en Japan. Zoals we weten konden ze dat niet, en dit leidde tot twee desastreuze wereldoorlogen. De vraag voor de eenentwintigste eeuw is nu of de gevestigde machten daartoe wel in staat zijn, en tot nu toe ziet het er niet goed uit. Onze taak ten opzichte van China is aanpassing, niet omsingeling, niet oorlog. Een oorlog met China zou de machthebbers in Beijing, die zich nu bijna totaal wijden aan de uitbreiding van de commercie, militariseren. En het zou een oorlog zijn die de VS, net als in Vietnam, verliest. Daarom is het speculeren over een oorlog met 's werelds oudste en bevolkingrijkste samenleving het toppunt van dwaasheid. Ik heb in Hong Kong gewoond en de standaardgrap daar was dat China alleen maar een paar slechte eeuwen had doorgeemaakt en dat het nu weer helemaal terug is. En inderdaad, China is terug en we zullen ons daaraan moeten aanpassen. Het Amerikaanse beleid van het sturen van troepenschepen, vliegdekschepen en kruisraketten naar het westelijk deel van de Stille Oceaan is een anachronisme. Het echte vraagstuk is hoe we ons aanpassen aan China als commerciële supermacht en aan de daaruit voortvloeiende schade. In plaats van een confrontatiepolitiek te voeren zouden we juist China moeten helpen met zaken die internationale consequenties hebben. Elke economische verandering heeft tegenwoordig wereldwijde gevolgen. Het verplaatsen van banen naar lage lonen landen heeft een ingrijpend effect op de Westerse wereld, want als *hier* een structurele werkloosheid ontstaat, wie kan dan nog de producten kopen die *daar* worden geproduceerd? Juist dit soort fundamentele problemen leidt tot de ineenstorting van de wereldeconomie. Wie kan zich straks de enorme productiecapaciteit permitteren? Tegenwoordig lenen Amerikaanse burgers geld om auto's te kunnen kopen die in Mexico zijn gemaakt en waarvoor de Mexicaanse arbeiders geen geld hebben. Het tragische is dat dit onderwerp door onze massamedia wordt behandeld alsof het een technisch economisch vraagstuk is, waarover in een esoterisch jargon wordt bericht. Zo is volgens de Amerikaanse pers ons probleem met China er één van wisselkoersen. De yuan zou ten opzichte van de dollar bewust door Beijing worden ondergewaardeerd waardoor de Chinese arbeid en dus hun producten te goedkoop zijn. Maar die beschuldiging is absurd, want ook al zou de Chinese munteenheid worden opgewaardeerd dan zal dit geen merkbaar effect hebben op de handelsstromen, concerns zullen altijd naar de laagste lonen

verklaarde zelfs eens dat het zijn taak was om de wereld van boosdoeners te ontdoen, een absurde onderneming die alleen kan eindigen in het definitieve bankroet van de VS.

Als grote vijand wordt vandaag de dag nog het islamitisch fundamentalisme gezien, maar geleidelijk aan wordt een nieuwe vijand gecreëerd, te weten China. Tegelijkertijd fabriceert China met zijn lage lonen in toenemende mate onze producten. Zowel de Republikeinse als de Democratische partij zijn volslagen schizofreen over dit onderwerp. De neoconservatieven, de militaristen, waarschuwen voor de opkomst van China, de nieuwe belangrijke macht in Oost Azië met de snelst groeiende economie op aarde, en het bevolkingrijkste land ter wereld. Het moet zonnig militair in bedwang worden gehouden, er worden al militaire oefeningen daarvoor gehouden. Aan de andere kant staan de *Fortune 500*, de belangrijkste Amerikaanse industriële concerns, die bijna volkomen afhankelijk zijn van de Chinese productie. Zo is het grootste handelstekort ontstaan dat ooit door een natie is gemaakt. Bovendien zijn we tot op zekere

'EXTREEM DWAAS VAN 'S WERELDS GROOTSTE SCHULDENAAR OM DOORLOPEND ZIJN BANKIER TE BELEDIGEN'

hoogte ook anderszins volledig afhankelijk van China, het behoort tot de belangrijkste financiers van onze ontzagwekkende buitenlandse staatsschuld. Dit soort zaken hebben de VS in een buitengewoon kwetsbare positie gedrongen. Het is wonderlijk te claimen het nieuwe Rome te zijn terwijl de natie tegelijkertijd de grootste schuldenaar ter wereld is. Onze regering beledigt China regelmatig of probeert het door bijvoorbeeld voor de Chinese kust militaire oefeningen te

blijven zoeken. Het heeft dus allereerst te maken met onze irrationele economische politiek. Deze merkwaardige handelsstromen die volledig uit balans zijn, het onvermogen van de Amerikanen om zich hieraan aan te passen, hun overconsumptie, die kunnen allemaal niet blijven doorgaan en dat zal ook niet gebeuren. De vraag is alleen welke gebeurtenis

'WE MOETEN ONS AFVRAGEN OF DE VS NIET ZELF EEN ZOGEHETEN SCHURKENSTAAT IS GEWORDEN'

dit proces zal veranderen. Het zou kunnen zijn dat de Chinezen en Japanners, die voornamelijk de Amerikaanse schuld financieren, op een bepaald moment besluiten hiermee te stoppen. Het zou de olie kunnen zijn. Sinds Nixon in 1971 de goudstandaard afschafte wordt de waarde van de dollar niet langer meer door goud maar voornamelijk door olie bepaald. Dat komt door de overeenkomst uit 1945 met Saoedi-Arabië waarbij Washington de veiligheid van de koninklijke familie garandeerde in ruil voor de toezegging van het regime dat het de olie in dollars liet betalen. Daardoor moeten naties dollars kopen, terwijl ze weten dat het economisch niet verstandig is. Maar dit kan natuurlijk razendsnel veranderen en zou een genadeklap zijn voor de VS."

EINDE VAN DE REPUBLIEK

"We moeten ons afvragen of de VS niet zelf een zogeheten schurkenstaat is geworden. We zijn namelijk veranderd in een militaristische natie die leeft van de exploitatie van de rest van de wereld. Kijk naar de ontelbare militaire interventies die de Amerikaanse regeringen in de tweede helft van de twintigste eeuw hebben laten uitvoeren. Eisenhower mag dan wel voor het militair industrieel complex hebben gewaarschuwd, tegelijkertijd was hij de slachter van Guatemala toen hij in 1954 de democratische regering van Guatemala liet omverwerpen. Overal ter wereld bestaat een geweldige wrok tegen de VS, van Latijns Amerika tot Indonesië waar de CIA in 1965 Soeharto aan de macht hielp tijdens een militaire staatsgreep waarbij vele honderdduizenden mensen werden vermoord. De Amerikaanse bevolking is van dit alles nauwelijks op de hoogte. Ze weten nagenoeg niets van wat de CIA allemaal uitspookt en ook niets van de geheime activiteiten van de dertien of veertien andere officiële inlichtingendiensten, die in dienst staan van de president en niet van het publiek en zelfs niet van het Congres. En in toenemende mate zullen we in deze eeuw worden afgerekend op onze buitenlandse misdaden en zal de internationale politiek beheerst worden door de *blowback* ervan. In mijn boek 'The Sorrows of Empire' laat ik zien hoe het militarisme, en de toenemende geheimhouding het einde inluiden van onze democratische republiek. De VS heeft ten minste 725 Amerikaanse militaire bases buiten het eigen grondgebied. In 2001 waren meer dan 250.000 Amerikaanse militairen in

153 landen gestationeerd, verspreid over de gehele wereld, en als we het burgerpersoneel erbij tellen dan was dat aantal meer dan een half miljoen. Dit militarisme is een manier van leven, waaraan we gewend zijn geraakt en dat gevestigde belangen heeft. Het schept banen en dat is ook één van de kenmerkende eigenschappen van het militair Keynesianisme. We weten nu dat de werkgelegenheid één van de belangrijke aspecten was in de planning na de Tweede Wereldoorlog. Een belangrijke ideoloog van de Koude Oorlog Paul Nitze, directeur van de afdeling Policy Planning van het Ministerie van Buitenlandse Zaken vreesde, net als veel toenmalige beleidsbepalers in het begin van de jaren vijftig, dat de grote depressie van de jaren dertig zou terugkeren als de VS volledig demobiliseerde. Ze gingen ervan uit dat de economische depressie alleen dankzij de oorlogsproductie was overwonnen en dat op een andere manier volledige werkgelegenheid buitengewoon moeilijk zou zijn. En dus werd er op gigantische schaal in bewapening geïnvesteerd. Tussen het begin van de Koude Oorlog en het einde van de jaren negentig werd alleen al aan nucleaire wapens meer dan vijf biljoen dollar uitgegeven. Geen enkele daarvan werd ooit gebruikt. Het is een schoolvoorbeeld van de gedachte van John Maynard Keynes dat regeringen werk moeten schappen, zondig door het begraven van geld in oude mijnschachten en vervolgens mensen te betalen om het weer op te graven. Bewapening is een modern equivalent hiervan. Ondertussen is het vreselijk moeilijk de Amerikaanse bevolking hiertegen te mobiliseren, doordat de massamedia volledig in handen zijn van belangrijke conglomeraten met enorme gevestigde belangen. Mijn vrouw zegt altijd tegen me: verzin nu eens iets optimistisch. Welnu, het enige optimistische dat ik kan zeggen is dat we waarschijnlijk gered worden door een faillissement. En ook in dat opzicht zal het erg veel lijken op de ineenstorting van de Sovjet-Unie."

<http://stanvanhoucke.blogspot.com>

Wapens maken, groot en klein, eigenlijk het enige waar de Amerikanen sterk in zijn.

CENTRUM INTERNATIONALE KINDERONTVOERING GEOPEND

Op 1 juni is het Centrum Internationale Kinderontvoering officieel geopend. Het centrum geeft informatie, advies en begeleiding aan kinderen, ouders en professionals die te maken krijgen met dreigende of uitgevoerde kinderon-

voering. Gestreefd wordt naar oplossingen die voor het kind het beste zijn en waarbij contact met beide ouders voorop staat. Daarbij is het Haags Kinderontvoeringsverdrag leidraad. www.kinderontvoering.org.

NIEUW HUMANISTISCH CENTRUM IN AMSTERDAM

Vier humanistische organisaties zijn gezamenlijk op zoek naar een nieuwe locatie in of nabij het centrum van Amsterdam. Het gaat om het Humanistisch Verbond, het Landelijk Projectenbureau van Humanitas (onder andere Samah en BlinN), de Humanistische Omroep en het kantoor van de Humanistische Alliantie. Door met deze vier organisaties op één plek te gaan werken wordt meer samenwerking, efficiëntie en uitstraling beoogd. Zo mogelijk gaat het nieuwe humanistisch centrum begin 2007 van start. (BB)

DUITSE INTERESSE IN HUMANISTIEK

De universiteiten van Berlijn en München onderzoeken de mogelijkheid om een soortgelijk initiatief als de Nederlandse Universiteit voor Humanistiek te realiseren. Ook de Duitse humanisten willen graag het vak humanistiek op academisch niveau erkend krijgen. Dat zou kunnen door aan te sluiten bij bestaande faculteiten voor geesteswetenschappen, dan wel door het oprichten van een Humanistische Academie of een eigen universiteit naar het Nederlandse voorbeeld.

Iphigenia (1871) Anselm Feuerbach (1829-1880)

DE DROOM VAN ITALIË

schilderijen die vier eeuwen dromen van Italië tonen. Opvallend is dat vroege, overigens niet geëxposeerde, West-Europese schilders geen plek hebben gekregen in 'De levens' van renaissancekunstenaar Vasari (1568). Kennelijk hadden ze niet zijn interesse. Carel van Mander zou in zijn 'Schilderboek' (1604) wel aandacht aan de Italianen schenken. Hoewel de West-Europese schilders knap werk leverden, werkten ze lang volgens hetzelfde schema, met slingerende paden en wegen, heuvels, watervallen, prachtige luchten en klassieke ruïnes. De 'mallenmakers', zoals Van Os ze noemt, maken daardoor misschien minder indruk. Circa 1800 wordt daarmee gebroken en schilderen ze 'en plein air', zoals later de schilders uit 'de school van Barbizon' (1830-1860) die ook een bijna mystieke liefde voor de natuur hadden.

Van Os is bijzonder getroffen door 'Iphigenia' van Feuerbach (1871). Op het schilderij is Iphigenia te zien, de gevluchte dochter van de Griekse koning Agamemnon, die uitkijkt over de baai van Anzio, verlangend naar haar vaderland. Ook Goethe was van dit beeld onder de indruk. Mij raakte

'Muur in Napels' van Thomas Jones en de 'impressionistische' schilderijen van Turner. Sommige schilderijen zijn ook als historische bron interessant. Zoals 'Gezicht op Bracciano' (Paulus Bril) waarop dorpelingen eerbiedig van de weg weken en hun hoofddekse afnemen omdat de adellijke grootgrondbezitter in een koets met zesspan passeerde. Of de volkswomen die een biddende monnik molesteren. De prachtige catalogus 'Droom van Italië' is uitgegeven door Waanders. Prijs: € 24,95 (gebonden) en € 19,95 (paperback). De tentoonstelling in het Mauritshuis in Den Haag is nog tot 25 juni te bezichtigen. (AdB)

Vanaf de renaissance tot ver in de negentiende eeuw trokken Engelse, Franse, Duitse en Nederlandse schilders naar Italië, gefascineerd door de klassieke erfenis en de natuur. Ook jongelui van goede komaf reisden naar de bakermat van de Europese cultuur, om te zien wat de Grieken en Romeinen hadden nagelaten. Schilders legden daarna hun indrukken vast op paneel, koperplaat of doek. Thuisblijvers die de (meegebrachte) schetsen of afbeeldingen kenden, maakten daar hun eigen 'vertaling' van. Professor Henk van Os selecteerde zijn favorieten, ruim veertig

OOK HUMANISTEN BETROKKEN BIJ HULPVERLENING NA RAMPEN

Na drie jaar voorbereiding heeft de overheid afspraken gemaakt met religieuze en levensbeschouwelijke instellingen om samen te werken in de zorg na rampen. Op wens van het parlement is zo een belangrijke voorwaarde gerealiseerd om getroffen na een catastrofe ook in geestelijk opzicht opvang te kunnen bieden.

Voor de getroffen zijn de gevolgen van rampen en crises zeer verstrekend. Het gaat om grootschalige, overweldigende gebeurtenissen die de alledaagse ervaringen te boven gaan.

Mensen raken hun geliefden en bezittingen kwijt, alles komt op zijn kop te staan. Met als gevolg emoties als angst, hulpeloosheid, wanhoop, verdriet en rouw.

Ervaring heeft geleerd dat professionele geestelijke verzorging zowel vlak na een ramp als op langere termijn een welkome aanvulling kan zijn op andere vormen van hulp. Vaak komen zingevingsvragen aan de orde en er kan behoefte zijn aan vormen van herdenken. In het *Handboek Voorbereiding Rampenbestrijding* van Binnenlandse

Zaken worden de volgende gemeentelijke processen in verband gebracht met geestelijke verzorging: Opvang en Verzorging, Uitvaartverzorging en Nazorg.

Via het project *Rampenspirit* wordt geprobeerd kerken en andere levensbeschouwelijke instellingen structureel bij de gemeentelijke nazorg te betrekken. Een landelijk netwerk met geestelijke verzorgers vanuit verschillende culturele en religieuze stromingen is in ontwikkeling. (BB)

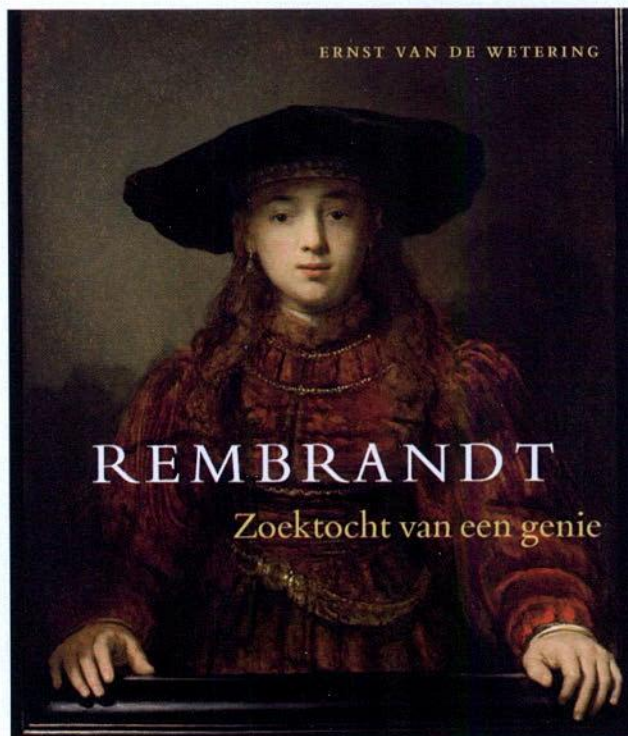
www.handboekrampenbestrijding.nl

www.meetingmoreminds.com/rampenspirit

REMBRANDT VIERHONDERD JAAR

Rembrandt Harmenszoon van Rijn werd vierhonderd jaar geleden geboren. Terwijl vijftig jaar geleden in Rotterdam 'de schilder aller tijden' nog werd geëerd met één expositie – daarna nog met een tussentijdse in Amsterdam – nu zijn er 'overal' tentoonstellingen. Elk met een specifiek thema: Rembrandt en Caravaggio, Rembrandts landschappen, Rembrandts moeder, mythe en werkelijkheid. Bij Waanders verschenen tal van prachtig uitgevoerde boeken. Over zijn tekeningen, landschappen, religieuze portretten, groepsportretten, werken aanwezig in Nederlandse musea, en zelfs over Van Gogh en Rembrandt. Ook de kinderen werden, met twee boeken, niet vergeten. Populistisch klapstuk is een musical in Carré.

Werd Rembrandt in de negentiende eeuw gehonoreerd als navolgenswaardig Nederlander, fascisten beschouwde hem als het icoon voor Germaanse kunst. Nu is het woord aan de deskundigen die onderzoek doen naar het specifieke van Rembrandt, die echt van onecht proberen te onderscheiden, een project bekend als het Rembrandt Research Project. Daarvan worden impressies gegeven in het hier besproken boek. Daarin komen dé 'Rembrandtwatchers' aan het woord: Ernst van de Wetering, Michiel Franken, Jan Kelch, Bernd Lindemann, Volker Manuth en Christian Tümpel. Deskundigen die ieder een aspect van Rembrandt belichten: de relatie kunst-confessie, Rembrandt als zoekend kunstenaar, zijn iconografische ontwikkeling, imitaties (bedoeld om te leren), zijn olieverfstudies. Afsluitend doet Van de Wetering een (geslaagde) poging zijn werk objectief te waarderen. Zich bewust zijnde van zijn bijna grenzeloze bewondering voor Rembrandt vond hij dat geen eenvoudige taak. Van de Wetering staat stil bij Rembrandts uitzonderlijke kwaliteiten: zijn diepe menselijke trekken, kwaliteit van lijn en penseeltoets, zijn picturale effecten. Met behulp van röntgenfotografie ontdekte hij Rembrandts zoeken naar picturale effecten, zijn 'wijsheid in het regisseren van een voorstelling'. De onderzoeker is daarbij vooral geholpen doordat er vaak twee

vergelijkbare schilderijen bestaan: een van de meester zelf (het prototype) en een tweede (de satelliet) gemaakt door een ander uit zijn atelier. Het onderzoek wordt toegelicht door vergelijking van twee (erotische) schilderijen. Dat van Potifars vrouw die Jozef (ten onrechte) beschuldigt en van Suzanna – en de haar in bad bespiedende, wellustige, ouderlingen – die eveneens belasterd was. Daarmee bewijst Van de Wetering dat kwaliteitsoordelen in de kunst, die vaak subjectief zijn, ook objectief toetsbaar kunnen zijn. (AdB)

Ernst van de Wetering, *Rembrandt. Zoektocht van een genie*.

Uitgeverij Waanders, Zwolle. 255 blz. geb., € 39,95

EERSTE GRAADMETER VOOR NIEUWE VN-MENSENRECHTENRAAD

Bij het nieuws over de creatie van een Mensenrechtenraad door de Algemene Vergadering van de VN heeft de Mensenrechtencommissie besloten haar werkzaamheden af te sluiten, zichzelf op te heffen en alle lopende zaken door te verwijzen naar de nieuwe VN-Mensenrechtenraad. Bovenaan het lijstje van punten die doorgeschoven zijn naar de agenda van de nieuwe Raad staat het behandelen van het conceptverdrag over gedwongen verdwijningen. De samenstelling van de nieuwe Raad geeft de werelddelen Azië en Afrika meer gewicht dan zij hadden in de oude Commissie. Ook heeft het vooruitzicht van een strenge onderlinge controle op de mensenrechtensituatie binnen

de Staten die lid zullen worden van de Raad door de andere leden (de zogenaamde *peer review*, weinig landen ervan weerhouden om zich verkiesbaar te stellen. De uitkomst van de verkiezingen op 9 mei is dat landen met een slechte reputatie op het gebied van mensenrechten, zoals China, Rusland, Cuba, Pakistan, Azerbeidzjan, Saoedi-Arabië en Tunesië nu toch zitting nemen in de Raad.

Voor de voorstanders van het verdwijningenverdrag is er dus reden om zich zorgen te maken. Het risico bestaat dat de tegenstanders van dit verdrag nu een meerderheid krijgen in de Raad, waarmee zij de tekst eventueel opnieuw ter discussie kunnen stellen of zelfs de

aanvaarding ervan voorgoed kunnen uitstellen.

Een mogelijke afwijzing zou een zeer pijnlijke tegenslag zijn voor de landen, de mensenrechtenorganisaties, maar bovenal voor de organisaties van familieleden van verdwenen personen (de Dwaze Moeders uit Argentinië, Chili, maar ook uit de Filipijnen, Sri Lanka of Algerije, en 65 andere landen) die zich voor het verdrag hebben ingezet. Tevens zou dit een eerste teleurstelling zijn voor allen die hoopten dat de Mensenrechtenraad een verbetering zou zijn ten opzichte van de oude Mensenrechtencommissie. (Ewout Plate, HOM)

www.hom.nl

WERELDWINKELS EN HIVOS PARTNERS IN EERLIJKE HANDEL

De Landelijke Vereniging van Wereldwinkels en Hivos (Humanistisch Instituut voor Ontwikkelingssamenwerking) hebben hun partnership in eerlijke handel officieel bekend gemaakt. Met deze samenwerking willen beide organisaties de keten van eerlijke handel – van producent tot Wereldwinkel – verder versterken. Dat moet leiden tot een bredere afzetmarkt voor en een toename van de verkoop van eerlijke handnij-verheidproducten.

www.wereldwinkels.nl
www.hivos.nl

HUMANISTISCHE OMROEP VERZORGT NIEUWE WEBSITE HUMAN.NL

Het bestuur van de Humanistische Alliantie heeft de Humanistische Omroep gevraagd de website in beheer te nemen. De Humanistische Omroep wil de bestaande website vernieuwen door multimediaal nieuws en achtergronden te brengen. Ook zal er aandacht zijn voor discussie via fora en weblogs. Bovendien komt er een overzichtelijke Agenda.

www.human.nl

GOD NOCH AUTORITEIT: GESCHIEDENIS VAN DE VRIJDENKERSBEWEGING IN NEDERLAND

Onder deze titel zal de vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte haar 150-jarige jubileumcongres houden in Amsterdam van vrijdagmiddag 13 oktober tot en met zaterdagmiddag 14 oktober.

Dit jaar is het 150 jaar geleden dat de vrijdenkersvereniging De Dageraad/De Vrije Gedachte werd opgericht. Wie kent de namen nog van de Nederlandse vrijdenkers? Waren het atheïsten of ook agnostici? Wat hadden ze te maken met de opkomst van het revolutionaire socialisme, het anarchisme, het liberalisme, de sociaal-democratie, de vrouwenbeweging, het antimilitarisme en de Nieuw-Malthusiaanse Bond? Alles! Omdat zij vanuit hun vrije manier van denken en handelen vaak mede aan de basis stonden van nieuwe (atheïstisch-humanistische) stromingen. Los van God, kritisch ten opzichte van de Kerken en hun dogmatisch leergezag: daar ging het om. Voor menig een hielp daarbij de bevrijdende werking van het atheïsme. Deze en ander onderwerpen zullen op het congres aan de orde komen.

Vrijdag: kranslegging bij het Multatuli-standbeeld, bezoek aan het Multatuli-museum, ontvangst op het stadhuis door burgemeester Cohen. 's avond congresdiner in hotel Krasnapolsky met een tafelrede door de bekende Amerikaanse humanist Paul Kurtz.

Zaterdag staat in het teken van het verleden, heden en de toekomst van het vrijdenken. In de ochtend zijn er lezingen van (cultuur)historici Jonathan Israël en Els Witte. Aan-sluitend zal Bert Gasenbeek, directeur en onderzoeker van het Humanistisch Archief, een voordracht houden over de vrijdenkersgeschiedenis in Nederland. Verder zal hij het eerste exemplaar uitreiken van het boek 'God noch autoriteit: geschiedenis van de vrijdenkersbeweging in Nederland' aan een lid van de De Vrije Gedachte. Na de lunch komt de actualiteit van het vrijdenken aan de orde, waarbij door onder andere Paul Cliteur, Lex Hagenaars, Paul Kurtz en Floris van de Berg zal worden gesproken over thema's als religiekritiek, vrijheid van expressie.

www.devrijgedachte.nl

17 juni – Driebergen

Festival georganiseerd door Humanistische Alliantie met als thema 'Humanisme en globalisering'. Hoe geven we een concreet en humaan antwoord op de politieke en economische globalisering. En wat doen we zelf? Onze levensstijl aanpassen, minder verspillen, verantwoorde kleren en voedsel kopen? En kunnen wij, via co-development, wat leren van de ontwikkelingslanden? Er worden diverse workshops georganiseerd door Hivos, Humanitas en het Humanistisch Verbond. Verder: lezingen, films, muziek en een informatemarkt met boeken en producten. Ook voor kinderen is er genoeg te doen.

Locatie: Landgoed De Horst.
Tijdstip: 10.00-18.00 uur.
Kosten: € 12,50. Betrokkenen bij humanistische organisaties betalen € 7,50; studenten € 5,00. Kinderen gratis.
www.human.nl

21 juni – Utrecht

Wereldmaaltijd door Jong HV en Hummus

Driegangendiner ter gelegenheid van Wereldhumanismedag. Per persoon worden niet meer ingrediënten gebruikt dan de hoeveelheden die beschikbaar zijn als al het voedsel dat wereldwijd wordt geproduceerd eerlijk zou worden verdeeld.

Locatie: Oudegracht aan de werf 322. Tijdstip: 18:30 uur.

Kosten: € 3. Aanmeldingen via: hummus@uvh.nl. Eigen bord en bestek meenemen.

25 juni – Amsterdam

Naar aanleiding van het 60-jarig bestaan van het Humanistisch Verbond organiseert de afdeling Amsterdam een symposium met de titel 'Hoe humaan is onze economie?' Onderwerpen die hier aan de orde zullen komen zijn onder andere: de invloed van de globalisering en de humaniteit van ontslag.

Met mr. dr. Annelies Huygen, drs. Jaap Peters en ir. Anton Nigten.

Locatie: Vakbondsmuseum De Burcht, Henri Polaklaan 9. Aanvang: 14.00 uur. Aan-

melden verplicht. E-mail: p.hoeven@hccnet.nl of 020-6313076.

13 en 14 oktober - Amsterdam

Congres ter gelegenheid van het 150-jarige jubileum van vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte. Voor meer informatie zie ook het bericht in de rubriek Zoom (pagina 40). www.devrijegedachte.nl

de **HUMANIST**
een ware verlichting.
Ook op internet.
Kijk op
www.humanist.nl

Als nalaten u een zorg is

Na een overlijden moet er in korte tijd veel geregeld worden. Dat gaat gemakkelijker als u zelf al maatregelen heeft genomen. Veel mensen vinden het moeilijk of onaangenaam om daar over na te denken. Toch is het belangrijk dat op tijd te doen, want het geeft veel rust als deze zaken van tevoren goed geregeld zijn.

U kunt de Stichting Steunfonds Humanisme benoemen als executeur-testamentair. Het Steunfonds heeft deskundige mensen in dienst die uw laatste wens kunnen uitvoeren. Een jarenlange ervaring met deze vorm van dienstverlening staat borg voor zorgvuldigheid en integriteit.

Het Steunfonds Humanisme is opgericht door het Humanistisch Verbond. Het Humanistisch Verbond zet zich in voor een humane, tolerante samenleving. Vraag gerust meer informatie, telefonisch via nummer **020 521 90 36** of met behulp van de bon. U kunt ook kijken op: www.humanistischverbond.nl/steunfonds.

Stuur de bon in een envelop zonder postzegel naar:
Steunfonds Humanisme,
Antwoordnummer 10938,
1000 RA Amsterdam

JA ik wil meer informatie over een executeur-testamentair van het Steunfonds Humanisme

naam m/v
adres
pc/woonplaats
telefoon H

ONDERWEG

Onderweg

De in Duitsland geboren psychiater Detlef Petry (1944) werkt sinds 1978 in Maastricht met chronische psychiatrische patiënten. Voor zijn baanbrekende werk voor hun rehabilitatie heeft hij meerdere prijzen ontvangen. In 'Onderweg' informeert Petry de lezer eerst over de instituutpsychiatrie sinds de Tweede Wereldoorlog. Dat vormt vervolgens een kader voor de autobiografie van Petry. Beide delen leiden ons ten slotte tot de kern van het boek: de beschrijving van het verloop en de effecten van het jarenlange driepartijencontact, de triade van de psychiater met zijn patiënt en diens familie. In dit deel komt de familiegeschiedenis boven water. Petry laat zien hoe belangrijk het is om te luisteren naar en te spreken met de patiënt en zijn familie. Hij neemt het roepingsverhaal van zijn patiënt serieus en gaat met hem mee naar een klooster waar zij met de abt de vraag bespreken of hij kan intreden. Petry is ervan overtuigd dat zaken als stemmen horen niet louter medica-tief opgelost moeten worden. We horen en zien hoe zinvol dat in de praktijk voor de – inmiddels overleden – patiënt heeft uitgewerkt.

Buiten de kliniek heeft deze een begeleid eigen leven opgebouwd en leefde hij in harmonie met de familie. Het levensverhaal van Petry is interessant omdat het inzicht geeft in de visie-ontwikkeling van deze humaniserende pionier die zich als vakman en mens verbonden heeft met het leven en lot van de chronisch psychiatrische medemens. Het boek is eerder in Duitsland verschenen onder de titel 'Die Wanderung'. Over de triade van de psychiater met deze patiënt en zijn familie maakte de NRCV een documentaire. (FB)

Detlef Petry, *Onderweg, een trialogische biografie*, Stichting Onderweg, Maastricht. Geïll., geb., € 24,50 (inclusief porto, te bestellen via www.onderweg.info).

RECHT OP LEVEN EN DOOD

De Euthanasiewet

Er wordt – mag ik zeggen met enig handenwrijven? – uitgekeken naar de evaluatie van de Nederlandse euthanasiewet, eind 2006. De titel van deze bundel zou daarom in zoverre misleidend kunnen zijn, dat niet zozeer die grondrechten, als wel de euthanasiewet onder druk staat. Dat is althans de indruk die de bijdragen aan deze bundel maken, met uitzondering van 'Euthanasie en het recht op leven' door Govert den Hartogh. De uitspraak van het Europese Hof in de zaak Pretty speelt een opvallende rol, waarbij het gebrek aan belangstelling voor de méns Pretty minstens zo opvallend is. Artikel 2 van de Europese Verklaring voor de Rechten van de Mens is, citeert Den Hartogh de uitspraak, 'unconcerned with issues to do with the quality of living', waar hij dan terecht op laat volgen: 'Wat het recht op leven in zo'n benadering geacht wordt te beschermen is niet de subjectieve maar een objectieve, of beter: onpersoonlijke waarde van het leven. Als gezegd wordt dat het leven in deze zin goed is, mogen we niet vragen: goed voor wie? Het is niet goed voor iemand, maar gewoon goed. Dit is een nogal mysterieuze notie, maar om te beginnen moeten we erkennen dat een notie als deze diep geworteld is in de morele ervaring van vrijwel ieder mens. Het is dan ook een ijdel streven voor een ethicus om die ervaring weg te rationaliseren.' (p. 35). Wie dat toch probeert zal het lot delen van gezondheidsjurist Leenen in deze bundel, en terzijde worden geschoven als vertegenwoordiger van een 'romantisch individualisme'

(Buijsen, p. 71). Wanneer (ver)wordt een 'mysterieuze notie' tot vooroordeel? Dat illustreren (p. 14) politicus André Rouvoet ('Maar uiteindelijk ging het debat niet in de laatste plaats over de vraag of de mens in laatste instantie wél of niet over het eigen leven mag beschikken') en de Groningse bisschop Eijk die (pp. 48-50) de noties 'intrinsieke waarde' en 'extrinsieke waarde' verhaspelt. Het opgeheven vingertje is van kamp verwisseld, voor de discussie misschien wel zo aardig. De bisschop en de politicus zijn in hun bijdragen uiteraard blij met de hernieuwde aandacht voor terminale sedatie, een verschijnsel dat op nogal wrange wijze wordt geïllustreerd door diezelfde Diane Pretty. Het Europese Hof deed uitspraak in haar zaak op 29 april 2002. Op 11 mei 2002 overleed mevrouw Pretty door verstikking, terminaal gese-deerd. (TV)

Exter, A. den, (red.) *De Euthanasiewet: grondrechten onder druk?* Uitgeverij Damon, Budel, 172 pp. € 14,90.

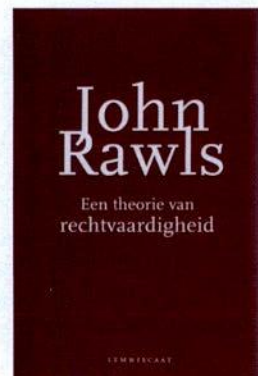
VERSLUIERENDE RECHTVAARDIGHEID

Een leven delen met vrienden en geestverwanten lukt nog wel, maar hoe samen te leven met vreemden en vijanden? Als burgers moeten we deze wereld nu eenmaal delen met mensen wier opvattingen en levenswandel niet de onze zijn. Een politieke gemeenschap – een (natie)staat, republiek of internationaal samenwerkingsverband als de Verenigde Naties – kan daardoor niet zonder meer steunen op consensus over wat ‘goed’ of ‘rechtvaardig’ is. Gegeven deze verdeeldheid is samenleven geen vanzelfsprekendheid, maar een politieke opgave.

Op zoek naar een gedeelde grond deed de liberale politiek filosoof John Rawls (1921-2002), in zijn opus magnum ‘A Theory of Justice’ (1971), een krachtig beroep op ieders redelijke en onpartijdige oordeelsvermogen. Daartoe nodigde hij zijn lezers uit tot een gedachte-experiment: stel dat we ons achter ‘een sluier van onwetendheid’ bevinden, waar niemand weet wat zijn levensomstandigheden zijn, zijn bestaansmiddelen, levensbeschouwing, natuurlijke begaafdheden, geslacht, leeftijd en sociale positie. Welke rechtvaardigheidsbeginselen zouden we als redelijke mensen dan kiezen? Onder dergelijke omstandigheden is het volgens Rawls aannemelijk dat mensen de volgende twee grondbeginselen van rechtvaardigheid in een samenlevingscontract zullen afspreken: ‘Eén: Elke persoon dient een gelijk recht te hebben op het meest uitgebreide stelsel van gelijke fundamentele vrijheden, een stelsel dat verenigbaar is met een vergelijkbaar stelsel van vrijheden voor anderen. Twee: sociale en economische ongelijkheden dienen zo te worden geordend dat ze zowel (a) redelijkerwijs in ieders voordeel mogen worden geacht, en b) verbonden zijn met posities en ambten die voor allen toegankelijk zijn.’

Deze twee beginselen vormen het fundament waarop Rawls zijn ingenieuze contracttheorie laat rusten; alle regels, plichten en rechten die hij verdedigt zijn terug te voeren op deze beginselen en het hypothetische gedachte-experiment waaraan deze ontleend zijn. De onbetwistbare verdienste van Rawls is dat hij met zijn rechtvaardigheidstheorie een realistisch alternatief bood voor het utilitarisme, dat al te gemakkelijk individuele vrijheden opofferde aan het streven naar algemeen nut en welzijn. Voortbordurend op het sociale contract-denken van Locke, Rousseau en Kant ontwikkelde hij een ideaal van ‘rechtvaardigheid als billijkheid’, dat tegemoet komt aan ieders aanspraak op individuele vrijheidsrechten, zonder het ideaal van democratische gelijkheid op te geven. Daarbij verwacht hij van burgers geen altruïstische offers, maar gaat ervan uit dat burgers zich laten leiden door welbegrepen eigenbelang en een besef van wederkerigheid: ‘Wie rechtvaardig handelt, komt rechtvaardigheid toe’. Loyaliteit aan het contract wordt beloond door publieke waarborgen die in ieders individuele voordeel zijn. Zo maakt Rawls duidelijk dat liberale politieke theorieën,

die veelal een minimale staat voor ogen hebben, wel degelijk ruimte laten voor een sociaal vangnet voor zwakkeren. Om deze redenen is het onbegrijpelijk dat ‘Een theorie van rechtvaardigheid’ pas na vijfendertig jaar in een Nederlandse vertaling verschijnt. Gelukkig is die er nu, en kenners kunnen met een gerust hart vaststellen dat het typisch Rawliaanse vocabulaire daarin uiterst precies en puntig is overgebracht naar het Nederlands.

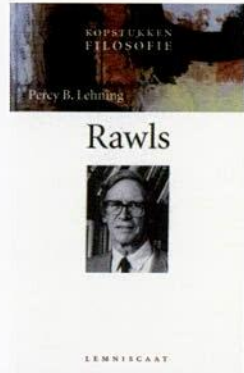
De grote impact van Rawls' denken staat buiten kijf. Met zijn begrippenapparaat heeft hij niet alleen het politiek-filosofische debat van de afgelopen decennia beheerst. Wereldwijd inspireerde hij burgerrechtenbewegingen en voedde grondwettelijke discussies over de verdeling van middelen en democratische vrijheden. In zijn heldere inleiding tot het Rawlsiaanse denken laat Percy B. Lehning zien hoe Rawls' invloed zich uitstrekt over verschillende politieke stromingen. Dat de VVD het inkomensbeleid in de jaren tachtig rechtvaardigde in termen van Rawls' rechtvaardigheidsbeginselen, weerhield Rick van der Ploeg er niet van om de PvdA een decennium later te karakteriseren als 'Rawlsiaanse partij'. Deze brede erkenning wijst tegelijkertijd op een fundamentele zwakte. In de toepassing van zijn beginselen wreekt zich het hypothetische alsof-karakter. Of alle afspraken die *achter* de sluier van onwetendheid zijn gemaakt *voor* de sluier – in de weerbarstige werkelijkheid – wel zo rechtvaardig en vreedzaam uitpakken is allerminst evident. Rawls had weinig oog voor de maatschappelijk dynamiek van in- en uitsluiting, waardoor aanspraken op gelijke behandeling door vrouwen, immigranten, homoseksuelen, politieke dissidenten en andere emanciperende groepen in de praktijk vaak onmogelijk verzilverd kunnen worden. Terwijl alle burgers *de jure* even vrij zijn, blijken sommigen *de facto* meer vrij dan anderen. Rawls heeft met name een blinde vlek voor de wijze waarop de vrije markt sociaal-economische ongelijkheden genereert die door een 'slanke' liberale overheid niet meer recht te trekken zijn. Wat kopen Marokkaanse jongeren in Nederland voor hun aanspraak op vrijheid van meningsuiting, werk en inkomen, wanneer marginalisering, uitsluiting en discriminatie op de arbeidsmarkt de realisering daarvan onmogelijk maakt? Wat blijft er kortom van die hooggestemde rechtvaardigheid over wanneer we de sluier optrekken?

Anders dan zijn volgelingen beweren, is Rawls' theorie niet onomstreden: communitaristen hekelden het nomadisch individualisme en de veronachtzaming van de sociale banden waaraan we als persoon een identiteit ontleen. Charles Taylor wees op de trivialisering van het menselijke vrijheidsstreven tot het nastreven van individuele keuzevrijheid. Differen-

tiedenkers wezen op het verstikkende consensusdenken, waardoor pluraliteit en conflict bij voorbaat van het politieke debat worden uitgesloten. Milieufilosofen stelden vast dat het liberale contract met belangen van toekomstige generaties en natuur onvoldoende rekening kan houden. Neonrepublikeinse denkers bekritiseerden de onderwaardering van de publieke sfeer en *civil society* ten opzichte van de privé-sfeer, waardoor burgerschap verwordt tot een kant-en-klare rol die een ieder door overheden wordt toegeschreven. Weer andere critici wezen op het calculerende rationalisme, waardoor aanwezige banden van solidariteit en verwantschap tussen burgers on-aangesproken blijven of zelfs ontwricht kunnen raken. En toch, met zijn robuuste voorstel geeft John Rawls ons in netelige kwesties soms ijzersterke argumenten in handen.

Als hij zou moeten toezien hoe politieke vrijheidsrechten in de wereldwijde *war on terrorism* momenteel worden uitgekleed, zou hij scherper dan wie ook kunnen laten zien dat we uit angst voor anti-democratische bewegingen zelf onze democratie om zeep helpen. Wie van zijn erfopvolgers neemt deze taak op zich? (DWP)

John Rawls, *Een theorie van rechtvaardigheid*. Lemniscaat, Rotterdam. 664 blz. € 49,95
Percy B. Lehning, *Rawls*. Lemniscaat, Rotterdam. 208 blz. € 12,50

NOG STEEDS ANTIHUMANISTISCH

Piet de Rooy schreef een boek over rivaliteiten in de Nederlandse samenleving, die hij een republiek noemde, in de Romeinse betekenis van dat woord (gemeenschap/natie). In negen hoofdstukken geeft hij boeiende schetsen van de spanningen die tussen de staat en het Nederlandse volk (de natie) hebben bestaan. Het boek leest gemakkelijk en bevat interessante schetsen, anekdotes en typeringen. Toch is fundamentele kritiek – ook gelet op de actualiteit – noodzakelijk. Rivaliteiten? Zeker, maar leed en lijdt daaraan niet elke samenleving? Punt is dat bij De Rooy vooral de meest dominante rivaliteit onderbelicht blijft: de controverse tussen humanistisch georiënteerd, tolerant overheidsbeleid (bedoeld om harmonie te bevorderen) en de Verlichtingsvijandige orthodoxie. Met het onderwijs in het brandpunt. De openbare lagere school stond vanaf 1806 voor een intellectuele en zedelijke vorming van ieder kind. Daartegenover moest de bepleite confessionele school per saldo vooral exclusief godsdienstig – en dus polariserend – zijn en bovendien rekening houden met de stand van de ouders en het geslacht van de kinderen. ‘Confessionelen’ beweerden bovendien bezorgd te zijn voor het zielenheil van het volk als gevolg van het – naar hun zeggen – onchristelijke, openbaar onderwijs. Toch bood de openbare school wel degelijk de mogelijkheid van specifiek godsdienstonderwijs.

Gelet op de feiten is het niet aannemelijk dat de schoolstrijd bij uitstek gevoerd is door ouders, zoals beweerd in de secundaire literatuur van confessionele huize. Er bestond geen leerplicht, er was veel schoolverzuim, een hoog analfabetisme, een aculturele mentaliteit. Het volk leefde overwegend in kleine (geïsoleerde) gemeenschappen. De Hervormde Kerk kende veel verlichte dominees, voorstanders van de openbare school. De door de orthodoxe elite verketterde Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, mikpunt van de confessionele critici, leverde algemeen gewaardeerde bijdragen aan de humanisering en opvoeding van het volk, met name van de arbeiders. Zij ijverde ook voor leerplicht die juist door ‘confessionelen’ werd afgewezen.

Desalniettemin wekt De Rooy de indruk dat de openbare school door grote groepen ouders afgewezen werd vanwege het niet-catechetische onderwijs. Daarom schenkt hij grote aandacht aan ‘volkspetitionnementen’, alsof deze inderdaad opgezet en gedragen werden door het volk. Bovendien negeert hij het feit dat openbare scholen zich, als kameleons, aanpasten aan de plaatselijke cultuur en dat toen openbare scholen werden opgeheven, bij de ouders zelfs verzet uitbrak. Ook in het ‘katholieke’ Limburg. In Friesland werd de Vereniging voor Volksonderwijs opgericht, die veel bijval kreeg. De werkelijkheid is dat de schoolstrijd gevoerd is door elites. En, dat de in 1917 verkregen (grondwettelijke) ‘vrijheid van onderwijs’ altijd vooral in handen is gebleven van hen en niet van ouders. Wel bleef de confessionele leuze ‘de school aan de ouders’ gehandhaafd. De Rooy gaat hieraan voorbij, evenals in de door hem eerder gepubliceerde canon van de Nederlandse geschiedenis (NRC/Handelsblad). Tot slot. Welke niet-confessionele politieke partij zou het aandurven met de schoolstrijdmythe af te rekenen en (door wijziging van artikel 23) aan ouders de vereiste macht toe te kennen om de (altijd pluriforme) identiteit van de school te bepalen? Pas dan zouden de emancipatie, de vrijheid van onderwijs en de integratie echt gestimuleerd worden. Nu wordt deze ontwikkeling gebarricadeerd door confessionele onderwijskoepels en partijen. En zelfs door de Onderwijsraad.

Binnenkort zal de Staatscommissie Van Oosterom adviseren over de canon van de vaderlandse geschiedenis, dus ook over het karakter van de schoolstrijd en de vrijheid van onderwijs. Ik ben niet optimistisch. (AdB)

Piet de Rooy, *Republiek van rivaliteiten Nederland sinds 1813*. Mets & Schilt, Amsterdam. 351 pag. Prijs: € 18,00.

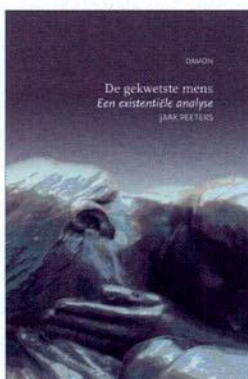
KWETSEN EN GEKWETST WORDEN

'De gekwetste mens' is een uitgebreid essay van de psycholoog Peeters over kwetsen en gekwetst worden. Hij analyseert en belicht dit om inzicht te krijgen en te geven in de vaak destructieve gedragsstructuren in de samenleving. Elke mens is kwetsbaar en kan behalve gekend en erkend, ook miskend en gekwetst worden. Kwetsen beschadigt mensen fundamenteel. Kwetsuren aan de ziel zijn niet te repareren of te vergoeden, zoals beschadigingen of diefstallen (bladzijde 33). Anders dan schade aan reputaties zijn kwetsingen onherstelbare beschadigingen aan de persoon als persoon. Hierbij helpt geen vergoeding of eerherstel. Kwetsingen leiden tot blijvend veranderd gedrag ook tegenover medemens. Bepaalde patronen zijn daarin te herkennen. Er is wat Peeters noemt hard en zacht nihilisme en haat. Gezien de grote aantallen mensen die zich zo gedragen zijn zeer velen gekwetst en dat bedreigt de mensheid en de menselijkheid. Uitvoerig gaat de schrijver in op allerlei verschijnselen in de Nederlandse, de Belgische en de werldsamenleving. Peeters refereert kort en helder in zijn boeiende – soms wat breedsprakige – betoog aan (ontwikkelings)psychologen als Fromm en Vroon, politieke denkers als Ahrendt, Camus en Sartre en filosofen als Levinas. Dat de visie van de misschien

toch niet meer zo bekende Duitse psycho-analytica Alice Miller ontbreekt, verbaast omdat haar thema's zo nadrukkelijk verwant zijn met die van Peeters. Evenals Dalrymple – ook niet genoemd – stelt Peeters dat ook de gekwetsten een eigen verantwoordelijkheid hebben voor het zich laten kwetsen en vindt hij verzet tegen kwetsen van groot belang. Het postmodernisme krijgt van Peeters een veeg uit de pan, omdat dit de onverbondenheid van mensen met elkaar tot hoogste waarheid en dogma verheft, terwijl dit de dood in de

pot is voor samenlevingen. Mensen moeten waarde kunnen hechten aan het specifieke van hun leefverband, aangezien zij precies daaraan de veiligheid en de stimulansen kunnen beleven die essentieel zijn voor ieders ontwikkeling tot mens en medemens. (FB)

Jaak Peeters, *De gekwetste mens, een existentiële analyse*. Uitgeverij Damon, Budel, 176 pag. € 17,90.

> Mariska Graveland en Harry Peters (red.), Filmjaarboek 2005. Uitgeverij International Theatre & Film Books, Amsterdam. 280 blz., vele zwart-wit foto's, ing. € 18,50.

Duidelijke beschrijvingen en uitgebreide credits van alle bioscoopfilms die in 2005 in Nederland zijn uitgebracht. Verder bevat het boek enkele themateksten, een jaaroverzicht, een lijst van de belangrijkste filmprijzen, bezoekcijfers en adressen van film- en dvd-distributeurs. Handzame bron van informatie voor ieder filmfiethebber.

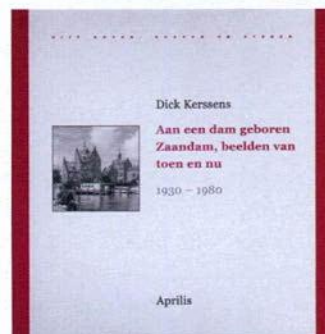
>Uijt hoven, dorpen en steden. Alkmaar, Apeldoorn, Brielle, Naarden, Oss, Warmond, Zwolle enz. Uitgeverij Aprilis, Zaltbommel. 144 blz., hardcover, zwart-wit foto's, € 18,50.

Vroeger had je de serie 'Leiden (Venlo etc.) in oude ansichten'. Op boekenmarkten kom je nog wel oude deeltjes tegen. Er is echter een moderne pendant, mooier uitgegeven, niet zo clichématig, ruimer van lay out (royaler formaat ook) en uitgaande van velerlei foto's: privé-kieckjes, beroepsfotografie, persfoto's etc. Ieder deel voorzien van een adequate inleidende historische schets en informatieve toelichtende teksten bij de foto's. Heel geschikt om cadeau te geven bij een verhuizing e.d. Tot op heden zijn zo'n 45

titels uitgebracht in deze reeks, elk zo'n drie tot zes decennia uit de 20^e eeuw beslaand. Op de webpagina www.aprilis.nl/titels/ujthoven_list.htm is te vinden welke plaatsen aldus reeds gedocumenteerd zijn. Aardig detail: de uitgeverij is gevestigd in het stamhuis van de familie Philips op de Markt in Zaltbommel, waar Lion Philips in 1818 een winkel in tabak-, koffie en thee begon, en waar ook Karl Marx, neef van Lions vrouw, vertoefd heeft.

>Ineke Sluiter, De klassiekste klassiekers. Hoorcolleges op cd over grote teksten en mythen uit de Griekse oudheid. Home Academy, Den Haag. Set van 4 cd's € 34,95. Voor € 27,95 tevens te downloaden van www.home-academy.nl

De Leidse hoogleraar Griekse taal- en letterkunde Sluiter heeft haar stem niet mee, maar boeiend vertellen kan ze wel. De hier opgenomen colleges zijn bedoeld voor een breed publiek. Ze bespreekt de Ilias, de Odyssee en de grote Griekse tragedies. De plaats die Homerus al in de oudheid in het onderwijs innam. Achtergrond van de verhalen, dichtkunst, de homerische helden. Wat is een Griekse tragedie? Aeschylus' Agamemnon, Sophocles' Koning Oedipus. Een uitgelezen kans om zonder veel inspanning in korte tijd culturele bagage op te doen over klassiekers die aan de basis van de Europese cultuur liggen.

VERS VAN DE PERS

> Timothy Freke en Peter Gandy, *De lachende Jezus*. Religieuze leugens en gnostische wijsheden. Uitgeverij Synthese, Den Haag. 304 blz., paperback, € 19,95.

‘Ooit een afbeelding van Jezus gezien waarop hij lacht?’, schrijven de auteurs in hun inleiding, ‘Waarschijnlijk niet, want wij hebben een verwrongen vorm van christendom geërfd die in de vierde eeuw door de rooms-katholieke Kerk werd gecreëerd en zich blindstaart op de “man der smarten”, zoals zij Jezus noemt.’ Daarmee is de toon meteen gezet door doctor in de wijsbegeerte Freke en cultuurhistoricus Gandy. Zij focussen op joods, christelijk en islamitisch fundamentalisme en laten zien dat door religie gevoede daden van geweld, zoals de islamitisch geïnspireerde terroristische aanslagen van 11 september 2001 geenszins nieuw zijn. Het is de voortzetting van de lange en bloedige geschiedenis van wrede daden veroorzaakt door het verkeerd interpreteren van bizarre oude boeken. Aangeprezen alternatief in dit werk: herinterpretatie van de gnostische spiritualiteit. Aardig in de historische analyse, weinig overtuigend in de aanbevolen ‘nieuwe’ weg. Echt iets voor Amerikaanse wetenschappers (van onvermeld gebleven, dus vermoedelijk obscure universiteiten...) om de lezer expliciet heil voor te spiegelen.

> Tjaal Ackerlin en Rick Schoonenberg, *Neffter Kambek*. KIT Publishers, Amsterdam, 176 blz., hardcover, € 19,50.

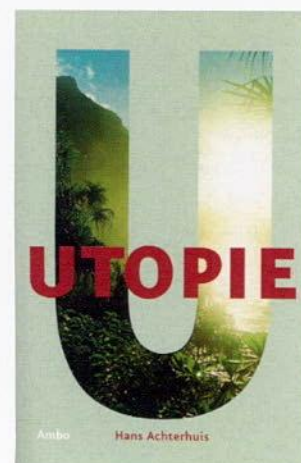
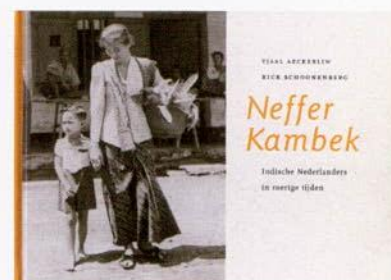
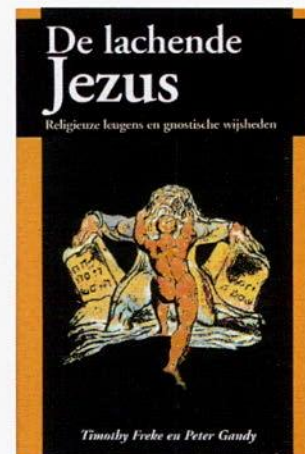
Vervolg op ‘Lied van een tokèh’ (2004) dat herinneringen aan Nederlands-Indië van voor 1942 beschrijft. De titel ‘Neffter Kambek’ verwijst naar de ‘never come back’-lijnschepen, waarmee 300.000 Indische Nederlanders vanaf 1945 naar Nederland werden gerepatriëerd. Zij lieten voor altijd hun vaderland achter zich. Uit talrijke interviews met de inmiddels bejaarde Indo’s, zijn boeiende beschrijvingen samengesteld van het leven in die dagen in die contreien, gelardeerd met intrigerende foto’s uit die tijd. Zij reppen van alledaagse gebeurtenissen tussen 1945 en 1965, tegen de achtergrond van een op drift geraakte samenleving. Later dit jaar komt nog een derde deel uit, met meer materiaal uit de archieven van het Koninklijk Instituut voor de Tropen.

> Jozef Keulartz, *Werken aan de grens*. Een pragmatische visie op natuur en milieu. Uitgeverij Damon, Budel. 175 blz., paperback, € 18,90.

Duurzaam beheer van natuurlijke hulpbronnen vraagt om samenwerking tussen overheden, bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties op verschillende niveaus (lokaal, nationaal, regionaal en globaal). Die samenwerking is dikwijls problematisch en kan slechts worden opgelost door communicatie over de grenzen van verschillende sociale werelden heen. Grenswerk dat in dit boek centraal staat. Onderwerpen die daarbij vanuit een pragmatisch geïnspireerd perspectief de revue passeren zijn: de communicatieve betekenis van natuurbeelden, de spanning tussen ecologische restauratie en milieuhygiëne, en de perspectieven van het klimaatverdrag van Kyoto. Keulartz is universitair hoofddocent te Wageningen en hoogleraar Duurzaamheid en Levensbeschouwing te Nijmegen. Een stimulerend boek voor wie maatschappelijk betrokken is bij vraagstukken van natuurbeheer en milieubescherming.

> Hans Achterhuis, *Utopie*. Uitgeverij Ambo, Amsterdam. 215 blz., paperback, € 18,95

Sinds mensenheugenis hebben talloze filosofen, wetenschappers, maatschappijhervormers geprobeerd een ideale maatschappij te ontwerpen, en ook wel getracht in de praktijk te brengen. De geschiedenis leert dat ondanks falikante mislukkingen de hoop op een betere samenleving onuitroeibaar is. Achterhuis probeert de vraag te beantwoorden waarom en waarop wij blijven hopen, maar slaagt daar maar zeer ten dele in. Zijn besprekingen van beroemde utopieën, reacties en kritiek uit de samenleving zijn echter bondig en helder, en hij gaat een retrospectief oordeel niet uit de weg. Het grootste deel van het boek bestaat verder uit puntig vertaalde primaire teksten (o.a. Plato, Thomas More, Francis Bacon, Fukuyama). Opmerkelijk is nog, dat een bespreking of ook maar verwijzing naar de meest intrigerende aller utopieën, namelijk het anarchisme (Ni Dieu, Ni Maître), ontbreekt.

STEUN DE HUMANIST

Geef een abonnement cadeau!

Stuur deze kaart aan een vriend of vriendin.

Gebruik de antwoordkaart op blz. 24 om de nieuwe abonnee door te geven.

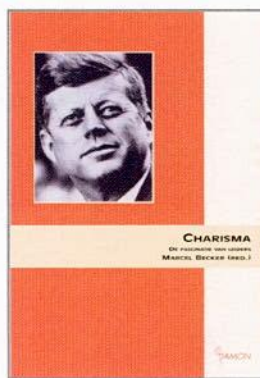
IMMANUEL KANT

OPMERKINGEN OVER HET GEVOEL VAN HET SCHONE EN HET VERHEVENE

Vertaling, inleiding en
aantekeningen Ike Kamphof

Wie we zijn en wat we doen is nauw verweven met wat we als mooi of verheven voelen. Of we levenslustig zijn of melancholiek, in de relatie tot anderen hulpvaardig, ijdel of koud, wie we tot vrienden kiezen en naar wie onze liefde uitgaat, of we ons in zaken van wetenschap opstellen als serieuze onderzoekers of als haarklovers, dit alles is volgens Kant een zaak van onze esthetische ontvankelijkheid.

Isbn 90 5573 662 7, 156 pp., gebonden uitgave, € 16,90

MARCEL BECKER (RED.)

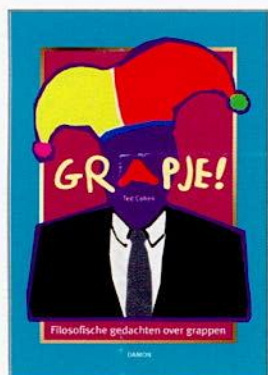
CHARISMA

De fascinatie van leiders

Is charisma een psychologische eigenschap of een kwaliteit die een gemeenschap aan een persoon toekent? Valt charisma te leren of blijft het een al

dan niet gewenst geschenk? Gave of eigenschap, charisma is meer dan populariteit of beroemdheid. Het is zeldzaam en maakt uitzonderlijke krachten los. De fascinatie voor charismatische personen begint eenvoudig: je luistert en blijft luisteren. Maar het verklaren van deze fascinatie is ingewikkeld. In deze bundel wordt daartoe een poging ondernomen. Het concept charisma wordt vanuit de meest uiteenlopende perspectieven benaderd.

Isbn 90 5573 693 7, 179 pp., € 16,90

TED COHEN

GRAPJE!

Filosofische gedachten
over grappen

Vertaald door Hans Maes

Waarom is de ene grap
wel leuk en de andere
niet?

Ted Cohen neemt ons mee op een filosofische speurtocht naar de aard en voorwaarden van échte humor. Hij behandelt kwesties als luisterpubliek, selectie van onderwerpen, het volkskarakter van grappen, hun verborgen ethiek en geeft een overvloed aan voorbeelden die je laten grinniken, hard lachen of zelfs choqueren. Cohens scherpe analyse staat bol van filosofisch vernuft en verfijnde humor.

Isbn 90 5573 689 9, 128 pp., gebonden uitgave, € 12,90

KOO VAN DER WAL EN
BOB GOUDZWAARD (RED.)

VAN GRENZEN WETEN

Aanzetten tot een nieuw
denken over duurzaamheid

Het wordt steeds duidelijker dat de moderne patronen van produceren

en consumeren een te zware aanslag vormen op de draagkracht van zowel de ecologische als de sociale systemen. Daarmee dreigen wij onze eigen bestaansvoorwaarden te ondermijnen. In dit boek wordt ingezoomd op het structureel onduurzame karakter van de moderne samenleving. Nieuw denken en handelen is nodig, waarin het respect voor grenzen de weg naar een duurzaam menselijk welzijn opent.

Isbn 90 5573 715 1, 231 pp., € 17,90